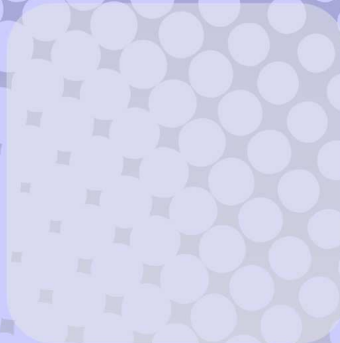

DETUROPE

Central European Journal of Regional Development
and Tourism

ISSN 1821-2506

DETUROPE

**THE CENTRAL EUROPEAN JOURNAL OF REGIONAL
DEVELOPMENT AND TOURISM**

ISSN 1821-2506

Vol. 3 Issue 2

2011

TABLE OF CONTENTS

EDITORIAL	3
PREDSTAVLJANJE CENTRA ZA STRATEŠKO EKONOMSKA ISTRAŽIVANJA „VOJVODINA-CESS“ VLADE VOJVODINE Daniela Vukov, Maja Sokić, Tatjana Karaulac, Dušan Šćepanović, Tijana Đurđev.....	6
STRUKTURNE KARAKTERISTIKE I POTENCIJALI RAZVOJA LJUDSKIH RESURSA VEZANO ZA PROCES PRIDRUŽIVANJA EU U SEVERNOM DELU AUTONOMNE POKRAJINE VOJVODINE Sándor Somogyi, András Ricz, Karolina Kajári, Irén Gabrity Molnár, Zoltán Lakner, Zoltán Takács, Anna Molnár	78
Original scientific papers: RAZVOJ AGROKOMPLEKSA REGIONA POTISJA Nebojša Novković	101
BARNAMEZŐK MAGYARORSZÁGON Kriszta Kádár	122
Book review: REGIONALNI TRANSFORMACIONI PROCESI U ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA Zoltán Takač, Eva Sidi.....	143

EDITORIAL

It is a pleasure for the Editor-in-Chief to introduce the fifth issue of the online journal, which offers a possibility for the international community of professionals working in the fields of regional and rural development or tourism to exchange their ideas and research results or practical achievements.

As seen from the previous issues, CEJRDT is an online journal with open access to the interested community of researchers and practitioners. The Editorial Board of the Journal is made up of Czech, Hungarian and Serbian members. The papers are published in English and German as the two main tools of international communication in the regions, but the journal intends to support national languages as well, allowing the publication of papers in Czech, Hungarian and Serbian – with English summaries. The strict review process coordinated by the three editorial boards and the joint scientific boards of the journal guarantees the quality and professional value of published papers. The papers can be read on the homepage of the journal, or downloaded as printable PDF files. Authors wishing to publish their results can also find the guidelines and contact addresses in the homepage.

According to the decision of the editorial board made in May 2010, we will publish at least three issues every year with at least six essays in each. For preserving the strict formal requirements from earlier and strengthening the institution of reviewing, we definitely insist on providing a correct English summary beside every paper written in Czech, Hungarian and Serbian.

The editorial board wishes to ensure the presentation of the articles in SCOPUS, which is one of the greatest and most important abstract and citation databases of peer-reviewed literature. Shortly we will also establish contacts with other databases for the same purpose.

In order to strengthen national languages, we strongly recommend the Czech, Hungarian and Serbian authors to attach a summary in their native language as well when they publish essays in English or German.

The fifth issue differs in its contents from the previous ones. According to the decision of the Editorial Board this issue is divided into two parts. In the first one, we present an institution from the Autonomous Province of Vojvodina that provides important and serious results, called the Centre for Strategic Economic Studies "Vojvodina-CESS" – Novi Sad. Their results and efforts in integrating reseraches deserve attention and we assume they

attract others as well. Their achievement may be also inspiring to other regional strategic workshops. In this first part, beside the presentation of "Vojvodina-CESS" there are two essays that have been done for this institution.

In the second part of this issue there are other reviewed papers that have arrived meanwhile.

We hope that the authors and readers of our journal find it a challenging communication surface encouraging their creative powers to make it lively and popular in the near future.

Editor-in-Chief

**Presentation of The Center for Strategic Economic Studies „Vojvodina-
CESS“ of the Government of the AP Vojvodina**

Centar za strateška ekonomska istraživanja:
«Vojvodina-CESS» d.o.o Novi Sad

Mite Ružića 2
21 000 Novi Sad
tel/fax: +381(21) 4750-728
www.vojvodina-cess.org
e-mail: office@vojvodina-cess.org

**PREDSTAVLJANJE CENTRA ZA STRATEŠKO EKONOMSKA
ISTRAŽIVANJA „VOJVODINA-CESS“ VLADE VOJVODINE**

**PRESENTATION OF THE CENTER FOR STRATEGIC ECONOMIC
STUDIES „VOJVODINA-CESS“ OF THE GOVERNMENT OF THE AP
VOJVODINA**

Daniela Vukov

Maja Sokić

Tatjana Karaulac

Dušan Šćepanović

Tijana Đurđev

Address: Mite Ružića 2/4, 21 000 Novi Sad

Phone: +381 21475-0729

E-mail: office@vojvodina-cess.org

Web: www.vojvodina-cess.org

RESUME

Centre for Strategic Economic Studies "Vojvodina-CESS" was founded in year 2004 by the Executive Council of the Autonomous Province of Vojvodina and the University of Novi Sad, as one of 14 priority programs defined by the Integrated Regional Development Plan of the AP Vojvodina. Since 2007 CESS is supported by the Austrian Development Agency - ADA. As a think-tank organization dedicated to improving the planning of regional development, CESS is oriented toward applied economic research. As one of the founders is the University of Novi Sad, CESS is instrument used for shifting the focus of research from fundamental research to one that is guided by demand and needs, both of business and public administration. Aside from cooperating with the Government of the AP Vojvodina as the most important client, CESS is working closely with local governments in Vojvodina, as well as with representatives of business community.

The Government of the AP Vojvodina has policy instruments that have a short-term but also medium and long term effects, and regional development is certainly the most important task of the regional government. In this context, it is necessary to connect the ultimate goals and means, the desired objectives and resources, the target point and instruments, to make a decision on the best way of using instruments and to ensure that the actual effects correspond to desired and planned, and that they are possible to achieve. It is precisely for this purpose that there is a need for strategic research and consulting, which would provide recommendations for policies regarding regional development and which resulted in the establishment of CESS.

In Vojvodina, there is currently no institute for economic research and Faculty of Economics, University of Novi Sad, has no department of applied economic research. CESS is in charge to fill this gap, to meet the increasingly evident need for this kind of expertise. In addition to its main activities, CESS interests in research goes out of the borders of Serbia and includes the neighboring countries and the European Union, with a focus on issues related to enlargement of the European Union and the role of regions in it. Through cooperation with other institutes from the EU and neighboring countries, CESS aims to become a recognized partner at European level in the field of regional economic development.

REZIME

Centar za strateško ekonomska istraživanja „Vojvodina-CESS“ osnovan je 2004. godine od strane Izvršnog veća AP Vojvodine i Univerziteta u Novom Sadu, kao jedan od 14 prioriternih programa definisanih srednjoročnim Programom privrednog razvoja AP Vojvodine. Od 2007. godine CESS je podržan od strane Austrijske agencije za razvoj - ADA. Kao think-tank organizacija koja se bavi unapređenjem procesa planiranja regionalnog razvoja, CESS je orijentisan ka primenjenim ekonomskim istraživanjima. Budući da je osnivač Univerzitet u Novom Sadu, preko CESS-a se fokus istraživanja pomera od fundamentalnih ka istraživanjima koja su vođena tražnjom i potrebama, kako privrede tako i državne uprave. Pored Vlade Vojvodine kao najvažnijeg klijenta, CESS tesno saraduje sa lokalnim samoupravama u Vojvodini, kao i sa predstavnicima biznis zajednice.

Vlada Vojvodine raspolaže instrumentima politike koje imaju kratkoročne, ali i srednjoročne i dugoročne efekte, a regionalni razvoj je svakako najvažniji zadatak regionalne vlade. U tom kontekstu, potrebno je povezati krajnje ciljeve i sredstva, željene ciljeve i resurse, ciljne tačke i instrumente, da bi se donele odluke o najpovoljnijem načinu korišćenja instrumenata i da bi se osiguralo da stvarni efekti odgovaraju željenim i planiranim i da ih je zaista moguće ostvariti. Upravo sa tim ciljem nastala je potreba za strateškim istraživanjem i konsaltingom kojim bi se pružale preporuke za vođenje politika u oblasti regionalnog razvoja, što je imalo za rezultat osnivanje CESS-a od strane Vlade Vojvodine.

U Vojvodini trenutno ne postoji institut za ekonomska istraživanja, dok Ekonomski fakultet Univerziteta u Novom Sadu nema odeljenje za primenjena ekonomska istraživanja. CESS je zadužen upravo za ispunjavanje ove praznine, za zadovoljavanje sve izraženije potrebe za ovakvim vidom stručnog znanja. Pored svojih glavnih aktivnosti, interesovanje CESS-a u oblasti istraživanja izlazi iz granica Srbije i obuhvata susedne zemlje i Evropsku uniju, sa fokusom na pitanja u vezi sa proširenjem Evropske unije i ulogom regiona u njoj. Kroz saradnju sa drugim institutima iz EU i susednih zemalja, CESS teži da postane prepoznatljiv partner na evropskom nivou u oblasti regionalnog ekonomskog razvoja.

STRUKTURA CESS-A

Model rada CESS-a zasniva se na konstataciji da se sveobuhvatna strukturna transformacija evropske privrede razvija paralelno sa sve većom potrebom za stručnošću na regionalnom nivou. Oformljena odgovarajuća baza dobro obučениh i stručnih ljudi predstavlja stratešku prednost koja daje mogućnost osnivačima CESS-a da se oslone na značajan ljudski potencijal u oblasti strateškog konsaltinga i sprovođenja projekata. U cilju stavljanja fokusa na najvažnije segmente regionalnog razvoja, CESS aktivnosti se sprovode u okviru dva sektora:

Sektor za makroekonomska istraživanja ima za cilj da svojim aktivnostima doprinese boljem razumevanju ekonomske i socijalne stvarnosti i pruži empirijski osnov za definisanje mera razvojnih politika. S tim u vezi, ovaj sektor je zadužen za sprovođenje empirijskih istraživanja na polju socio-ekonomskog razvoja, posmatranje i analizu statističkih vremenskih serija Vojvodine i poređenje rezultata sa užom Srbijom i regionima van Republike Srbije, kreiranje baza podataka o svim važnim makroekonomskim indikatorima Vojvodine, izradu sektorskih i regionalnih analiza, evaluaciju efekata razvojne pomoći na ukupan privredni razvoj AP Vojvodine, izradu strateških planova razvoja za opštine u Vojvodini.

Srbija, kao potencijalni kandidat za člana Evropske Unije, ima mogućnost da koristi sredstva pretpristupnih fondova unije. **Sektor za upravljanje projektima** se bavi upravo iskorišćavanjem ovih mogućnosti, kroz praćenje podataka o svim raspoloživim domaćim i stranim fondovima, informisanje potencijalnih aplikanata o konkursima, propozicijama i partnerima, generisanje predloga projekata sačinjenih od strane potencijalnih aplikanata za IPA fondove, apliciranje za sredstva u okviru raspoloživih fondova namenjenih regionalnom razvoju i implementaciju odobrenih projekata. Istovremeno, sektor se bavi unapređenjem apsorpcionih kapaciteta za korišćenje fondova Evropske unije kroz organizaciju edukacija i seminara za sve pogodne aplikante sa teritorije AP Vojvodine.

CESS IZDANJA - TRENUTNO DOSTUPNA I PLANIRANA

Aktivnosti CESS-a se mogu podeliti na periodične, kojima se zainteresovana javnost redovno informiše o ekonomskim kretanjima i aktuelnostima u oblasti regionalnog razvoja u AP Vojvodini, regionu i Evropskoj uniji, i koje se objavljuju na mesečnom, tromesečnom

nivou i periodično, i na aktivnosti koje se tiču izrade strateških planskih i sektorskih dokumenata koji imaju za cilj da unaprede regionalne i lokalne kapacitete u cilju premeštanja fokusa sa vršenja upravnih i administrativnih funkcija na pokretanje rasta i unapređenje konkurentnosti.

Najvažniji strateški dokumenti koje je CESS do sada izradio i koje trenutno priprema su strateški dokumenti, kako na nivou AP Vojvodine, tako i na nivou lokalnih samouprava i sektorskih analiza. CESS je tokom 7 godina svog postojanja objavio 5 strategija razvoja lokalnih samouprava (Žitište, Senta, Šid, Temerin, Nova Crnja), Akcioni plan za razvoj Potisja i Društveno-ekonomski razvojni plan Potisja, Program privrednog razvoja AP Vojvodine, Noveliranu ex-post analiza privrede AP Vojvodine, Analizu malih i srednjih preduzeća i Analizu velikih industrijskih sistema.

Za tekuću, 2011. godinu CESS najavljuje objavljivanje sledećih publikacija: **Strategija regionalnog razvoja AP Vojvodine 2011-2015, Strategija razvoja biznis inkubatora AP Vojvodine 2011-2015, Strategija izvoza AP Vojvodine 2011-2015**. Za narednu, 2012. godinu planirana je izrada **Strategije industrijskog razvoja AP Vojvodine i Strategije ruralnog razvoja AP Vojvodine**, oba dokumenta za period do 2020. godine.

Ekonomsko ogledalo se objavljuje na mesečnom nivou i prati osnovne makroekonomske pokazatelje za Srbiju i Vojvodinu kao što su BDP, zarade, zaposlenost, nezaposlenost i spoljna trgovina.

Od novembra 2007. godine, CESS izdaje **CESS magazin**, sa idejom da kao prvi časopis za regionalnu politiku i razvoj na Zapadnom Balkanu upoznaje čitaoce sa ekonomskim aspektima regionalne politike i razvoja, kao i sa analizom makroekonomskih trendova u procesu uključivanja Srbije u evropsku podelu rada, s posebnim osvrtom na Vojvodinu. Časopis se objavljuje na tromesečnom nivou i ima za cilj da se instrumenti i politike regionalnog razvoja objasne kako sa akademskog, tako i sa stručnog aspekta i namenjen je svim nivoima državne uprave, naučnim institutima, razvojnim agencijama, privrednim komorama, finansijskom sektoru, diplomatskim predstavništvima stranih zemalja u Srbiji ali i inostranim ekonomskim institutima i partnerima van granica naše zemlje koji zahvaljujući ovom časopisu mogu da prate ekonomska kretanja i razvojne procese u Srbiji i Vojvodini.

U saradnji sa Institutom za napredne studije iz Beča, CESS je razvio makroekonomski model, čijom primenom se dobijaju ekonomske prognoze za Srbiju, koje kao takve, služe donosiocima odluka u sferi ekonomije i nude korisne informacije za preduzeća i privatna

domaćinstva u njihovim odlukama vezanim za investicije, potrošnju i mere štednje. Rezultati aplikacije modela se redovno objavljuju pod nazivom **Ekonomska predviđanja**. Do sada su objavljene 3 publikacije ove vrste: za periode 2009/2010, 2010/2011 i 2011/2012.

Još jedna aktivnost CESS-a koja je prva svoje vrste u Vojvodini je **izrada i izdavanje Biznis barometra**. Biznis barometar je rezultat saradnje CESS-a sa Bečkim insitutom za međunarodne ekonomske studije i Privrednom komorom Vojvodine, koji je namenjen posebno poslovnoj zajednici. Rezultati pružaju uvid u promene kvaliteta poslovne klime u Vojvodini na osnovu mišljenja privrednih subjekata anketiranih elektronskim putem, što će se u budućnosti ponavljati na kvartalnom nivou.

Kada se govori o CESS-ovim izdanjima, važno je spomenuti studiju pod nazivom **Konkurentnost privrede Vojvodine**, koju je CESS objavio 2010. godine. Studija obuhvata analizu investicija, spoljne trgovine, ljudskih resursa, poljoprivrede, energetike, privrednih subjekata i rezultate ankete o faktorima konkurentnosti koja je sprovedena među privrednicima u Vojvodini. Dokument sadrži i pregled postojećeg pravnog okvira za kreiranje i sprovođenje mera socio-ekonomskog razvoja. Na kraju, važan deo dokumenta su i preporuke za ulaganje u propulzivne sektore i mere za unapređenje konkurentnosti pokrajine, u kontekstu Vojvodine kao budućeg evropskog regiona.

CESS PROGNOŠTIČKI INSTRUMENTI

Makroekonomski model i biznis barometar su prognostički instrumenti koje je CESS razvio u saradnji sa Institutom za napredne studije-IHS odnosno Bečkim institutom za međunarodne ekonomske studije-WIIW u okviru projekta saradnje između Vlade AP Vojvodine i Vlade Austrije pod nazivom „Strateško partnerstvo za podršku Programu privrednog razvoja AP Vojvodine“.

MAKROEKONOMSKI MODEL

Makroekonomski model za Srbiju je koristan instrument koji može da pomogne donosiocima odluka u sferi ekonomije u Srbiji. Makroekonomska predviđanja za Srbiju i procena političkih mera i eksternih šokova, dobijena makroekonomskim modelom, nude

korisne informacije za preduzeća i privatna domaćinstva u njihovim odlukama vezanim za investicije, potrošnju i mere štednje. Takođe su koristan instrument i Vladi Vojvodine u smislu povećanja predvidivosti ambijenta poslovanja.

Ovaj model obuhvata sva relevantna makroekonomska tržišta (tržište rada, robno tržište, monetarno i devizno tržište), BDP i njegove komponente, nivo cena, zarade, zaposlenost, nezaposlenost, devizne kurseve i kamatne stope i ukazuje na pravce i veličinu očekivanih ekonomskih kretanja kao što su rast BDP-a, inflacija i nezaposlenost.

Model se kvartalno ažurira novim podacima, a rezultate modela CESS objavljuje polugodišnje. Kada se za to steknu uslovi, u smislu dostupnosti statističkih podataka na regionalnom nivou, model će biti prilagođen za Vojvodinu. Rezultati ovakvog praćenja makroekonomskih kretanja će doprineti izradi različitih razvojnih scenarija i kreiranju proaktivnih politika. CESS je uz pomoć makroekonomskog modela za Srbiju do sada tri puta vršio makroekonomska predviđanja.

Ekonomska predviđanja za Srbiju za 2011. i 2012. godinu

I Međunarodno ekonomsko okruženje

Tokom 2010. godine ekonomski oporavak tekao je brže nego što se očekivalo. Sudeći po prognozama Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) o svetskim ekonomskim kretanjima (World Economic Outlook - WEO) iz januara 2011. godine, očekuje se porast ukupne svetske proizvodnje za 5,0% tokom 2010. godine i daljnji rast od 4,4% tokom 2011. godine. Za 2012. godinu se takođe predviđa značajan rast koji će dostići 4,5%. Oporavak u većini razvijenih i nekolicini privreda u razvoju nastavlja da teče sporo, sa nezaposlenošću koja je i dalje visoka i koja predstavlja najveći socijalni izazov. S druge strane, mnoge zemlje u razvoju beleže snažan rast pošto pre početka ekonomske i finansijske krize kod njih nisu zabeležene velike finansijske neravnoteže, niti neravnoteže na tržištu nekretnina. Stoga se predviđa da će ukupna proizvodnja u privredama zemalja u razvoju porasti za 6,5% tokom 2011. i 2012. godine, nakon zabeleženog rasta od 7,1% tokom 2010. godine. U razvijenim privredama rast ukupne proizvodnje može biti nešto sporiji od samo 2,5% godišnje tokom 2011. i 2012. godine nakon dostignutog rasta BDP-a od 3,0% tokom 2010. godine.

Oporavak se zasniva na dve vrste rebalansa: *interni rebalans* (koji podrazumeva jačanje privatne tražnje u razvijenim privredama i omogućavanje fiskalne konsolidacije) i *eksterni*

rebalans (koji podrazumeva povećanje neto izvoza u zemljama koje su zabeležile deficit i smanjenje neto izvoza u zemljama sa suficitom). Ova dva stuba su u snažnoj interakciji. Povećani neto izvoz u razvijenim privredama podrazumeva veću tražnju i veći rast, što daje više prostora za fiskalnu konsolidaciju. S druge strane, privrede koje se suočavaju sa visokim spoljnim neravnotežama usled gubitka konkurentnosti u proteklom periodu moraju proći kroz bolni proces niskih cena i stoga i rasta zarada, koji se oslanja na domaću tražnju i uslovljava neophodnu konsolidaciju budžeta.

Tokom prve polovine 2010. godine svetska industrijska proizvodnja je zabeležila rast od oko 15,0%. Globalna trgovina oporavljala se po stopi od 18,0%, što je posledica značajnih promena u zalihama i fiksnim investicijama. Svetska trgovina je bila u posebno velikoj ekspanziji u zemljama u razvoju (npr. 30% tokom prve polovine 2010. godine u Aziji). U privredama razvijenih zemalja zaposlenost je počela da raste, a trgovina na malo je zabeležila spori oporavak. Međutim, nezaposlenost je ostala na komparativno visokim nivoima u mnogim zemljama, među kojima su i SAD kao jedan od najistaknutijih primera.

Privrede azijskih zemalja su zabeležile snažan rast i njihova ukupna proizvodnja je već dostigla viši nivo u poređenju sa periodom pre početka krize. Ukupna proizvodnja u SAD-u se takođe približila nivou pre početka krize, ali je srednjoročni rast daleko ispod trendova zabeleženih pre krize. Japan i zemlje Evro-zone su i dalje prilično ispod nivoa ukupne proizvodnje zabeleženih pre početka krize, te je i dalje prisutna zavisnost od inostrane tražnje.

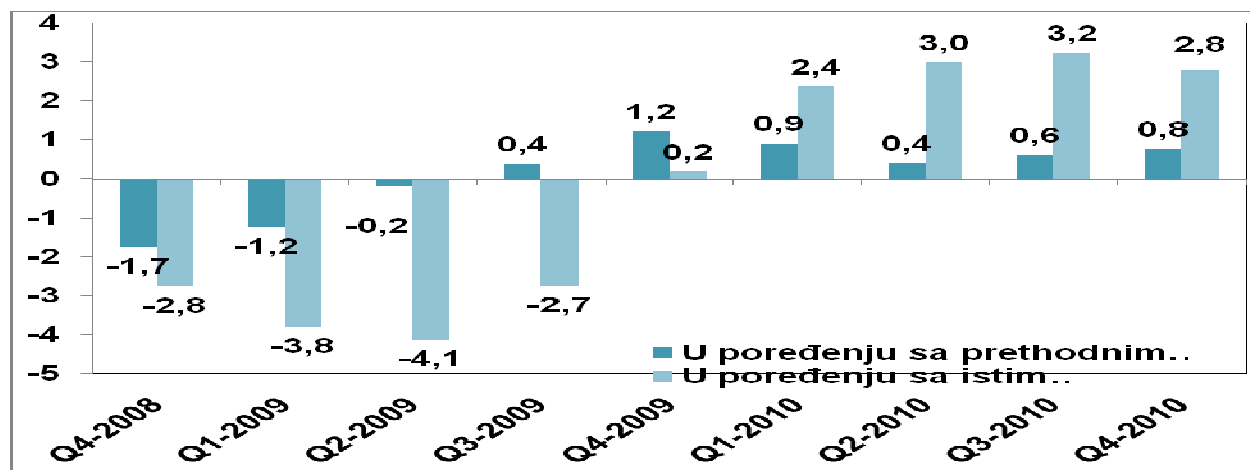
Privrede zemalja u razvoju su zabeležile rast od oko 8,0% tokom prve polovine 2010. godine. Robusna domaća tražnja proširila se iz Kine, Indije i Indonezije, na privrede drugih azijskih zemalja. U azijskim zemljama u razvoju zabeležen je rast od 9,5%. U Latinskoj Americi, Brazil predvodi oporavak sa rastom realnog BDP-a koji je dostigao gotovo 10,0% od trećeg kvartala 2009. godine. Dostupni podaci za privrede afričkih i zemalja Bliskog istoka takođe ukazuju na značajan rast.

Regioni i zemlje

SAD

Zahvaljujući masivnim i održivim podsticajima makro-ekonomske politike, merama finansijske stabilizacije i skromnim cikličnim poboljšanjima, privreda *Sjedinjenih Američkih Država (SAD-a)* nastavila je da se oporavlja od najgore recesije još od velike krize. Tokom prvog kvartala 2010. godine, privreda SAD-a je zabeležila rast od 2,4% u poređenju sa istim kvartalom prethodne godine. Tokom drugog i trećeg kvartala rast je ubrzan, a privreda SAD zabeležila je rast od 3,0% i 3,2% respektivno, pre nego što je došlo do blagog usporavanja na oko 2,8% u poslednjem kvartalu 2010. godine. Rast u 2010. godine je velikim delom bio podstaknut rastom investicija, ali i ekspanzivnom fiskalnom politikom (Slika 1).

Slika 1: SAD – Rast realnog BDP-1 (% promene)

Izvor: OECD, IHS, Vojvodina-CESS.

U poređenju sa prethodnim poslovnim ciklusom, oporavak privrede SAD-a je spor zbog sporog oporavka privatne potrošnje koja je najveća komponenta BDP-a u SAD. Za to postoji nekoliko razloga. Prvo, neto bogatstvo domaćinstava je naglo opalo pošto su cene nekretnina pale za više od 25% od 2007. godine. Drugo, nezaposlenost u SAD-u je visoka. U novembru 2010. godine stopa nezaposlenosti radne snage je iznosila 9,6%. Treće, banke i dalje nerado daju potrošačke kredite, ograničavajući kredite za veće kupovine pošto se bore da smanje pritisak i obnove uravnoteženi bilans. S druge strane, privatna ulaganja u softver i

opremu su naglo porasla, pošto su firme poboljšale produktivnost dok su jedinični troškovi radne snage naglo opali.

Nakon ekonomskog pada koji je zabeležen 2009. godine, privreda SAD-a se polako oporavlja sa projektovanim rastom BDP-a od 2,1% za 2011. godinu i 2,7% za 2012. godinu, nakon rasta od 2,8% tokom 2010. godine. Očekuje se da će nezaposlenost ostati visoka, sa projektovanim stopom od 9,7% za 2010. godinu i 9,6% za 2011. godinu. Inflacija bi trebalo da ostane niska tokom 2011. godine (1,0% nakon 1,4% iz 2010. godine). Glavni makro-ekonomski cilj je da se obezbedi postavljanje javnog duga na održivu putanju bez ugrožavanja oporavka. U skladu sa važećom politikom, predviđa se da će opšti državni budžetski deficit iznositi oko 10,0% BDP-a kako za 2010. tako i za 2011. godinu, dok se očekuje da će se opšti bruto državni dug povećati na oko 110,0% BDP-a do 2015. godine.

Latinska Amerika i Karibi

Tokom prve polovine 2010. godine privredni oporavak u zemljama *Latinske Amerike i Karipskog područja* bio je brži od očekivanog, što je bilo podstaknuto snažnim skokom privatne potrošnje i investicija. Ovakva kretanja su posledica podsticajnih politika, gomilanja zaliha, povoljnih spoljnih finansijskih uslova i velikih prihoda od roba široke potrošnje. Nakon pada zabeleženog u 2009. godini predviđa se da će prosečan rast u regionu dostići 4,3% tokom 2011. godine i 4,1% tokom 2012. godine nakon zabeleženog rasta od 5,9% tokom 2010. godine.

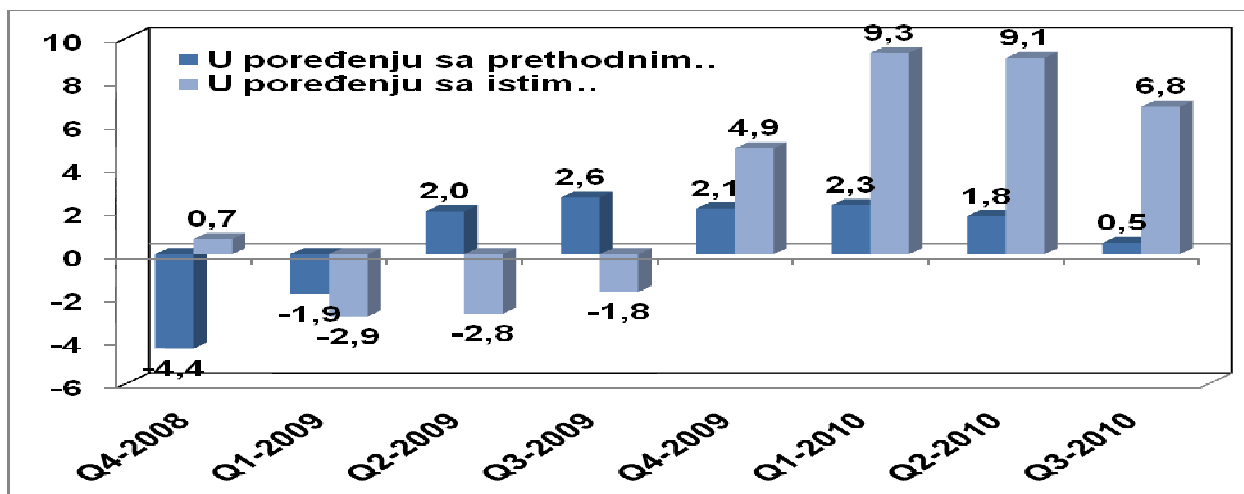
Rizici za prognozu, za ovaj region, proizilaze kako iz eksternih tako i iz internih faktora. Negativni eksterni rizici rezultiraju uglavnom slabijim oporavkom od predviđenog za razvijene zemlje. Ovo se posebno odnosi na privrede koje su tešnje povezane sa privredom SAD-a i drugim razvijenim privredama koje se mogu suočiti sa novim finansijskim izazovima. Interni rizici odnose se na mogućnost kontinuiranog brzog rasta domaće tražnje podstaknute povoljnim eksternim uslovima i nastavkom primene podsticajnih politika. Ovo bi moglo biti problematično za one privrede kod kojih je ukupna proizvodnja već dostigla svoj potencijalni nivo, a pritisak tražnje preči da poveća inflaciju.

Razlike po zemljama su u korelaciji sa geografskom podelom regiona. Južna Amerika, kao podregion posmatrane oblasti, u celini je relativno manje zavistan od trgovinskih odnosa sa SAD-om ili drugim razvijenim zemljama. Veliki broj ovih zemalja ima značajne međusobne

trgovinske odnose, a posebno sa Brazilom koji se smatra regionalnim gigantom. Brazil je zabeležio brz oporavak nakon recesije i tokom 2010. godine je zabeležio visoke stope rasta. Međutim, rast je usporen tokom druge polovine godine (Slika 2). Meksiko i Centralnu Ameriku karakterišu njihove snažne veze sa privredom SAD-a i relativno visok stepen otvorenosti. Zemlje Karipskog područja su uglavnom visoko zavisne od turizma iz SAD-a i drugih razvijenih zemalja.

Raniji i snažniji oporavak u zemljama Južne Amerike je u izvesnoj meri rezultat slabijih trgovinskih veza sa razvijenim zemljama koje beleže sporiji rast, kao i povoljnih cena repromaterijala (repromaterijali imaju značajan udeo u ukupnom izvozu zemalja Južne Amerike). Oporavak u Meksiku i Centralnoj Americi je nešto sporiji pošto te privrede zavise od uvozne tražnje iz SAD-a i doznaka od onih koji rade u inostranstvu. Zemlje Karipskog područja i dalje pomalo zaostaju, što je odraz povezanosti turizma sa rastom zaposlenosti u razvijenim zemljama, koji je i dalje usporen.

Slika 2: Brazil – Rast realnog BDP-a (% promene)

Izvor: OECD, IHS, Vojvodina-CESS.

Azija

Azija je predvodnik u globalnom oporavku pošto su azijske zemlje ušle u period ekonomske krize sa snažnim osnovama. U većem delu regiona elastičnost domaće tražnje je predupredila prepreke kod neto izvoza. Industrijska proizvodnja i trgovina na malo su posebno snažni u Kini i Indiji. Zabeleženi visoki i održivi rast u **Kini** tokom proteklih nekoliko godina poslužio je kao podrška globalnoj trgovini donoseći korist izvoznicima

roba široke potrošnje i kapitalnih dobara. Šta više, preokret u prilivu privatnog kapitala učvrstio je domaću tražnju obezbeđujući pristup eksternom finansiranju.

Snažne strane investicije na azijskom tržištu akcija i obveznica uzdigele su neka od tih tržišta na nove visine i znatno oborile prinos na obveznice. Novi talas priliva kapitala započeo je kada je oslabio strah od usporavanja svetskih ekonomskih kretanja. Većina privreda azijskih zemalja vratila se na nivo ukupne proizvodnje od vremena pre početka krize ili čak i veći zahvaljujući uzlaznoj liniji u obliku slova “V” nakon završetka krize. Jaz u ukupnoj proizvodnji je ili u potpunosti zatvoren ili se približio tome. Investiciona aktivnost je veoma snažna, a privatna domaća tražnja je takođe povećana. Izvoz se dobro oporavio, a ciklusi kamatnih stopa su ponovo u uzlaznoj liniji iako se ova tranzicija odvija veoma sporo u nekim zemljama.

Veliki finansijski podsticaji i ekspanzija kredita pojačali su domaću tražnju u **Kini**. Nacionalni zavod za statistiku objavio je niz ekonomskih podataka za treći kvartal 2010. godine koji potvrđuju da je privreda krenula ka blagom usporavanju. Nakon očekivanog rasta od 10% tokom 2010. godine, predviđa se da će privredna aktivnost usporiti na 9% kako tokom 2011. tako i tokom 2012. godine. Rast će pokretati domaća tražnja dok će strožija kvantitativna ograničenja na rast kredita, mere koje su osmišljene da bi se “ohladilo” tržište nekretnina i ograničila izloženost banaka tim kretanjima, kao i planirano okončanje finansijskih podsticaja tokom 2011. godine usporiti ekspanziju.

Bez obzira na to, zabrinutost zbog pojave ekonomskog mehura (asset bubbles) u Kini vlada već najmanje dve godine. Snažan rast, niske kamatne stope, oštar rast zaduživanja i opšta likvidnost uticali su na povećanje cena nekretnina i rast cena kapitala. Centralna banka je tokom 2010. godine ulagala napore da zavede red i postavi ograničenja na tržištu nekretnina, ali ti naponi su do sada imali samo ograničeni uticaj. Željeni rezultat ovih mera je, pre svega, da se ostvari stabilan realni rast.

Neke od neželjenih pratećih posledica uključuju i moguć rast inflacije. Rast cena roba široke potrošnje od 4,4% dostigao je dvogodišnji najviši nivo (cilj Centralne banke je 3,0%). Iako se rast cena roba široke potrošnje može uglavnom povezati sa povećanim cenama hrane, inflatorna očekivanja su bila veća opet zbog opšte likvidnosti, a to je štetno uticalo na finansijska tržišta. Kina bez sumnje pokušava da izbegne da načini iste greške koje je Japan napravio u prošlosti. Ovo se odnosi uglavnom na naduvane cene nekretnina.

Slabo oslanjanje **Indije** na izvoz, a oslanjanje na politike prilagođavanja i snažan priliv kapitala predstavljali podstrek za razvoj domaćih aktivnosti. Predviđa se da će se rast BDP-a usporiti na oko 8,0% ove i naredne godine nakon zabeleženih 9,7% rasta u 2010. godini. Nasuprot tome, privredni izgledi **Japana** su i dalje slabi imajući u vidu neznatnu domaću tražnju i nedostatak fiskalnog prostora za daljnji rast privrede. Nakon snažnog rasta tokom 2010. godine od 4.0%, ekspanzija privrede bi se mogla usporiti na oko 1,5% tokom 2011. i 2012. godine. Izgledi za privrede koje se nalaze u donjem delu lestvice kvaliteta kada je reč o izvozu prerađivačke industrije su takođe slabi kao i za one u kojima vlada makroekonomska i finansijska nesigurnost (npr. Vijetnam). Značajno usporavanje kineske privrede dovelo bi do usporavanja rasta ovih privreda.

Evropska unija

Posledice najozbiljnije ekonomske i finansijske krize u posleratnom periodu praktično su poništili pozitivni rast i rezultate u oblasti zaposlenosti ostvarene tokom protekle decenije u zemljama Evropske unije (EU). Posledice svetske ekonomske krize odnose se na krah sektora građevinarstva, do koga je došlo zbog pucanja mehura cena nekretnina u nekim zemljama, probleme u sektoru bankarstva, povećanje nezaposlenosti koje teži da postane strukturna nezaposlenost, kao i povećanje javnog deficita a time i duga koje preči ukupnoj finansijskoj stabilnosti. BDP je zabeležio oštar pad i procenjuje se da on u periodu obuhvaćenom ovim predviđanjem neće dostići pretkrizni nivo.

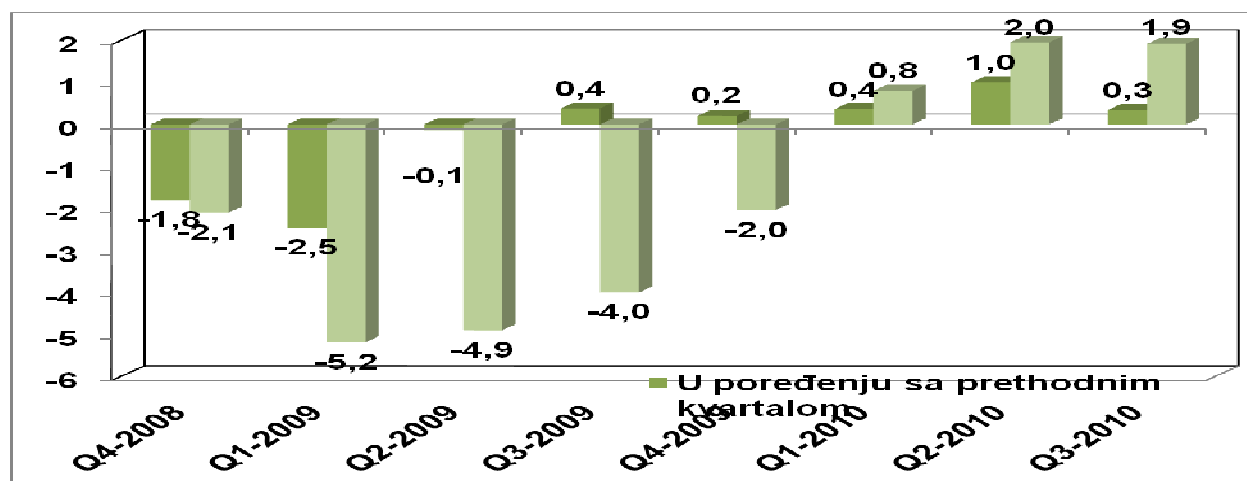
Privreda **EU** nastavlja putem oporavka koji je započeo 2010. godine. Nakon negativnog rasta od 4,2% u 2009. godini, u zemljama EU-27 je zabeležen pozitivan rast, a predviđa se da će BDP tokom 2010. godine dostići stopu od 1,7%. I u 2011. godini se očekuje stopa rasta od 1,7%. Tokom 2012. godine rast BDP-a bi trebao da se ubrza i dostigne stopu od 2,0%. Povećanje izvoza usled dinamične globalne tražnje tokom 2010. godine dovelo je do oporavka industrijske proizvodnje što će uticati na očekivanu ekspanziju privrede. Pored toga, domaća tražnja, uključujući kako privatnu potrošnju tako i investicije pokazuje prve znake oporavka. Međutim, ova slika ne prikazuje značajne razlike koje se javljaju između zemalja članica.

Dok je Nemačka, kao i neke manje otvorene privrede, posebno one sa jakim privrednim vezama sa Nemačkom, zabeležila značajan rad tokom 2010. godine, dok zemlje kao što su Grčka, Irska i Španija, još nisu izašle iz krize. Razlike koje se odnose na ostvarene rezultate

moгу se objasniti faktorima kao što su otvorenost privrede, trgovinska orijentacija, izloženost finansijskog sektora spoljnim uticajima, kao i postojanje ili odsustvo unutrašnjih, odnosno spoljnih neravnoteža. Međutim, oporavak ne pokazuje i probleme koji i dalje postoje. Na primer, industrijska proizvodnja je i dalje niža za 12,0% u odnosu na nivo iz aprila 2008. godine, što ukazuje na činjenicu da je oporavak evropske privrede tek na početku.

Zemlje **Evro zone** (EA17)¹ su započele oporavak tokom 2010. godine, međutim rast BDP-a je usporen tokom druge polovine godine (Slika 3). Predviđa se da će BDP porasti za 1,6% tokom 2011. godine i 1,9% tokom 2012. godine nakon što dostigne procenjeni rast od 1,8% tokom 2010. godine. U novim Zemljama članicama EU (NZČ-12) rast BDP-a bi trebao da se ubrza na 2,6% tokom 2011. godine i 3,6% tokom 2012. godine, nakon što dostigne 1,9% tokom 2010. godine.

Slika 3: Evro zona – Rast realnog BDP-a (% promene)

Izvor: OECD, IHS, Vojvodina-CESS.

Među velikim privredama u okviru Evro zone, **Nemačka** je zabeležila najveću stopu rasta BDP-a od 3,6% tokom 2010. godine. Ovo je dvostruko veće od prosečnog rasta u zemljama Evro zone. U ostalim zemljama je stopa rasta ostala na proseku zemalja Evro zone dok je u nekim zemljama, npr. u Grčkoj, Irskoj, Italiji, na Kipru, u Portugaliji i Sloveniji rast bio ispod proseka. Izvan Evro zone, Poljska je zabeležila drugi najveći rast od 3,5% i to je bila jedina zemlja članica EU koja je izbegla recesiju tokom 2009. godine. Od manjih zemljama

¹ Belgija, Nemačka, Irska, Grčka, Španija, Francuska, Italija, Kipar, Luksemburg, Malta, Holandija, Austrija, Portugalija, Slovenija, Slovačka i Finska. Od 01. januara 2011. godine (EA17) obuhvata i Estoniju.

značajan rast zabeležile su Slovačka (4,0%) i Švedska (4,4%). Očekuje se da će sve zemlje Evropske Unije izaći iz recesije do kraja 2011. godine, osim Grčke gde se predviđa negativna stopa rasta od 3,0%.

Uslovi na tržištu rada su počeli da se stabilizuju u drugoj polovini 2010. godine. Već u drugom kvartalu 2010. godine počinje smanjenje gubitka radnih mesta dok stopa zaposlenosti u zemljama Evro zone ostaje stabilna tokom trećeg kvartala u poređenju sa drugim kvartalom 2010. godine. Takođe, počevši od trećeg kvartala beleži se i blagi rast stope zaposlenosti (sa 63,8% u Q2 na 64,4% u Q3 2010. godine). Slično tome, stopa nezaposlenosti je relativno stabilna - oko 9,5% u EU-27 i oko 10,0% u Evro zoni. Međutim, situacija na tržištima rada različitih zemalja beleži značajne razlike. Stopa zaposlenosti se kreće u rasponu od preko 70,0% u Holandiji, Nemačkoj, Švedskoj i Austriji do 56,0% u Mađarskoj. Stopa nezaposlenosti, takođe beleži visoke razlike - od gotovo 20,0% u Španiji do ispod 5,0% u Holandiji i Austriji. Imajući u vidu predviđeni realni privredni razvoj, predviđa se da će zaposlenost u 2011. godini porasti za oko 0,5% u zemljama EU-27 i za oko 0,7% u zemljama Evro zone, dok će nezaposlenost pasti za oko 0,5 procentnih poena. Razlike u indikatorima tržišta rada između evropskih zemalja su posledica brzine ekonomskog oporavka, politika koje se sprovode na tržišta rada i ekonomske strukture.

Stopa inflacije merena Harmonizovanim indeksom potrošačkih cena (Harmonised Index of Consumer Prices - HIPC), projektovana je na oko 2,0% u zemljama EU-27 u 2010. i 2011. godini, dok se blagi pad na oko 1,7% očekuje u 2012. godini. Najveća prosečna godišnja stopa inflacije u 2010. godini zabeležena je u Rumuniji (6,1%), Mađarskoj i Grčkoj (4,7% u obe zemlje), dok je najniža pozitivna stopa inflacije zabeležena u Slovačkoj (0,7%). U Letoniji (-1,2%) i Irskoj (-1,8% tokom godine do novembra meseca) zabeležena je deflacija. U Poljskoj i Rumuniji inflaciju je podstaklo povećanje stope PDV-a. Međutim, procene za većinu zemalja pokazuju da rastu inflatorni pritisci, uglavnom zbog visoke cene energenata koja uslovljava rast cena poljoprivrednih proizvoda na svetskom tržištu. Pored toga, veći indirektni porezi i administrativne cene u nekim zemljama takođe doprinose povećanju inflatornih pritisaka.

Evropski bankarski sistem se i dalje oslanja na podršku Vlade i osetljiv je na promene u privrednoj aktivnosti, moguće šokove i ograničenja vezana za finansiranje. U srednjem roku, glavne rizike za ekonomske perspektive predstavljaju fiskalna neravnoteža i razlike u konkurentnosti, posebno u perifernim EU zemljama. Stabilnost bankarskog sektora je od suštinske važnosti za obezbeđivanje eksternog finansiranja preduzeća. Odbor supervizora

evropskog bankarstva (Committee of European Banking Supervisors) je uveo “stres test” („stress test“) kako bi obelodanio stanje banaka u Evropskoj Uniji. Ovaj test takođe obezbeđuje i informacije o potrebi rekapitalizacije/dokapitalizacije, restrukturiranja ili rešavanja problema ranjivosti banaka.

Očekuje se da će opšti budžetski deficit u zemljama EU-27 pasti sa 6,8% BDP-a u 2010. godini na oko 5,0% u 2011. godini i 4,2% u 2012. godini. Slična predviđanja su i za Evro zonu sa nešto nižim vrednostima deficita (4,6% tokom 2011. godine i 3,9% tokom 2012. godine). Međutim, stopa zaduženosti nastavlja da raste i očekuje se da će 2012. godine dostići nivo od oko 83,0% BDP-a u zemljama EU-27, u odnosu na 74,0% tokom 2009. godine i 79,0% tokom 2010. godine. U zemljama Evro zone se očekuje da će odnos zaduženosti i BDP-a porasti na gotovo 88,0% u do 2012. godine, u odnosu na 79,0% tokom 2009. godine i 84,0% tokom 2010. godine. Ukoliko ne dođe do smanjenja javnog duga u narednom periodu, takvo stanje može imati snažne negativne uticaje na dugoročnu fiskalnu održivost i stabilnost. Kao što su pokazala iskustva Grčke i Irske, perifernim EU zemljama u kojima su javne finansije neodržive može biti onemogućen pristup finansijskim tržištima. Stoga se u tim zemljama može javiti potreba za finansijskom pomoći međunarodnih organizacija. Trenutno su Portugalija i Španija zemlje u kojima postoji rizik od takve situacije, a za Srbiju kao i za ostale istočno evropske zemlje koje još nisu članice EU od suštinske je važnosti da izbegnu takvu situaciju.

Imajući u vidu gore navedeno, jedan od glavnih prioriteta za većinu evropskih zemalja u narednom periodu predstavlja dostizanje fiskalne održivosti kroz smanjenje javnog duga, koji je u mnogim od tih zemalja postao neprihvatljivo visok. To nameće potrebu za strožijim fiskalnim politikama, posebno na strani rashoda. Pored toga, smanjenje nezaposlenosti i inflacije biće prioritet ekonomskih politika. Kriza je pokazala kako problemi u finansijskom sektoru jedne zemlje mogu veoma brzo i lako da se prenesu na evropski nivo. Posle Grčke i Irske, Portugalija može postati sledeća članica monetarne unije kojoj je potreban plan hitnog izlaska iz krize. Španija, koja je treća po veličini privreda u Evro zoni, postaje sve izloženija pritiscima. Potreba za fiskalnom konsolidacijom i strukturnim reformama je i dalje velika, a od svih zemalja Evro zone, osim Finske, Estonije i Luksemburga zahteva se da konsoliduju svoje budžete ograničavanjem deficita tako da on ne premašuje 3,0% BDP-a, odnosno graničnu vrednost utrdenu Paktom za stabilnost i razvoj (Stability and Growth Pact - SGP). Pored tri gore navedene zemlje i od Nemačke i Austrije se takođe očekuje da tokom perioda obuhvaćenog predviđanjem, odnosno do 2012. godine ispune zahteve SGP vezane za

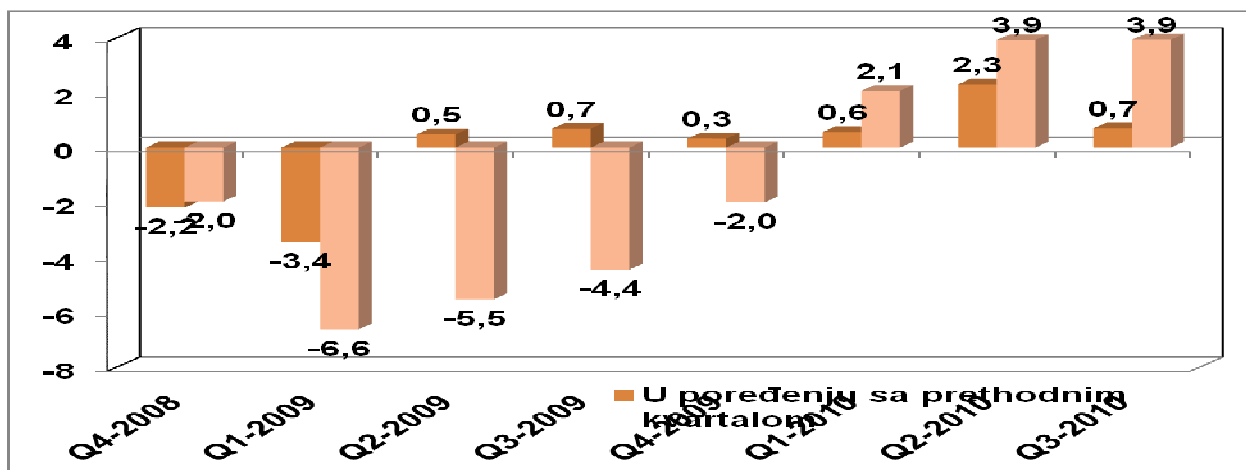
deficite. Međutim, planirano je da nivo zaduženosti koji je znatno porastao tokom ekonomske i finansijske krize ostane iznad granične vrednosti od 60,0% utvrđenom SGP-om u svim zemljama Evro zone, osim u Luksemburgu, Finskoj, Estoniji, Sloveniji i Slovačkoj.

U ranim fazama krize, centralne banke su značajno smanjile kamatne stope. Evropska centralna banka (ECB) je smanjila referentnu kamatnu stopu sa 4,25% u julu 2008. godine na 1,00% u maju 2009. godine i još uvek je drži na tom nivou. Već u drugoj polovini 2011. godine, odnosno ranije nego što se očekivalo, može doći do povećanja referentne kamatne stope zbog rastućih inflatornih pritisaka.

Nasuprot očekivanjima o sporom oporavku, *Nemačka* privreda zabeležila je brz i snažan rast u 2010. godini sa stopom rasta BDP-a od čak 3,6%. To je najveća stopa rasta u periodu posle ujedinjenja 1990. godine. U 2009. godini Nemačka je zabeležila najveću recesiju od drugog svetskog rata kada je stopa rasta BDP-a opala za 4,7%. Razlog za oštar pad, ali i kasniji brz oporavak privrednih aktivnosti u Nemačkoj je u njenoj zavisnosti od spoljne trgovine. Dok se veliki pad svetske trgovine brzo transformisao u opadanje izvoza, a time i investicija u Nemačkoj, snažan skok svetske trgovine, podstaknut naročito rastom uvozne tražnje iz azijskih zemalja doneo je koristi Nemačkoj privredi sa izraženim regionalnim fokusom (snažno utemeljenom na novim tržištima u Aziji) i sektorskom strukturom izvoza (težište na visoko tehnološkim investicionim dobrima kao što su mašine, oprema i vozila).

Nakon oštrog pada iz 2009. i 2010. godine, izvoz je zabeležio rast od 14,2% dok je uvoz porastao za 13,0%. Neto izvoz je imao pozitivan doprinos rastu BDP-a od 1,1 procentnih poena. Snažan rast uvoza rezultat je oporavka investicija, kao i komponenata uvoza koje odgovaraju rastućem izvozu.. Očekuje se da će se tokom perioda obuhvaćenog predviđanjem, rast izvoza, a time i učešće neto izvoza u rastu, pomalo ublažiti s obzirom na usporavanje spoljne tražnje. Rast BDP-a bi mogao da se uspori, kao što to već ukazuje kvartalna dinamika BDP-a (Slika 4) i mogao bi iznositi 2,2% kako tokom 2011. godine tako i tokom 2012. godine.

Slika 4: Nemačka – Dinamika realnog BDP-a (% promene)

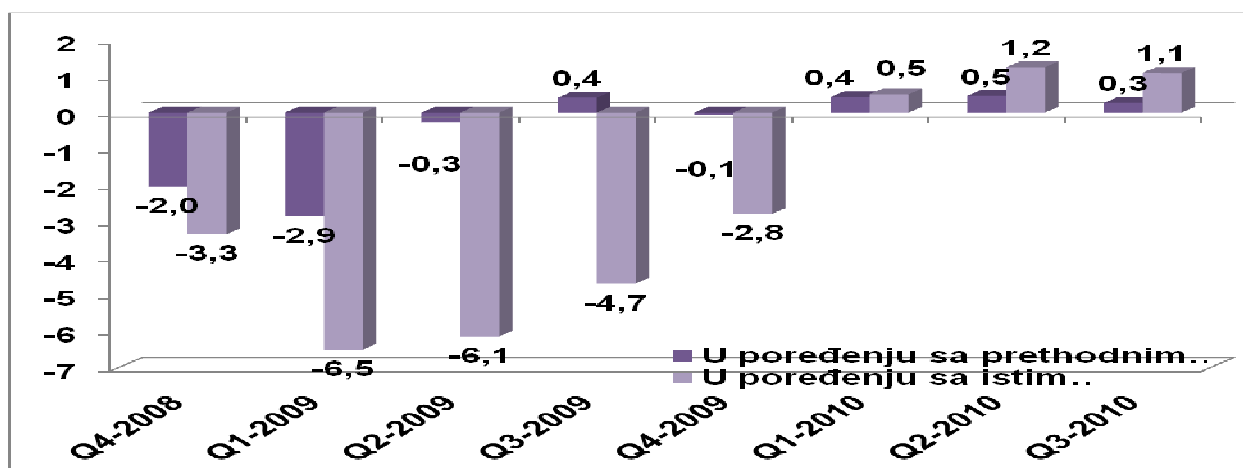
Izvor: OECD, IHS, Vojvodina-CESS.

Nemačko tržište rada je bilo iznenađujuće otporno na delovanje svetske ekonomske krize. Nakon blagog pada zaposlenosti i rasta nezaposlenosti tokom 2009. godine, u 2010. godini došlo je do rasta zaposlenosti od oko 0,5%. Broj nezaposlenih lica smanjen je za 9,2%. Ovakva kretanja na tržištu rada su, pre svega, posledica povećanog korišćenja fleksibilnog radnog vremena u preduzećima kao i korišćenje šema sa skraćenim radnim vremenom. Pored toga, reforme tržišta rada u prethodnom periodu redukovale su nivo strukturne nezaposlenosti, naročito u sektoru usluga. Stopa nezaposlenosti je u decembru 2010. godine iznosila 6,6%. To je bila najniža stopa nezaposlenosti u poslednjih 18 godina. Zabeležen ekonomski rast u 2010. godini kao i predviđeni rast u narednom periodu, omogućiće daljnji pad nezaposlenosti, tako da se na kraju 2012. godine može očekivati da će stopa nezaposlenosti biti oko 6,0%.

Godišnja stopa inflacije merena rastom Harmonizovanim indeksom potrošačkih cena (HICP) iznosila je 1,2% u 2010. godini. Očekuje se da će inflacija u narednom periodu blago rasti - na 1,7% u 2011. i oko 2,0% u 2012. godini, što će biti rezultat rasta cena energije kao i većeg rasta zarada koji je posledica povoljnih kretanja na tržištu rada.

Nakon negativnih stopa rasta tokom 2008. i 2009. godine (-1,3%, odnosno -5,0%), *italijanska* privreda se polako oporavljala i u 2010. godini zabeležila je rast od 1,0% (Slika 5).

Slika 5: Dinamika BDP-a – Italija (% promene)

Izvor: OECD, IHS, Vojvodina-CESS.

Sektor industrije, čiji je pad u prethodnom periodu najviše doprineo padu BDP-a, sada doprinosi rastu privredne aktivnosti i to uglavnom zahvaljujući povećanju izvoza. U periodu obuhvaćenom predviđanjem izvoz će i dalje predstavljati jedan od ključnih pokretača italijanske privrede. Izvoz je nakon pada od 19,0% u 2009. godini, zabeležio rast od 8,0% u 2010. godini. Uvoz je zabeležio rast od 6,8% nakon pada od 14,5% u 2009. godini. Predviđanja su da će izvoz porasti za oko 5,5% u 2011. kao i u 2012. godini. Nasuprot izvozu privatna i javna potrošnja treba da ostanu usporene, a bruto fiksni kapital će takođe ostati uporedivo slab tokom faze oporavka. Sve u svemu, rast BDP-a bi trebalo da ostane pozitivan i da iznosi oko 1,1% u 2011. i oko 1,3% u 2012. godini.

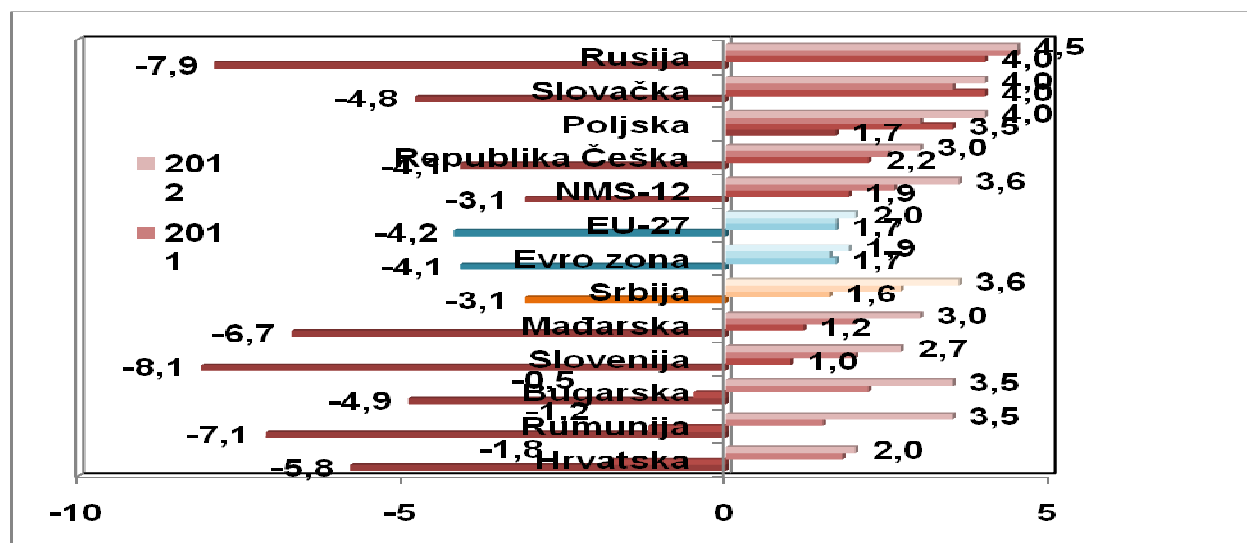
Tokom prvih devet meseci 2010. godine zaposlenost je u Italiji bila za 0,6% niža u poređenju sa istim periodom prethodne godine. Tokom čitave 2010. godine prosečna stopa nezaposlenosti porasla je na 8,5% i bila je za oko 0,7 procentnih poena veća nego u 2009. godini. Očekuje se da će zaposlenost blago porasti za 0,4% tokom 2011. godine i za 0,9% tokom 2012. godine dok će stopa nezaposlenosti blago opasti na 8,2% u 2012. godini.

Stopa inflacije porasla je sa 0,8% u 2009. godini na 1,6% tokom 2010. godine, što je uglavnom rezultat povećanja cena osnovnih materijala i energije. Očekuje se da će se tokom perioda obuhvaćenog predviđanjem inflacija još povećavati i da će njena stopa biti blizu 2,0% koliko iznosi ciljana stopa ECB.

Srednja i Istočna Evropa

Nakon pada BDP-a od 3,1% u 2009. godini, dvanaest novih zemalja članica EU (NZČ-12) iz Srednje i Istočne Evrope zabeležilo je rast od oko 1,9%. Prema predviđanju IHS/Vojvodina-CESS-a, rast će se ubrzati na 2,6% u 2011. godini i 3,6% u 2012. godini (Slika 6).

Slika 6: Dinamika BDP-a – NMS-12 (% promene u odnosu na prethodnu godinu)

Izvor: Eurostat, IHS, Vojvodina-CESS.

Mađarska je u prva tri kvartala 2010. godine zabeležila rast BDP-a od 0,9%. Poboľšanje privredne aktivnosti uglavnom se duĝuje izvozu, što je rezultat rasta eksterne traĝnje, a posebno rasta privrede Nemačke. U 2010. godini oĉekuje se ukupna stopa rasta BDP-a od oko 1,0%. U periodu od januara do novembra izvoz je porastao za 21,0% dok je uvoz imao nešto manji rast od oko 19,0%. Nakon sedam kvartala opadanja, privatna potrošnja se oporavila u trećem kvartalu i zabeležila rast od 1,2%. Međutim, fiksne investicije su i dalje u padu. Niskoj domaćoj traĝnji su doprineli visoka nezaposlenost (stopa nezaposlenosti je u 2010. godini iznosila 11,2%, odnosno zabeležila je rast u odnosu na 2009. godinu kada je iznosila 10,0%) i deprecijacija mađarske valute koja je negativno uticala na realni raspoloživi prihod preko povećane inflacije. Porast cena roba široke potrošnje iznosio je u proseku 4,7% u 2010. godini, u odnosu na 4,0% tokom prethodne godine. Strana traĝnja će postepeno slabiti, ali će se privatna potrošnja oporaviti tokom 2011. godine usled reformi u oblasti poreza na dohodak. Smanjenje troškova zarada i poreza na dobit preduzeća u sprezi sa najavljenim stranim direktnim investicijama, uglavnom u automobilsku industriju,

doprineće padu nezaposlenosti. S druge strane, neophodne mere politike za smanjenje budžetskog deficita mogle bi usporiti rast u narednim godinama. Tokom 2011. i 2012. godine očekuje se rast BDP-a od 2,0%, odnosno 3,0%.

Sa povećanjem inostrane tražnje, i u **Sloveniji** je, kao i u drugim zemljama EU došlo do blagog povećanja privredne aktivnosti od oko 1,0% u 2010. godini. Dok je uvoz porastao za 5,6%, izvoz je porastao za 7,0%. Međutim, domaća tražnja je nastavila da se smanjuje što je uzrokovano lošom situacijom u građevinskom sektoru, teškoćama u finansiranju i problemima na tržištu rada. Rast privrede u 2010. godini se duguje rastu izvoza i investicijama u mašine i opremu koje karakteriše značajna uvozna komponenta.

Uz pretpostavku da će inostrana tražnja i dalje rasti i uz spori oporavak domaće tražnje, stopa rasta BDP-a bi trebala da se ubrza na 2,0% u 2011. godini i 2,7% u 2012. godini. Strani dug, koji je iznosio 11,0% BDP-a u 2009. godini i neophodna konsolidacija budžeta koja treba da se sprovede u periodu obuhvaćenom predviđanjem imaće efekat privremenog usporavanja na domaću tražnju.

Recesija je dovela do povećanja nezaposlenosti. Iako su se tokom 2010. godine usporili nepovoljni trendovi na tržištu rada, broj zaposlenih je i dalje za 2,3% manji nego u 2009. godini. Nezaposlenost i dalje raste, a stopa nezaposlenosti je iznosila 7,2% u 2010. godini. Za 2011. godinu se očekuje blago pogoršanje indikatora na tržištu rada (smanjenje zaposlenosti za oko 0,3% u poređenju sa 2010. godinom i marginalno smanjenje stope nezaposlenosti na 7,1%). Značajnije poboljšanje se može očekivati u 2012. godini sa povećanjem zaposlenosti za 0,2% i smanjenjem stope nezaposlenosti na ispod 7,0%.

Pod uticajem povećanja cena energije i akciza, prosečna godišnja stopa inflacije je u 2010. godini bila 2,1% dok se u 2011. očekuje rast prosečne inflacije na oko 2,7%.

Predviđeni rast privrede Slovenije bi mogao biti usporen ukoliko dođe do usporavanja rasta njenih glavnih trgovinskih partnera. Prema simulacijama IMAD-a, privredni rast glavnih trgovinskih partnera Slovenije za 2,2 procentna poena, rezultirao bi stopom rasta BDP-a u Sloveniji od 0,5% u 2011. godini umesto predviđenih 2,4%. Ovako usporen razvoj trgovinskih partnera Slovenije bi uzrokovao stagnaciju izvoza dok bi investicije porasle za svega 1,2%.

Rumunija je jedna od retkih zemalja EU koja nije izašla iz recesije tokom 2010. godine, sa očekivanim negativnim rastom BDP-a od 1,8%. To je posledica slabe domaće tražnje,

sprovedenja restriktivnih mera usmerenih ka fiskalnoj konsolidaciji (kao što su povećanje stope PDV-a od 5,0%, smanjenje zarada i otpuštanje viška radne snage u javnom sektoru), smanjenih doznaka iz inostranstva i strožijih uslova finansiranja za privatna domaćinstva i preduzeća. I dok je domaća tražnja ostala slaba, industrija je ostvarila korist od oporavka zemalja glavnih trgovinskih partnera. To je za posledicu imalo rast izvoza za 15% i rast uvoza za oko 12,0%. Ovakav trend doveo je do toga da je neto izvoz pozitivno doprineo rastu. “Stand-by” aranžman koji je zaključen sa MMF-om na početku krize je istekao. Narodna banka Rumunije neće povući prvu ratu od 1 milijarde EUR od MMF-a pošto su rezerve već na veoma prihvatljivom nivou. Rumunija će kao meru predostrožnosti dogovoriti “stand-by” aranžman sa MMF-om i EU u vrednosti od 5 milijardi EUR (3,6 milijarde EUR od MMF-a i 1,4 milijarde EUR od EU). Svetska banka će takođe biti deo ovog aranžmana i odobriće Rumuniji kredit u visini od 400 miliona EUR.

Nakon pada tokom 2010. godine, BDP bu mogao da poraste za 1,5% tokom 2011. godine i za 3,5% tokom 2012. godine pod uticajem očekivanog rasta domaće tražnje. Poboljšana apsorpcija fondova EU mogla bi značajno sa unapredi infrastrukturne investicije.

Predviđena prosečna godišnja stopa nezaposlenosti u 2010. godini se procenjuje na oko 7,4% nakon stope od 6,9% tokom 2009. godine. U 2011. i 2012. godini se očekuje njeno blago smanjenje na 7,2%, odnosno 7,1%. Usled povećanja stope PDV-a stopa inflacije je porasla na 7,9% u decembru 2010. godine, u odnosu na 4,7% koliko je iznosila godinu dana pre toga. Prosečna godišnja stopa inflacije iznosila je 6,1% tokom 2010. godine, nakon što je 2009. godine iznosila 5,6%.

Hrvatska je bila teško pogođena krizom. Nakon oštrog pada privredne aktivnosti od 5,8% u 2009. godini sa padom investicija od skoro 25,0%, stopa rasta BDP-a u 2010. godini ostaje negativna (-1,8%). Značajan pad domaće tražnje do određene mere je ublažen rastom neto izvoza i to pre svega zbog većeg pada uvoza od izvoza. Vlada Hrvatske je najavila velike infrastrukturne projekte, ali još uvek nisu izdvojena finansijska sredstva za njih.

Predviđa se da će tokom 2011. i 2012. godine hrvatska privreda zabeležiti pozitivan rast od 1,8%, odnosno 2,0%. Ovaj rast će biti generisan uglavnom rastom privatne potrošnje i investicija. Postoje prvi znaci oporavka domaće tražnje. Privatna potrošnja je dobila pozitivan podsticaj progresivnim ukidanjem takozvanog “kriznog poreza” koji je uveden 2009. godine, a beleži se i lagano povećanje kreditiranja. Očekuje se da će u periodu obuhvaćenom predviđanjem uvoz rasti više od izvoza tako da će neto izvoz biti negativan.

Pristupanje Hrvatske EU može značajno uticati na njen rast kroz povećano poverenje investitora, pošto se može očekivati veći priliv stranih direktnih investicija

Tržište rada je sporo reagovalo na recesiju sve do 2010. godine kada je stopa nezaposlenosti dostigla 11,0%. Očekuje se da će zaposlenost porasti u 2011. i 2012. godini, a stopa nezaposlenosti bi mogla da opadne na 10,0% tokom 2012. godine.

Rusija

Razorna suša i šumski požari koji su se dogodili u leto 2010. godine doveli su usporavanja privrednog rasta u **Rusiji** tokom godine i povećanja stope inflacije tokom trećeg kvartala. Domaća i inostrana tražnja zabeležile su dinamične trendove. Fiksni kapital je blago porastao, uglavnom zbog porasta investicija u sektoru energije, što je zajedno sa izvozom doprinelo rastu privredne aktivnosti. Na osnovu toga se procenjuje da će stopa rasta u 2010. godini iznositi 4,0%.

Oporavak međunarodne tražnje za sirovinama i visoke cene nafte pomoći će razvoju ruske privrede u narednom periodu. Očekuje se da će obim izvoza Rusije sporije rasti kako se bude smanjivala ekspanzija proizvodnje nafte. Kada je reč o rastu izvoza prirodnog gasa može se očekivati snažnija dinamika. Samoodrživi oporavak podstaknut potrošnjom će se odvijati postepeno kako se budu sprovodila prilagođavanja bilansa banaka i banke budu oprezno povećavale kredite.

Potrošnja privatnih domaćinstava će biti podstaknuta postepenim rastom realnih zarada i nižom stopom nezaposlenosti. Rusija je i dalje osetljiva na volatilnost tokova kapitala i globalni rizik. Na primer, kriza evra u maju 2010. godine dovela je do rasta volatilnosti na ruskom tržištu akcija.

Fiskalni izazovi u Rusiji predstavljaju smanjivanje obezbeđivanja velikih fiskalnih podsticaja (oko 9,0% BDP-a) paralelno sa ponovnim osnaživanjem globalne ekonomije. Imajući u vidu strukturu javne potrošnje ukidanje fiskalnih podsticaja će biti teško bez preduzimanja značajnih reformi u javnom sektoru koje će omogućiti štednju u socijalno osetljivim oblastima kao što su zdravstvena zaštita, socijalna zaštita i penzije.

Fleksibilniji režimi deviznog kursa, zajedno sa politikom smanjenja kamatnih stopa pomogao je kontroli priliva spekulativnog kapitala. U srednjoročnom smislu, Rusija se

suočava sa izazovima kao što su poboljšanje klime za investiranje i diverzifikacija šeme rasta kroz smanjenje njegove zavisnosti od prihoda od nafte. Pored toga, Rusija mora da sprovede reformu državne uprave i civilnog sektora i da sprovede reforme u oblasti sudstva.

Može se očekivati da će se ubrzavanje inflacije nastaviti i u 2011. godini, što će učiniti da ograničenje stope inflacije merama monetarne politike bude neophodno, dok će zaposlenost biti na silaznoj putanji. Povećane investicije i daljnji oporavak potrošnje roba široke potrošnje trebalo bi da omoguće rast BDP-a od 4,5% i to kako u 2011. tako i u 2012. godini.

Tabela 1: Međunarodno okruženje (% promene u odnosu na prethodnu godinu)

	2009	2010	2011	2012
Procenat promene u odnosu na prethodnu godinu				
Svetska trgovina	-11,1	12,1	5,5	7,0
BDP, realni				
Nemačka	-4,7	3,6	2,2	2,2
Italija	-5,0	1,1	1,1	1,3
SAD	-2,6	2,8	2,1	2,7
Evro zona	-4,1	1,8	1,6	1,9
NZČ-12	-3,1	1,9	2,6	3,6
EU-27	-4,2	1,7	1,7	2,0
Apsolutne vrednosti				
Devizni kurs RSD/EUR	95,9	103,5	105,3	105,3
Devizni kurs RSD/USD	66,7	79,3	79,3	79,3
cena nafte (US dolar / barel po Brent-u)	61,3	79,4	85,0	90,0

Izvor: Eurostat, IMF, OECD, CPB, IHS.

II Trenutna ekonomska situacija u Srbiji i buduća kretanja

Usled snažnog izvoza i usvajanja pravovremenih i adekvatnih mera u dogovoru sa MMF-om, privreda Srbije se stabilizovala u 2010. godini nakon zabeleženog pada u 2009. godini.

Privatna potrošnja, kao glavni pokretač rasta BDP-a u periodu pre krize, smanjena je zbog nestabilnosti ponude kredita i priliva kapitala iz inostranstva na samom početku globalne finansijske krize. U svakom kvartalu 2010. godine sezonski korigovani BDP je zabeležio pozitivan rast u odnosu na isti kvartal prethodne godine te možemo reći da je privreda izašla

iz recesije. Sudeći po MMF-u, od 2013. godine nadalje rast BDP-a bi trebao da se vrati na nivo pre krize i da zabeleži godišnje stope rasta od oko 5,5%.

Nakon zabeleženih pozitivnih mesečnih stopa rasta u periodu od januara do septembra 2010. godine, industrijska proizvodnja je pokazala silazni trend tokom poslednjih meseci 2010. godine. Međutim, ona se povećala za 3,2% u periodu od januara do novembra 2010. godine u poređenju sa istim periodom prethodne godine.

Odsustvo značajnijih inflatornih pritisaka tokom 2009. godine rezultat je prilično slabe domaće tražnje i potrošačke cene porasle su za 5,9%. Na početku 2010. godine Narodna banka Srbije (NBS) usvojila je ciljnu stopu inflacije od 6,0%+/-2 %. Međutim, Srbija je ponovo završila godinu premašivši ciljnu stopu NBS sa inflacijom merenom Indeksom potrošačkih cena od 10,3% u decembru mesecu. Čini se da je veći deo transmisionog efekta deprecijacije već ugrađen u potrošačke cene. Podaci o Indeksu potrošačkih cena za kraj 2010. i početak 2011. godine odraz su efekta deprecijacije nacionalne valute (dinar – RSD) na kraju godine. Na godišnjem nivou dinar je izgubio 9,1% vrednosti što je doprinelo poboljšanju međunarodne konkurentnosti cena proizvoda iz Srbije na svetskom tržištu i time pomoglo rastu izvoza. Međutim, s druge strane, devalvacija je stvorila značajan inflatorni pritisak.

Tokom 2010. godine budžetski deficit je porastao za oko 20,0% u poređenju sa prethodnom godinom i dostigao je 107,7 milijardi RSD. Bez obzira na to, sa oko 3,5% učešća u BDP-u budžetski deficit je bio znatno iznad granične vrednosti od 4,8% koja je dogovorena sa MMF-om za 2010. godinu.

Tokom perioda obuhvaćenog predviđanjem može se očekivati uravnoteženija šema rasta. Slabiji dinar bi trebao da i dalje da podstiče konkurentnost, a time i izvoz, ali, s druge strane, i da stvara inflatorne pritiske. Povećanje izvoza će podstaći rast proizvodnje što će uticati na banke da manje oklevaju pri odobravanju kredita. Kao posledica navedenog investiciona aktivnost bi trebala da ojača. Poboljšanje na tržištu rada i veće realne zarade, naročito tokom 2012. godine će podstaći, iako postepeno, privatnu potrošnju. Zajedno uzevši, dok je 2010. godine rast bio podstaknut gotovo isključivo inostranom tražnjom, tokom 2011. i 2012. godine bi domaća tražnja trebalo da postane drugi stub rasta privrede Srbije.

Sporazum sa MMF-om i podnošenje zahteva za prijem u članstvo EU su bile važne odluke za privredu Srbije. Sporazum sa MMF-om ističe u aprilu 2011. godine, i sedma i poslednja revizija će biti dogovorena početkom 2011. godine. U okviru šeste revizije Vlada je usvojila

sledeće ciljeve: budžetski deficit od 4,1% BDP-a u 2011. godini, porast penzija i zarada u javnom sektoru za 2,0% u januaru, sa još dva povećanja tokom 2011. godine, zamrzavanje subvencije na nivou iz 2010. godine i povećani transferi lokalnim upravama za 25,0% tokom 2011.godine sa nivoa predviđenog budžetom za 2010. godinu. Usvojena su i nova fiskalna pravila koja obezbeđuju konstantno smanjenje budžetskog deficita tokom narednih godina kako bi on dostigao 1,0% BDP-a do 2015. godine.

Srbija je dostavila svoj zahtev za prijem u članstvo EU Savetu EU. Savet je 25. oktobra 2010. godine doneo jednoglasnu odluku da zahtev Srbije za prijem u članstvo EU prosledi Evropskoj komisiji na davanje mišljenja, što se smatra važnim korakom za razgovore o pridruživanju EU. Očekuje se da će Evropska komisija dati svoje mišljenje na zahtev Srbije za prijem u članstvo u EU tokom druge polovine 2011. godine. U novembru 2010. godine je Evropska komisija objavila Izveštaj o o napretku tokom 2010. godine u naporima zemlje u procesu evropskih integracija. Iako Komisija hvali napore Srbije da zemlju dovede još bliže prijemu u članstvo EU još uvek ostaje veliki broj izazova.

Privredna aktivnost - BDP

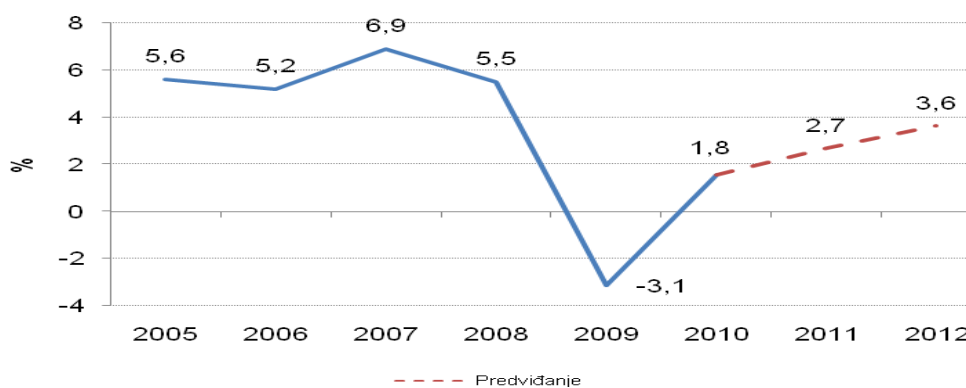
Nakon pada BDP-a od 3,1% tokom 2009. godine, u svim kvartalima 2010. godine zabeležene su pozitivne stope rasta BDP-a u poređenju sa istim kvartalima prethodne godine. Blagi rast privredne aktivnosti u prvom kvartalu od 0,3% nastavljen je i u naredna tri kvartala i to sa značajno višim stopama rasta u drugom i trećem kvartalu (2,0%, odnosno 2,7%, respektivno). Rast BDP-a u četvrtom kvartalu je procenjen na 1,7%, a za čitavu 2010. godinu na 1,8%. Glavni pokretač rasta tokom 2010. godine bila je inostrana tražnja. Pored toga, deprecijacija nacionalne valute (RSD) takođe je pomogla rastu izvoza.

Sa stanovišta proizvodnog principa, najveću stopu rasta bruto dodate vrednosti u trećem kvartalu 2010. godine zabeležili su sledeći sektori: Saobraćaj, skladištenje i veze (7,4%), Finansijsko posredovanje (8,7%) i Industrija (5,0%). Najveći pad je zabeležen u sektorima Građevinarstva (-9,2%) i Proizvodnje i distribucije električne energije, gasa i vode (-4,4%). Nakon značajnog pada tokom 2009. godine sektor Trgovine na veliko i malo počeo je da beleži rast od drugog kvartala 2010. godine nadalje tako da je prosečna godišnja stopa rasta iznosila 2,0%. Rast u ovom sektoru ukazuje na početak oporavka domaće tražnje.

Na godišnjem nivou 2010. godine je ostvaren rast industrijske proizvodnje od 3,0% u poređenju sa prethodnom godinom dok je sektor Prerađivačke industrije zabeležio je rast od 3,9%. U okviru ovog sektora najveći rast zabeležen je u sektoru Proizvodnje osnovnih metala (21,0%), Proizvodnje električnih mašina i aparata (16,4%), Vađenja ruda i kamena (13,8%) kao i Proizvodnje i distribucije električne energije, gasa i vode (4,3%). Sektor Proizvodnje električnih mašina i aparata zabeležio je i najveći rast izvoza tokom 2010. godine.

Na osnovu zabeleženih pozitivnih kretanja privredne aktivnosti u Srbiji i pod pretpostavkom da će uprkos nedavnom usporavanju inostrane tražnje i tražnje u zemljama koje su najveći trgovinski partneri Srbije (Nemačka i Italija) izvoz i dalje biti osnovni pokretač privrednog rasta u periodu obuhvaćenom predviđanjem i očekuje se da će privreda Srbije beležiti rast od 2,7% tokom 2011. godine i za 3,6% tokom 2012. godine. U periodu obuhvaćenom predviđanjem izvoz će imati sve veću podršku investicija i privatne potrošnje kao pokretača rasta.

Slika 7: Stope rasta BDP-a

Industrijska proizvodnja će nastaviti svoj snažni rast i u narednom periodu. Plan Vlade je da se u 2011. godini izdvoji oko 1,0% BDP-a na ime pomoći u razvoju industrijske proizvodnje.

Prema podacima iz prva tri kvartala 2010. godine, nivo jediničnih troškova rada (u evrima) se stabilizuje na nivou koji je znatno niži od nivoa zabeleženog pre početka krize (zahvaljujući deprecijaciji dinara i snažnom reagovanju tržišta rada na recesiju), što povećava konkurentnost domaće privrede, odnosno može da vodi daljem povećanju izvoza.

Spoljna trgovina

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, ukupna spoljnotrgovinska razmena (izvoz + uvoz) u 2010. godini je iznosila 20.015,3 miliona evra, odnosno za 14,6% više nego prethodne godine. Izvoz roba i usluga izražen u evrima je u 2010. godini porastao je za 24,0% u odnosu na 2009. godinu dok je uvoz porastao za 9,7% u istom periodu. Značajan rast izvoza rezultat je porasta izvoza proizvoda obojene i crne metalurgije kao i poljoprivrednih proizvoda. Na porast izvoza je pre svega uticao porast izvozne tražnje kao i deprecijacija dinara. Trgovinski deficit u posmatranom periodu je iznosio 5.228,5 miliona evra što je smanjenje za 5,7% u odnosu na 2009. godinu.

U 2010. godini najveće učešće u izvozu su imali odseci² gvožđe i čelik (720,3 miliona evra sa rastom od 56,6% u odnosu na prethodnu godinu), obojeni metali (525,4 miliona evra sa rastom od 66,8%), električne mašine i aparati (446,5 miliona evra sa rastom od 53,1%), žitarice i proizvodi od njih (435,0 miliona evra sa rastom od 27,6%) i povrće i voće (398,0 miliona evra sa rastom od 23,4%). Izvoz pet nabrojanih odseka čini 34,2% od ukupnog izvoza. Glavni spoljnotrgovinski izvozni partneri su bili Italija, Bosna i Hercegovina i Nemačka.

Najvažniji uvozni odseci³ su bili nafta i naftni derivati (1.137,2 miliona evra sa rastom od 28,5% u odnosu na prethodnu godinu), prirodni gas (707,1 miliona evra sa rastom od 26,8%), obojeni metali (504,3 miliona evra sa rastom od 75,7%), električne mašine i aparati (483,6 miliona evra sa rastom od 14,1%) i gvožđe i čelik (443,5 miliona evra sa rastom od 24,4%). Njihovo učešće u ukupnom uvozu je iznosilo 25,9% ukupnog uvoza u 2010. godini. Glavni spoljnotrgovinski uvozni partneri su bili Ruska Federacija, Nemačka i Italija.

Strane direktne investicije (SDI)

Prema podacima Ministarstva finansija, neto strane direktne investicije u 2010. godini su bile 762 miliona evra, što je za 45,6% manje u odnosu na 2009. godinu (1,4 milijarde evra). Obzirom na zavisnost srpske privrede od SDI, Vlada je planirala da sprovede niz mera u cilju poboljšanja poslovne klime i privlačenja stranih investitora. Neke od aktivnosti su:

² Odseci prema Standardnoj međunarodnoj trgovinskoj klasifikaciji.

završetak projekta “giljotina propisa”, usvajanje nove zakonske regulative u oblasti privrede, ostvarivanje imovinskih prava koje podrazumeva rešavanje vlasništva nad zemljom i restitucije imovine koja je oduzeta od građana i institucija posle II svetskog rata i mere borbe protiv korupcije. Imajući u vidu nabrojane mere, očekuje se da će u periodu od 2011. do 2013. godine, priliv SDI u proseku godišnje iznositi oko 1,6 milijardi evra.

Fiskalna politika

Budžetski deficit Republike Srbije u 2010. godini iznosio je 107,7 milijardi RSD. To znači da je odnos deficita i BDP-a iznosio oko 3,5%. Prihodi su iznosili 662,0 milijardi, a rashodi 769,7 milijardi RSD. Prihodi budžeta u 2010. godini su zabeležili nominalan rast od 6,0% i realan pad od 0,4% u odnosu na 2009. godinu. Rast prihoda se pripisuje povećanju poreskih prihoda i to pre svega rastu prihoda od poreza na dodatu vrednost (PDV) od 22,4 milijarde RSD (nominalno povećanje od 7,55%) i rastu prihoda od akciza od 15,8 milijarde RSD (nominalno povećanje od 13,16%).

Rashodi budžeta su 2010. godine zabeležili rast od 56,49 milijardi RSD, odnosno za 7,92% nominalno i 1,33% realno. Najveće dve stavke rashoda, odnosno rashodi za zaposlene i transferi organizacijama obaveznog socijalnog osiguranja su u 2010. godini zabeležili blagi nominalni rast od 2,9% i 1,5% respektivno. Realno su oni zabeležili pad od -3,35% i 4,7% respektivno. Razlog ovakvih kretanja se objašnjava merama zamrzavanja penzija i zarada u javnom sektoru na nivou iz decembra 2008. godine kao način za suzbijanje negativnih posledica svetske ekonomske kriza. Došlo je do rasta izdataka za socijalnu zaštitu iz budžeta, i to za 18,5% nominalno i 11,3% realno. Ovaj rast se uglavnom pripisuje isplati jednokratne pomoći od 5.000,00 RSD zaposlenima u javnom sektoru koji primaju zaradu ispod 50.000,00 i penzionerima čija je penzija ispod 30.000,00 RSD

Odredbama Zakona o budžetskom sistemu, u oktobru 2010. godine, uvedena su opšta i posebna fiskalna pravila za državni sektor čiji je cilj da se obezbedi dugoročna održivost fiskalne politike. Opštim fiskalnim pravilima određeno je da se ciljani fiskalni deficit smanji sa 4,75% BDP-a u 2010. godini na 1,0% BDP-a u 2015. godini. Takođe, određeno je da javni dug ne sme preći 45,0% BDP-a i da fiskalni deficit lokalnog nivoa vlasti može nastati samo kao rezultat potrebe za finansiranjem javnih investicija. Istovremeno, on ne sme preći 10% njenih prihoda u posmatranoj godini. Posebnim fiskalnim pravilima uređuje se kretanje plata i penzija kao i način indeksiranja penzija i zarada u javnom sektoru. Cilj je da se izdaci

za penzije smanje na 10,0% BDP-a, a izdaci za zarade u javnom sektoru na 8,0% BDP-a. Zakonom o budžetskom sistemu osniva se i Fiskalni savet kao nezavisno nadzorno telo koje će davati mišljenje da li je fiskalna politika usklađena sa principima i pravilima fiskalne odgovornosti.

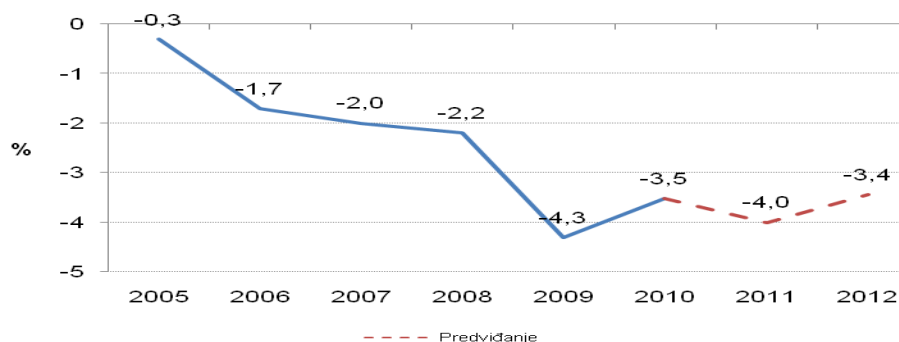
Prema podacima Ministarstva finansija, javni dug Republike Srbije na kraju 2010. godine je iznosio 12,2 milijarde evra. To predstavlja rast javnog duga od 23,6% u odnosu na kraj 2009. godine. Učešće javnog duga u BDP-u je na kraju 2010. godine iznosilo 41,5% što je za 8,6 procentnih poena više u odnosu na kraj 2009. godine. Rast javnog duga delom se objašnjava uključivanjem u zvanične podatke iznosa kredita dobijenog od MMF-a krajem 2009. godine i delom činjenicom da su kao javni dug iskazane i obaveze prema pojedinim državama i finansijskim institucijama koje su ranije imale status nereguliranih obaveza. Od ukupnog javnog duga, najveći deo u iznosu od 10,46 milijardi evra (85,9%) odnosi se na direktne obaveze, a 1,71 milijarda evra (14,1%) na indirektno obaveze države. Najveći doprinos je imalo direktno zaduživanje države u inostranstvu (63,9%).

Prepoznati fiskalni rizici za naredni period odnose se pre svega na nivo bruto domaćeg proizvoda. Prema analizama Ministarstva finansija, smanjenje rasta BDP-a za 1 procentni poen u 2011. godini dovelo bi do manjeg rasta u prihodima za 0,35 procentnih poena, odnosno za oko 18 milijardi RSD. Naredni rizik je kretanje deviznog kursa. Ono će uticati i na prihode i na rashode, zbog servisiranja obaveza po osnovu javnog duga i učešća javnog duga u BDP-u. Sledeći rizik predstavlja i mogućnost aktiviranja garancija na osnovu otplate kredita javnih preduzeća i preuzimanje negarantovanih dugova i kašnjenja javnih preduzeća – ukupan iznos garantovanih obaveza je 1,4 milijarde evra. I na kraju, kretanje kamatnih stopa na domaćem i međunarodnom tržištu koje direktno utiče na iznos otplate kamate u servisiranju obaveza po osnovu javnog duga. Takođe, zbog veze između referentne kamatne stope Narodne banke Srbije i prosečnog ponderisanog prinosa na stok državnih zapisa, najavljene restriktivne mere monetarnih vlasti i moguća deprecijacija deviznog kursa mogu značajno povećati iznose za otplatu kamate na državne zapise.

Treba imati u vidu i način korišćenja sredstava od privatizacije velikih javnih preduzeća (Telekom Srbija). Moguća su dva načina korišćenja ovih sredstava - za otplatu dela postojećeg duga sa visokim kamatama i finansiranje velikih infrastrukturnih projekata, ili za finansiranje povećane tekuće potrošnje (npr. zarada u javnom sektoru) u predizbornoj i izbornoj kampanji.

Imajući u vidu navedene rizike, očekuje se blagi rast deficita budžeta u 2011. godini. Nakon toga treba očekivati konstantan pad u skladu sa Zakonom o budžetskom sistemu i uvedenim fiskalnim pravilima.

Slika 8: Budžetski deficit (u % BDP-a)

Zaposlenost i zarade

Iako je privreda Republike Srbije zabeležila oporavak u 2010. godini, to se nije odrazilo na poboljšanje stanja na tržištu rada. Iako usporeno, indikatori zaposlenosti nastavljaju sa negativnim trendovima. Prema podacima iz najnovije Ankete o radnoj snazi (ukupna zaposlenost = formalna + neformalna) iz oktobra 2010. godine, broj zaposlenog stanovništva radnog uzrasta (15-64 godina starosti) se u periodu od oktobra 2009. godine do oktobra 2010. godine smanjio za oko 181.000, odnosno 7,4%, dok je broj nezaposlenih u istom periodu povećan za oko 49.000 lica, odnosno 9,5%. Razlog velike razlike između broja lica koja su ostala bez zaposlenja i povećanja broja nezaposlenih je odlazak u neaktivnost. Pored gubitka motivacije za traženje zaposlenja, ona takođe uzrokuje i povećanje rizika od siromaštva.

Sledeći uobičajenu šemu, tržište rada kasni u odnosu na kretanja BDP-a. Međutim, u periodu krize, pad zaposlenosti u odnosu na pad BDP-a bio je mnogo izraženiji - kada je privredna aktivnost ukupno (kumulativan pad) opala za 4,7%, zaposlenost je opala za 12,5%³. Ovako naglašen pad zaposlenosti se, pored delovanja krize, delom pripisuje i ubrzanom procesu restrukturiranja i privatizacije preduzeća. Takođe, ovako snažno prilagođavanje tržišta rada ukazuje i na probleme, koji su delom nasleđeni iz prethodnog

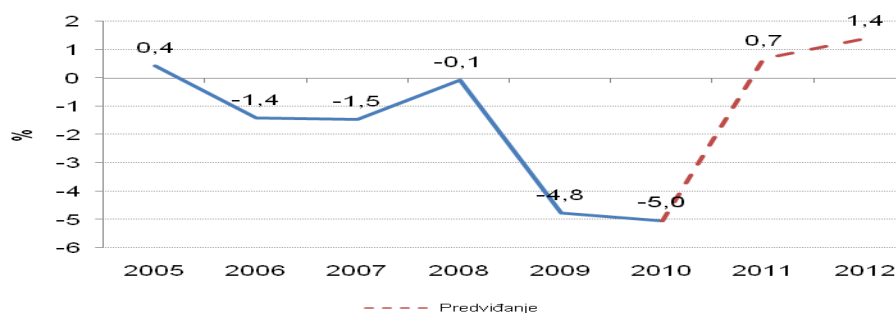
³ Kvartalni monitor ekonomskih trendova i politika u Srbiji, broj 21, april-jun 2010. godine, Fond za razvoj ekonomske nauke – FREN, Beograd

perioda, a delom se pripisuju nedovoljno razvijenom privatnom sektoru u Srbiji. Jedna od važnih karakteristika tržišta rada u Srbiji je i dualnost, u smislu ponašanja privatnog i javnog sektora: privatni sektor se smanjenoj privrednoj aktivnosti prilagođavao kroz otpuštanje radnika dok se javni sektor prilagođavao većim delom kroz zamrzavanje zarada.

I podaci o formalnoj zaposlenosti prema RAD Istraživanju Republičkog zavoda za statistiku, potvrđuju kretanja registrovana Anketom o radnoj snazi. U periodu od septembra 2009. godine do septembra 2010. godine, došlo je do smanjenja formalno zaposlenih za oko 93.000 lica, odnosno za oko 5,0% (sa 1.868.000 u septembru 2009. godine na 1.775.000 u septembru 2010. godine). Najveći pad broja zaposlenih od oko 58.000 (12,0%) beleži se kod preduzetnika i lica zaposlenih kod njih, dok je kod pravnih lica došlo do pada broja zaposlenih za oko 35.000 lica (2,5%). Broj formalno zaposlenih je nastavio da se smanjuje do kraja 2010. godine i u decembru je iznosio oko 1.771.000 lica od čega je 1.344.000 zaposleno u preduzećima, institucijama, zadrugama i organizacijama dok je 427.000 preduzetnika i lica zaposlenih kod njih. Najveći pad prosečnog broja zaposlenih u 2010. godini u odnosu na 2009. godinu zabeležen je u sektoru Prerađivačke industrije - oko 27.000 lica (8,5% u okviru sektora), zatim u sektoru Građevinarstvu - za oko 7.000 lica (9,3% u okviru sektora), Trgovine na veliko i malo - oko 6.000 lica (3,2% u okviru sektora), i u sektoru Saobraćaja i Hotela i restorana - oko 2.000 lica po sektoru (2,2% i 7,6% u okviru sektora, respektivno). Rast broja zaposlenih je zabeležen samo u sektoru Poslovanja sa nekretninama - za oko 4.000 lica (4,3% u okviru sektora).

Uzimajući u obzir dosadašnja kretanja na tržištu rada kao i postojeće probleme, odnosno neusaglašenost ponude i tražnje, visoku dugoročnu nezaposlenost, nisku mobilnost radne snage, kao i nedovoljnu razvijenost privatnog sektora - očekuje se blagi rast broja zaposlenih u 2011. godini od oko 0,7% i nešto veći rast od 1,4% u 2012. godini.

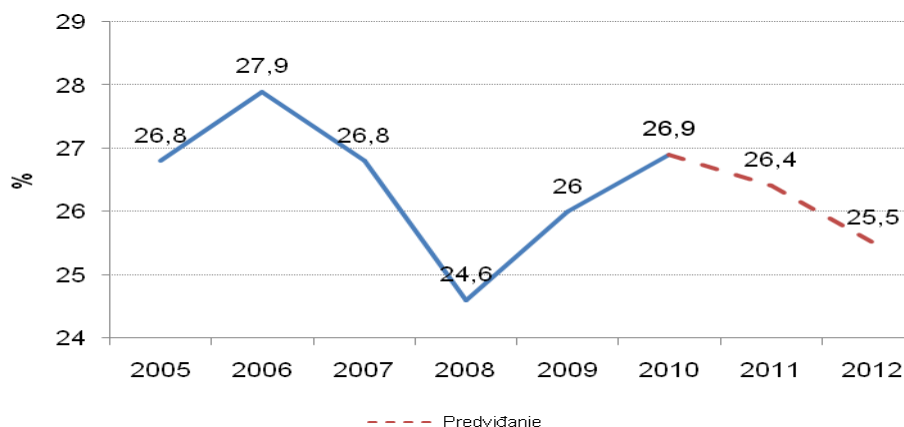
Slika 9: Rast zaposlenosti

Prema podacima Nacionalne službe za zapošljavanje, prosečan registrovani broj nezaposlenih lica u 2010. godini je bio 744.222. U poređenju sa 2009. godinom, kada je bilo registrovano 746.605 nezaposlenih lica, došlo je do pada broja nezaposlenih lica za 2.383 ili 0,3%. Prosečna administrativna stopa nezaposlenosti u 2010. godini je bila 26,9% što je za 0,9 procentnih poena više u odnosu na prosek 2009. godine.

U skladu sa očekivanim privrednim rastom i očekivanom stabilizacijom na tržištu rada predviđa se da će administrativna stopa nezaposlenosti u narednom periodu opasti na 26,4% tokom 2011. godine. Predviđanja za 2012. godinu podrazumevaju izraženije poboljšanje na 25,5%.

Slika 10: Administrativna stopa nezaposlenosti

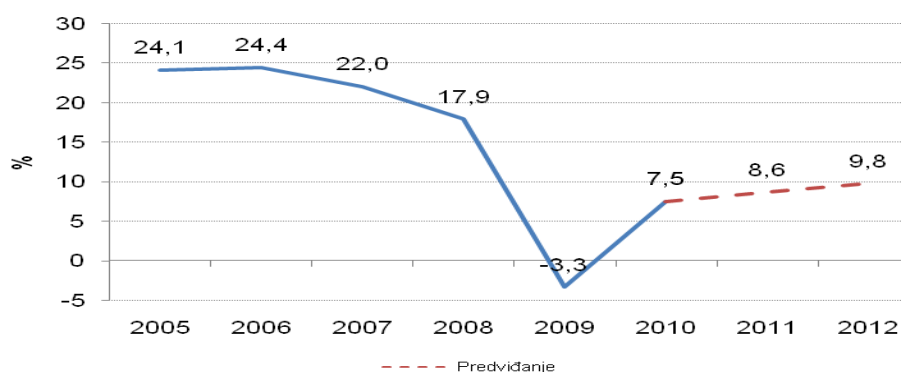

Prosečna mesečna neto zarada je u 2010. godini iznosila 34.159 RSD (332 EUR⁴). To znači da je nominalno je veća za 7,6% a realno za 1,2%⁵ nego 2009. godine. Očekuje se da će i nominalne i realne bruto zarade nastaviti da rastu u periodu obuhvaćenom predviđanjem. Nominalno će zarade u 2011. i 2012. godini porasti za 8,6% i 9,8% respektivno, dok će u realnom smislu one stagnirati tokom 2011. godine (0,1%) i porasti za 2,5% u 2012. godini.

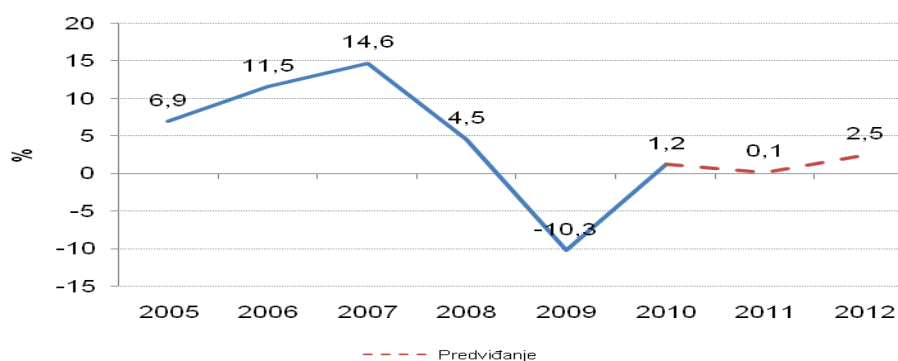
⁴ Vrednost u evrima je izračunata prema srednjem kursu NBS za 2010. godinu koji je iznosio 1EUR=106,6 RSD

⁵ Realna stopa rasta izračunata je pomoću Harmonizovanog indeksa potrošačkih cena (Harmonised Index of Consumer Prices - HICP)

Slika 11: Rast nominalnih zarada

Slika 12: Rast realnih zarada

Najveći rast prosečnih neto zarada u 2010. godini je zabeležen u sektoru Prerađivačke industrije (14,4%) i sektoru Vađenja ruda i kamena (13,8%). Na prvom mestu po visini zarada u 2010. godini je sektor Finansijskog posredovanja sa 73.382 RSD (688 EUR), zatim sektor Vađenja ruda i kamena sa 49.652 RSD (466 EUR) i sektor Proizvodnje električne energije, gasa i vode sa 46.352 RSD (435 EUR³). Najniže zarade su zabeležene u sektoru Hotela i restorana sa 18.910 RSD (177 EUR).

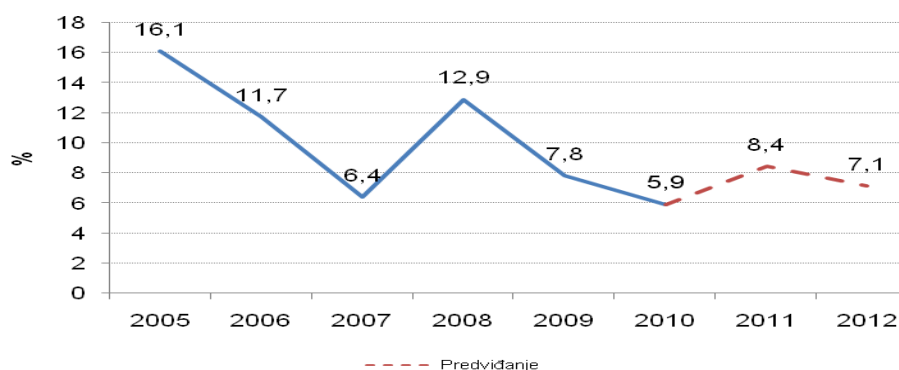
Inflacija

Prilično slaba domaća i inostrana tražnja u drugoj polovini 2009. godine doveli su do netradicionalnih kretanja inflatornih pritisaka, te je prosečna godišnja stopa inflacije dostigla 7,8% tokom 2009. godine, što je pad sa 12,9% iz 2008. godine i blizu srednje vrednosti ciljanog raspona od 8 % +/-2 % za 2009. godinu.

Dosta niskoj stopi inflacije u 2009. godini doprinelo je nekoliko faktora. Prilično veliki rast cena roba široke potrošnje na početku krize nije se prenelo na krajnje potrošače, a regulisane cene električne i toplotne energije kontrolisala je Vlada. Zbog potrebe za smanjivanjem budžetskog deficita – ako ništa drugo zbog Sporazuma sa MMF-om – može se očekivati da će regulisane cene porasti u narednim mesecima. Pored toga, cene u neregulisanom segmentu će teško još dugo odolevati deprecijaciji dinara. Takođe, Srbija je prilično zavisna od uvoza poljoprivrednih proizvoda, čije cene na svetskom tržištu pokazuju trend rasta..

Posledica ovih faktora koji su nepovoljniji u odnosu na prethodnu godinu, tokom čitave 2010. godine je stopa inflacije rasla – sa 4,8% u januaru na 10,3% u decembru. Ovo znači da je inflacija premašila ciljanu stopu NBS za kraj 2010. godine (6.0 % +/-2 %). Zbog nižih vrednosti sa početka godine prosečna godišnja stopa inflacije za 2010. godinu iznosila je 5,9%⁶. Prema podacima NBS, najvažniji faktor koji je doprineo rastu inflatornih pritisaka tokom poslednjih meseci 2010. godine bila je loša poljoprivredna sezona zajedno sa mnogo manjim transmisionim efektom deprecijacije i određenim oporavkom ukupne tražnje. Hrana i bezalkoholna pića (10,7% povećanje u 2010. godinu u odnosu na 2009. godinu) su iznosili 37,8% vrednosti potrošačke korpe. Cene usluga prevoza (11,0% vrednosti potrošačke korpe) povećale su se za 9,5%, nameštaja i opreme za domaćinstvo, kao i redovno održavanje (4,9% vrednosti potrošačke korpe) povećale su se za 9,4%, cene zdravstvene zaštite (4,25% vrednosti potrošačke korpe) povećale su se za 8,5%, a cene rekreacije i kulture (5,2% vrednosti potrošačke korpe) su se povećale za 7,6%.

Slika 13: Stopa inflacije

Imajući u vidu stalni pritisak deprecijacije dinara kao i stalni rast međunarodnih cena nafte i poljoprivrednih sirovina biće teško ostvariti ciljanu inflaciju od 4.5 % +/-1.5 % za 2011.

⁶ Prosečna godišnja stopa inflacije izračunata je kao prosek promene baznih indeksa (baza 2005 = 100).

godinu. U našem predviđanju, očekuje se da će inflacija dostići 8,4%⁷ tokom 2011. godine. U 2012. godini inflatorni pritisci bi mogli da oslabe, a Indeks potrošačkih cena bi mogao da poraste za 7,1%⁷.

Bankarski sektor

Rast bankarskih plasmana zasnovan na domaćim izvorima trajao je tokom čitave 2010. godine. Štednja u stranoj valuti zabeležila je značajan rast od dodatnih 1,1 milijarde evra dok su se krediti u stranoj valuti povećali za dodatnih 0,4 milijarde evra.

Rast kredita privatnom sektoru bio je naročito naglašen tokom jeseni. Očekuje se da će se 2011. godine klijenti banaka uglavnom finansirati pod tržišnim uslovima dok će subvencionisanje troškova kredita postati manje važno. Tokom 2011. godine program subvencionisanih kredita će se nastaviti u manjem obimu u skladu sa oporavkom domaće tražnje.

U novembru 2010. godine udeo indeksiranih i kredita u stranoj valuti u ukupnoj vrednosti kredita iznosio je 70%; to znači da je 2010. godine udeo indeksiranih i kredita u stranoj valuti u ukupnoj vrednosti kredita smanjen za više od pet procentnih poena. U nameri da smanji rizik povezan sa kreditima u stranoj valuti (povećanje vrednosti kredita u dinarima kada dođe do deprecijacije domaće valute), NBS teži da ostvari veći udeo dinarskih kredita u ukupnoj vrednosti kredita.

U novembru 2010. godine bruto problematični krediti su iznosili 17,4% (neto 10,4%) ukupnih kredita. Tokom 2010. godine stopa rasta udela problematičnih kredita bila je mnogo sporija nego 2009. godine: 1,7 procentnih poena u prvih 11 meseci 2010. godine u odnosu na 6,2 procentna poena u istom periodu 2009. godine.

Očekuje se da će tekuće finansijsko restrukturiranje preduzeća doprineti poboljšanju stope naplate duga, a time i smanjiti probleme likvidnosti privrede.

Devizni kurs

Ograničeni priliv SDI zajedno sa povećanjem međunarodne konkurencije u privlačenju stranih investicija primorali su preduzeća u Srbiji da povećaju svoju međunarodnu cenovnu konkurentnost, između ostalog, koristeći oslabljeni dinar. Međutim, imajući u vidu visok

nivo evroizacije privrede, spekulisanje slabim dinarom je opasna strategija u privredi opterećenju strukturnim problemima kao što su preovlađujući monopoli i veliko učešće države u privredi.

Pored toga, NBS je iscrpela likvidnost dinara čestim i velikim intervencijama na deviznom tržištu, što je na kraju dovelo do toga da je repo stok dostigao svoj minimalni nivo od 354 miliona evra u novembru 2010. godine (blago se oporavljajući na 443 miliona evra u decembru).

Poboljšanje međunarodne konkurentnosti deprecijacijom valute se takođe ne čini neophodnim pošto će podsticaji Vlade za SDI imati pozitivne posledice, kao što se može videti iz najave nekoliko stranih kompanija da će investirati u Srbiju (npr. Fiat, Gorenje, Benneton, Grammer, Swarovski, CM Manzoni). Rezultat toga je da se očekuje da će priliv SDI u Srbiju tokom 2011. godine pokazati uzlazni trend i iznosiće 1,76 milijarde evra, uključujući privatizaciju Telekoma.

Uzevši zajedno sve faktore koji utiču na devizni kurs, može se očekivati nešto snažniji dinar tokom perioda obuhvaćenog predviđanjem. Međutim, imajući u vidu nesigurnosti povezane sa projekcijama deviznog kursa, u ovom predviđanju mi smo se pridržavali konvencije koju primenjuje još nekoliko organizacija kao što su Evropska centralna banka (ECB) ili Evropska komisija u njihovim predviđanjima, i pretpostavili smo da devizni kurs koji preovlađuje u vreme izrade predviđanja ostaje konstantan tokom perioda obuhvaćenog predviđanjem. To podrazumeva devizni kurs od 105,3 RSD/EUR kako u 2011. tako i u 2012. godini.

Tabela 2: Rezime predviđanja za Srbiju

	2010 ¹⁾	2011	2012
BDP po glavi stanovnika, tekuće cene [dinar]	416.495	457.653	503.161
Realna stopa rasta BDP-a [%]	1,8	2,7	3,6
Bruto mesečna zarada po zaposlenom [dinar]	47.450	51.552	56.582
Bruto mesečna zarada, stopa rasta [%]	7,5	8,6	9,8
Realna bruto zarada, stopa rasta [%]	1,2	0,1	2,5
Produktivnost rada, stopa rasta [%]	6,6	2,0	2,2
Zaposlenost, stopa rasta [%]	-5,0	0,7	1,4
Stopa registrovane nezaposlenosti [%] 2)	26,9	26,4	25,5
Stopa inflacije, potrošačke cene [%]	6,2	8,4	7,1
Budžetski bilans [% of GDP]	-3,5	-4,0	-3,4

¹⁾ 2010. godina delimično procenjena.

²⁾ Nezaposlena lica kao procenat nezaposlenih lica plus ukupna zaposlenost (formalno zaposleni iz Istraživanja RAD plus zaposleni poljoprivrednici iz RZZO-a).

Izvor: Republički zavod za statistiku Srbije; IHS / CESS.

BIZNIS BAROMETAR

S obzirom na ograničen pristup regionalnim statističkim podacima, donosioci odluka u Vojvodini se prilikom formulisanja politika i odluka oslanjaju na kvalitativne instrumente za procenu kvaliteta poslovne klime. Jedan takav instrument je i Biznis barometar za Vojvodinu (BBV). Ovaj instrument razvijen je u saradnji sa Bečkim institutom za međunarodne ekonomske studije - WIIW i sa Privrednom komorom Vojvodine. Istraživanje pod nazivom „Ispitivanje poslovne klime u AP Vojvodini“ sprovodi se na svaka tri meseca, a pruža mogućnost prikupljanja pouzdanih informacija o tome kako vlasnici firmi procenjuju trenutnu situaciju na tržištu, kao i buduće mogućnosti.

Ovakve informacije su korisne za donošenje strateških odluka, a istovremeno i za predviđanje aktivnosti u okviru sektora ili na makroekonomskom nivou. Pored biznis zajednice, BBV je koristan i za predstavnike javnog sektora za kreiranje proaktivnih politika podrške sektoru privrede koje su u nadležnosti APV. Primera radi, kreatorima politike, kao i potencijalnim stranim investitorima, informacija o tome da izvozno orijentisane kompanije konstantno beleže bolje rezultate od ostalih može biti izuzetno korisna.

Istraživanja su longitudinalnog tipa, na svaka tri meseca upitnik se upućuje na određeni broj adresa preduzeća. Do sada su urađena dva kruga istraživanja.

Rezultati CESS Biznis barometra iz decembra 2010. godine

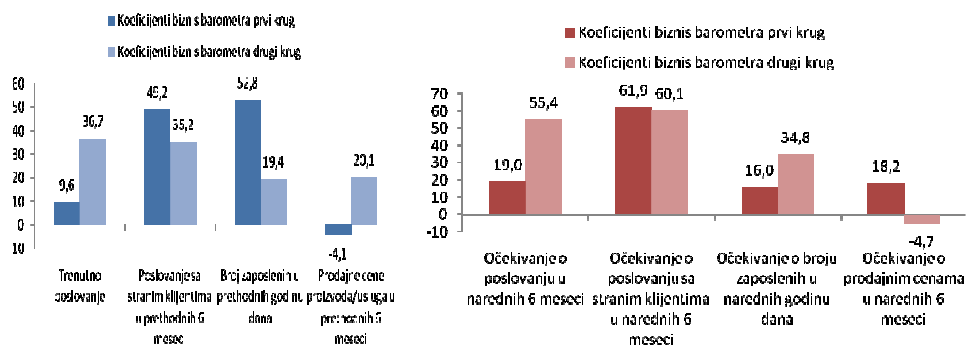
Poslovna klima u Vojvodini: Povoljna u prerađivačkom sektoru i sektoru trgovine, nepovoljnija u građevinskom sektoru i sektoru nekretnina

Prerađivačka industrija

Prilikom odgovaranja na naš upitnik u decembru 2010. godine, privrednici iz sektora prerađivačke industrije ocenili su i tekuću situaciju i očekivanja za narednih šest meseci pozitivno. Koeficijent koji smo dobili na osnovu njihovih odgovora iznosi 36.5 na skali između -100 i +100. U našim izračunavanjima ovog koeficijenta, kompanije sa više radnih mesta imaju veći značaj. U poređenju sa rezultatima prvog kruga iz septembra 2010. godine, ocene preduzetnika i njihova očekivanja su optimističnija. U ovom novom krugu, privrednici su potvrdili da su njihova pozitivna očekivanja iz septembra bila realna. Detalji su prikazani u Grafiku 1. Njegova dva polja se odnose na sadašnju situaciju (levo polje) i očekivanja (desno polje).

U poređenju sa pretežno pozitivnom evaluacijom ispitanika, još pozitivnija su njihova očekivanja koja se odnose na razvoj biznisa u narednih 6 meseci. Oni računaju na višu zaposlenost u period od jedne godine. Interesantno je da se njihova pozitivna očekivanja izgleda baziraju na nadi da će se povećati njihov obim prodaje, a što se tiče očekivanja za narednih šest meseci, blago preovladava očekivanje da će doći do pada prodajnih cena. Među ispitanicima, privrednici koji saraduju sa stranim klijentima su posebno optimistični – u sektoru prerađivačke industrije, ovaj optimizam je podstaknut očekivanjima koja su u vezi sa eksternim tržištima.

Grafik 1. Prerađivački sektor: Prikaz koeficijenata biznis barometra u poređenju sa koeficijentima u Septembru 2010.

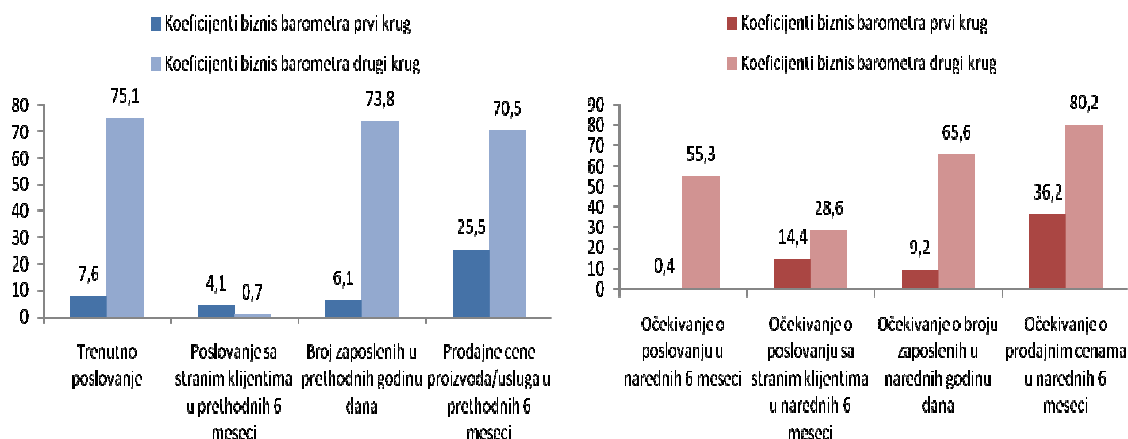

Grafik sa leve strane pokazuje kako ispitanici ocenjuju tekuću situaciju, dok grafikon sa desne strane pokazuje njihova očekivanja. Možemo uočiti do kog stepena očekivanja sa vremenskim horizontom od pola godine, ili cele godine imaju tendenciju da se ostvare u roku od tri meseca. Trenutna situacija, kako je ocenjena u decembru 2010. godine (koeficijent 36,7) bila je značajno iznad očekivanja iz prethodna tri meseca (koeficijent 19), dok je procena trenutne situacije od strane izvoznika (35,2), pala manje od prethodnih očekivanja (61,9). Razvoj zaposlenosti bio je u liniji sa očekivanjima (19,4 u poređenju sa 16,0) i isto je za prodajne cene (20,1 vs. 18,2), ali je uticaj sezone nepoznat u oba slučaja.

Sektor trgovine na veliko i malo

Odgovori iz sektora trgovine su bili veoma optimistični u decembru 2010. godine (Grafik 2). Ovo je posebno izraženo u odnosu na tekuće poslovne aktivnosti (75,1), i nešto manje za očekivane (55,3). Zadovoljstvo razvojem prodajnih cena je visoko, i postoji nada da će tako biti i u budućnosti.

Grafik 2. Sektor trgovine na veliko i malo: Prikaz koeficijenata biznis barometra u poređenju sa koeficijentima u Septembru 2010.

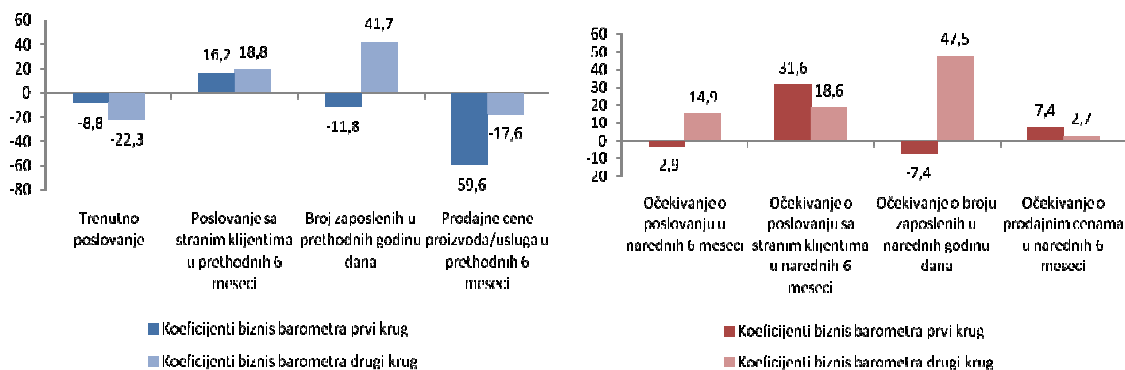

Tako jak optimizam još uvek nije bio vidljiv u septembru. Očekivanja koja se odnose na povećanje zaposlenosti su se poboljšala. Odgovori koje smo dobili od firmi koje posluju sa stranim klijentima postali su takođe optimističniji u decembru 2010. godine, ali većina ispitanih kompanija koncentriše svoje poslovne aktivnosti na domaća tržišta. Prodajne cene su se razvijale bolje nego što je očekivano (36,2 očekivanja iz septembra vs. 70,5 procene proteklog razvoja iz decembra), uzrokujući pritisak na povećanje očekivanja za narednih šest meseci (80,2).

Sektor nekretnina

Kao odgovor na situaciju u sektoru nekretnina, uključujući iznajmljivanje, pesimizam se pojavljuje kako u septembru, tako i u decembru 2010. godine. Vrednost barometra je u septembru iznosila -8,8, ali je u decembru iznosila -22,3. Očekivanja za narednih šest meseci su se pokrenula od negativnih (-2,9) ka blago pozitivnim (14,9). Što se tiče prodajnih cena, procena tekuće situacije je manje negativna (-17,6 u poređenju sa 59,6 u septembru), ali se septembarska nada da će doći do pozitivnog razvoja još uvek nije ostvarila, što je spustilo očekivanja na skoro nula (2,7). Očekivanja u pogledu promena zaposlenosti – sa jednogodišnjim vremenskim horizontom – su iznenađujuće pozitivna (47,5).

Grafik 3. Sektor nekretnina: Prikaz koeficijenata biznis barometra u poređenju sa koeficijentima u Septembru 2010.

Očekivanja u vezi sa poslovanjem sa stranim klijentima su bila relativno visoka u septembru (31,6), ali su se samo delimično ostvarila u decembru (18,8) što je, čini se, dovelo do umerenijih očekivanja za narednih nekoliko meseci (18,6 u poređenju sa 36,6 u septembru).

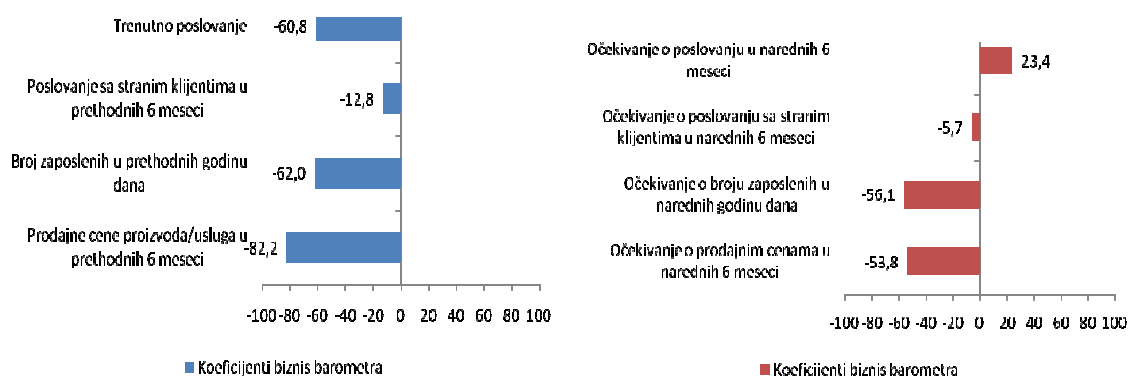
Ovi rezultati ukazuju na jak pad cena nekretnina, koji se nije u potpunosti zaustavio do decembra 2010. godine. Ovo se može protumačiti kao znak da je pukao mehur nekretnina, što za firme ima ozbiljne posledice u smislu prilagođavanja vrednosti imovine.

Građevinski sektor

Odgovori koje smo dobili iz građevinskog sektora (Grafik 4⁷) pokazuju veoma negativnu procenu tekuće situacije (-60,8) u tandemu sa malo pozitivnijim očekivanjima (23,4). Nezadovoljstvo je posebno visoko u vezi sa razvojem prodajnih cena iz prethodna tri meseca (-82,2), dok poslovanje sa stranim klijentima nije u potpunosti ostvareno.

⁷ U septembarskom krugu biznis barometra, broj odgovora iz građevinskog sektora je bio nizak, tako da smo se uzdržali od poređenja između rezultata iz septembra i decembra

Grafik 4. Rezultati iz građevinskog sektora za decembar 2010. godine

Broj zaposlenih je opao u skladu sa navedenim negativnim uticajima. Uprkos očekivanjima da će doći do poboljšanja na opšem nivou, očekivanja koja se odnose na prodajne cene su ostala jako negativna, i ispitanici očekuju nižu zaposlenost u period od jedne godine.

Pesimizam u građevinskom sektoru odražava se na opadajuću sklonost ka investiranju nakon izbijanja globalne krize. Investiranje je ostalo na niskom nivou u privatnom sektoru, kako zbog korišćenja postojećih kapaciteta, tako i zbog ograničenog pristupa zajmovima. U isto vreme, vladin sektor mora da ekonomiše zbog fiskalnog prihoda. Strani investitori mogu da promene biznis klimu kako u građevinskom tako i u sektoru nekretnina, ali su oni postali oprezniji jer imaju mogućnost odabira između više lokacija.

Iz sektora poljoprivrede (u širem smislu), primili smo samo nekolicinu odgovora. Vrednosti koje su dobijene njihovom obradom iz biznis barometra izražavaju skoro neutralan stav prema tekućoj situaciji, ali i dominantnost negativnih očekivanja za narednih šest meseci. Odgovori takođe pokazuju preovladavanje pada zaposlenosti u protekloj godini i očekivanja da će u roku od jedne godine takođe doći do jakog pada. Udeo ovog sektora u BDP Vojvodine je visok (22,4% u 2004. godini). Za pouzdaniju analizu ovog sektora, potrebna je bolja pokrivenost odgovorima.

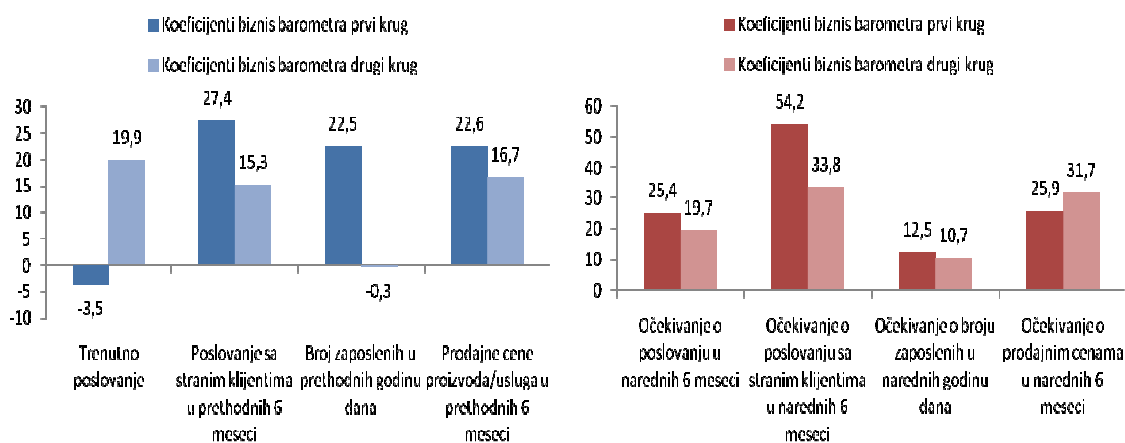
Agregatna slika sva četiri sektora

Između različitih privrednih sektora, odgovori ispitanika se značajno razlikuju. Pozitivan doživljaj iz prerađivačkog sektora i sektora trgovine razlikuje se od negativnog stava koji su

pokazali ispitanici iz građevinskog sektora i sektora nekretnina. Da bismo izgradili agregatne vrednosti za sva četiri sektora (Grafik 5), dajemo svakom sektoru vrednosti koje zavise od njihovog učešća u stvaranju BDP-a.

Kao što agregatne vrednosti barometra sugerišu, ispitanici su ocenili tekuću situaciju kao blago pozitivnu (19,9), a situacija je ista i u pogledu njihovih očekivanja za narednih šest meseci (19,7). Ova procena je podržana od strane firmi koje posluju sa stranim klijentima i prodajnim cenama, koje su pozitivno procenjene u odnosu na tekuću situaciju i razvoj u narednih šest meseci. Očekivanja u vezi sa promenama zaposlenosti do decembra 2011. godine su blago pozitivna.

Grafik 5. Agregirani rezultati iz decembra, poređeni sa rezultatima iz septembra 2010. godine

Procena trenutne situacije iz decembra (19,9), različita je od pretežno negativnog raspoloženja iz septembra (-3,5). U vezi sa tim, došlo je do poboljšanja, pri čemu je procena ostala tri aspekta (aktivnosti sa stranim klijentima, razvoj prodajnih cena i zaposlenost) postala manje pozitivna. Očekivanja su, takođe, postala opreznija, sa izuzetkom u pogledu prodajnih cena. Zbog niske stope odgovora u nekim sektorima koji su uključeni u ovo agregiranje vrednosti barometra, pouzdanost ovih brojki je ograničena.

METODOLOŠKE NAPOMENE

A. Metod izračunavanja poslovnih vrednosti

Vlasnicima firmi se elektronskim putem šalje kratak upitnik kroz koji se, putem pitanja, ispituje njihovo mišljenje o trenutnom poslovanju njihovih firmi, kao i o kretanjima u oblasti trgovine sa stranim klijentima, zapošljavanju i prodajnim cenama njihovih proizvoda i usluga. Vlasnicima su postavljena i pitanja o njihovim očekivanjima o kretanju u ovim oblastima tokom narednih šest meseci, odnosno godinu dana.

Upitnik na postavljena pitanja nudi uvek tri odgovora: da je stanje dobro, ostalo nepromenjeno ili loše, odnosno da se očekuje rast, neće biti promena, odnosno očekuje se pad. Ti odgovori se u biznis barometru evidentiraju kao -1 ako su oni negativni, 0 ako su neutralni, odnosno 1 ako su pozitivni.

Dobijeni odgovori služe isključivo u statističkoj obradi i na osnovu njih se analizira poslovna klima Vojvodine u celini kao i poslovna klima u pojedinačnim sektorima delatnosti. Tom prilikom formirani su koeficijenti biznis barometra na osnovu kojih dobijamo sliku o stanju kako o privredi Vojvodine u celini, tako i o stanju u pojedinačnim sektorima delatnosti.

Kada se posmatraju pojedinačni sektori delatnosti, odgovorima dajemo važnost na osnovu toga koliko zaposlenih imaju kompanije. Na ovaj način, odgovori velikih kompanija imaju jači uticaj na vrednosti Barometra. Kada se vrednosti Barometra računaju na agregatnom nivou, dajemo težinu svakom sektoru u odnosu na njihovo učešće u BDP-u (za Vojvodinu su dostupni samo podaci za 2004. godinu). Ovo pomaže da se izbegne precenjivanje uticaja sektora sa velikim brojem zaposlenih, a istovremeno malim učešćem u stvaranju dodate vrednosti u privredi.

Vrednosti biznis barometra mogu da fluktuiraju u rangi između – 100 (u slučaju da su svi odgovori negativni), do 100 (u slučaju da su svi odgovori pozitivni). Vrednost nula znači da pozitivni odgovori imaju jednaku važnost kao i negativni.

B. Odgovarajuće stope za decembar 2011. godine

Drugi krug biznis barometra, *Ispitivanje poslovne klime u Vojvodini*, pokrenuli smo u decembru 2010. godine, tako što smo poslali elektronski upitnik menadžerima 1200 kompanija koje posluju na nivou Vojvodine. Do kraja decembra, CESS je dobio 144

popunjena upitnika. Najveći broj popunjenih upitnika je dobijeno od kompanija koje posluju u prerađivačkom sektoru (56). Firme iz ovog sektora od kojih smo dobili odgovore zapošljavale su preko 2500 osoba 2010. godine, što predstavlja oko 2,7% ukupno zaposlenih u prerađivačkom sektoru Vojvodine (Institut za statistiku, podatak iz marta 2010).

Značajan broj popunjenih upitnika je stigao iz sektora nekretnina (21), trgovine na veliko i malo (15) i građevinarstva (10). Ispitanici iz sektora trgovine na veliko i malo zapošljavali su preko 2700 osoba u 2010. godini (oko 6% ukupno zaposlenih u sektoru), dok ispitanici iz sektora nekretnina i građevinskog sektora zapošljavaju preko 500 ljudi.

Prema udelu u BDP-u Vojvodine, podaci su dostupni za 2004. godinu, i oni iznose: za prerađivački sektor 33,2% BDP-a, trgovina na veliko i malo 17,8%, građevina 4,5% i nekretnine (uključujući iznajmljivanje) 2,7%.

Broj odgovora iz drugih sektora je zanemarljiv. Prema tome, interpretacija rezultata koji su dobijeni u drugom krugu biznis barometra je zasnovana na gore pomenuta četiri sektora.

IZVOZNA STRATEGIJA AP VOJVODINE

Krajem 2010. godine Vlada Srbije je predstavila novi model ekonomskog rasta i razvoja Republike Srbije, a samim tim i AP Vojvodine. Novi model je proinvesticiono i izvozno orijentisan i u skladu sa njim, kao osnov za budući održivi rast i razvoj privrede potrebno je definisanje ozbiljne izvozne strategije. Izvozna strategija i mere koje će se sprovesti definišu se na osnovu sagledavanja trenutnog stanja i budućih tokova u spoljnotrgovinskoj razmeni, pri čemu je, između ostalog, potrebno analizirati sledeće indikatore spoljnotrgovinske razmene AP Vojvodine odnosno R. Srbije:

1. **Stanje u međunarodnom okruženju kao i predviđanja za naredni period**⁸, budući da je Srbija mala privreda koja sve više zavisi od kretanja u međunarodnom okruženju.
2. **Analiza spoljnotrgovinskih performansi jedne zemlje**, koja ima značajnu ulogu prilikom ocenjivanja stanja spoljnotrgovinske razmene. Spoljnotrgovinske performanse: uvoz, izvoz, deficit, pokrivenost uvoza izvozom, kao i

⁸ Opširnije možete pročitati u „Makroekonomska predviđanja za Srbiju za 2011 i 2012“, „Vojvodina CESS“

spoljnotrgovinska razmena po grupama zemalja, daju jasnu sliku o strukturi i nivou kvaliteta, uvoza, odnosno izvoza.

3. **Stepen otvorenosti privrede**, koji je takođe jedan od faktora za merenje makrokonkurentnosti posmatrane privrede i njene liberalizacije. Ovim pokazateljem se meri uključenost zemlje u međunarodnu podelu rada i izražava kolika je vrednost razmene sa drugim zemljama u odnosu na BDP, odnosno kolika je njena zavisnost od drugih zemalja.
4. **Indeks specijalizacije i indeksa komparativne prednosti (RCA indeks)**, pomoću kojih se uz sve navedene pokazatelje sagledava slika trenutnog stanja spoljnotrgovinske razmene AP Vojvodine. Ovi indeksi ukazuju na potrebne, specifične politike usmerene na jačanje konkurentnosti izvozno orijentisanih sektora.

Međunarodno okruženje Republike Srbije

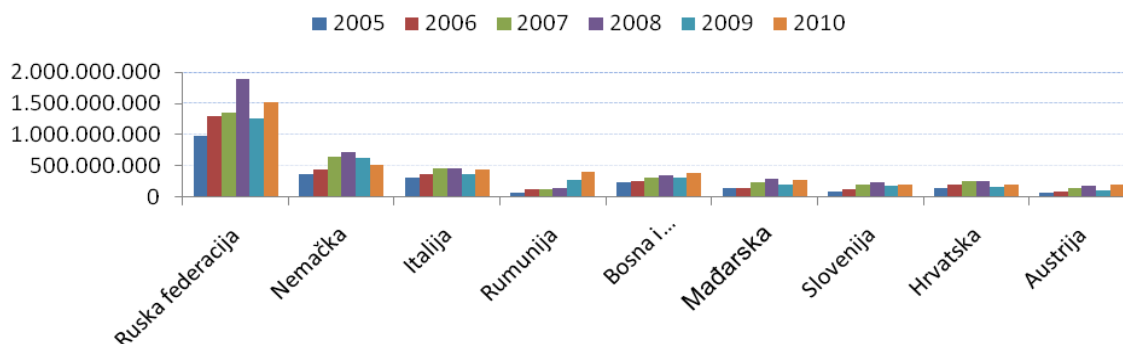
Globalni oporavak brži od očekivanog

Na globalnom nivou, u prvoj polovini 2010. godine industrijska proizvodnja je zabeležila rast od oko 15,0%, dok se globalna trgovina oporavljala po stopi od 18,0%. Svetska trgovina je bila u posebno velikoj ekspanziji u zemljama u razvoju (npr. 30% tokom prve polovine 2010. godine u Aziji). Tokom 2010. godine ekonomski oporavak tekao je brže nego što se očekivalo (prema prognozama Međunarodnog monetarnog fonda MMF) kako na svetskom, tako i na evropskom nivou. Povećanje izvoza u Evropi usledilo je zbog dinamične globalne tražnje tokom 2010. godine koja je dovela do oporavka industrijske proizvodnje, što će dalje uticati na očekivanu ekspanziju privrede. Privredni oporavak međunarodnog okruženja od izuzetnog je značaja za privredni oporavak Srbije koji je zasnovan na novom modelu rasta i povećanju izvoza.

Rusija, Nemačka i Italija, najznačajniji spoljnotrgovinski partneri

Naš najznačajniji spoljnotrgovinski partner, Rusija, doživela je usporavanje privrednog rasta 2010. godine usled razornih suša i šumskih požara koji su se dogodili u leto 2010. godine. Oporavak međunarodne tražnje za sirovinama i visoke cene nafte trebalo bi da pomognu razvoju ruske privrede u narednom periodu.

Grafik 1.1. Najznačajniji spoljnotrgovinski partneri AP Vojvodine

Rusija nije zemlja u koju Vojvodina najviše izvozi, na toj listi ona je tek peta prema vrednosti izvoza u 2010. godini (259,5 mil. EUR). Ono što Rusiju čini najznačajnijim spoljnotrgovinskim partnerom Vojvodine jeste visok uvoz iz ove zemlje (1.742,4 mil. EUR), koji se najviše zasniva na značajnom uvozu energenata. Uz Rusiju, najznačajniji trgovinski partner Vojvodine je Nemačka, sa kojom je spoljnotrgovinska saradnja uravnoteženija (395,7 mil. EUR uvoza i 297,6 mil. EUR izvoza).

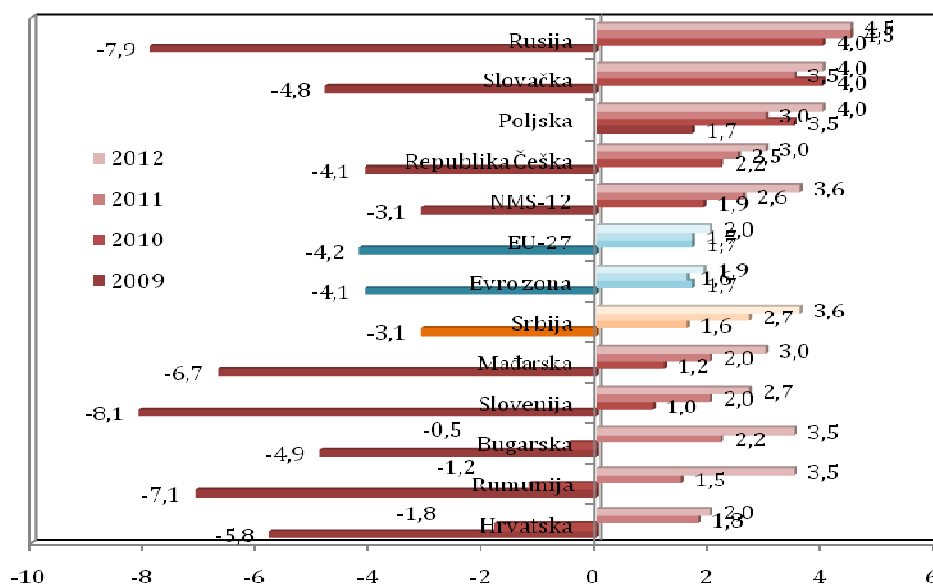
I italijanska privreda, koja je treća po važnosti u spoljnotrgovinskoj razmeni Vojvodine, polako se oporavlja i u 2010. godini je, nakon negativnih stopa rasta tokom 2008. i 2009. godine (-1.3%, odnosno -5,0%), zabeležila rast od 1,0%. Vojvodina je u Italiju u 2010. godini izvezla 303,1 mil EUR, dok je uvezla 295,4 mil.EUR, čime je pokrivenost uvoza izvozom na nivou višem od 100%.

U razmeni sa Rumunijom i Slovenijom ostvaren veći izvoz od uvoza

Najznačajniji spoljnotrgovinski partneri Vojvodine među 12 novih zemalja članica (NZČ–12) su u 2010. godini bili Rumunija, Mađarska i Slovenija. U razmeni sa Rumunijom i Slovenijom, Vojvodina je više izvozila nego što je iz ovih zemalja uvozila, što znači da je imala pokrivenost uvoza izvozom preko 100%.

Najveću pokrivenost uvoza izvozom (368%) i ujedno najveći izvoz u 2010.godini (401,9 mil. EUR), Vojvodina je ostvarila u trgovini sa Bosnom i Hercegovinom.

Grafik 1.2. Dinamika BDP-a (% promene u odnosu na prethodnu godinu)

Izvozna tražnja kao glavni pokretač rasta u Srbiji

Slično svim najvećim spoljnotrgovinskim partnerima, u Srbiji su nakon pada BDP-a od 3,1% tokom 2009. godine, u svim kvartalima 2010. godine zabeležene pozitivne stope rasta BDP-a u poređenju sa istim kvartalima prethodne godine. Rast BDP-a je procenjen na 1,6% za čitavu 2010. godinu. Glavni pokretač rasta tokom 2010. godine bila je inostrana tražnja, a pored toga je i deprecijacija nacionalne valute (RSD) pomogla rastu vrednosti izvoza.

Na osnovu zabeleženih pozitivnih kretanja privredne aktivnosti u Srbiji i uprkos nedavnom usporavanju inostrane tražnje i tražnje u zemljama koje su najveći trgovinski partneri Srbije (Nemačka i Italija), izvoz će i dalje biti osnovni pokretač privrednog rasta u periodu od dve godine, koji je obuhvaćen predviđanjem. U periodu 2011-2012. godine izvoz će imati sve veću podršku investicija i privatne potrošnje kao pokretača rasta.

EU kandidatura - izvor dodatnih sredstava za regionalni i razvoj ljudskih resursa

Značajnom poboljšanju izvoza može da doprinese činjenica da je Srbija dostavila svoj zahtev za prijem u članstvo EU Savetu EU. Savet je 25. oktobra 2010. godine doneo jednoglasnu odluku da zahtev Srbije za prijem u članstvo EU prosledi Evropskoj komisiji na davanje mišljenja, što se smatra važnim korakom za razgovore o pridruživanju EU. U momentu kada zahtev bude odobren i Srbija postane zemlja kandidat, sredstva koja su bila na raspolaganju u okviru komponente I pretpristupnih fondova (IPA) sada će biti na

raspolaganju za IPA komponente III i IV. To će omogućiti ulaganja u ljudske resurse, kao i u regionalni razvoj, a pre svega u velike infrastrukturne projekte, koji su veoma važni za privredni razvoj Srbije. Vrednost sredstava koja će biti na raspolaganju kroz IPA komponente III i IV je oko 206,4 mil. EUR za period 2012 – 2013. godine.

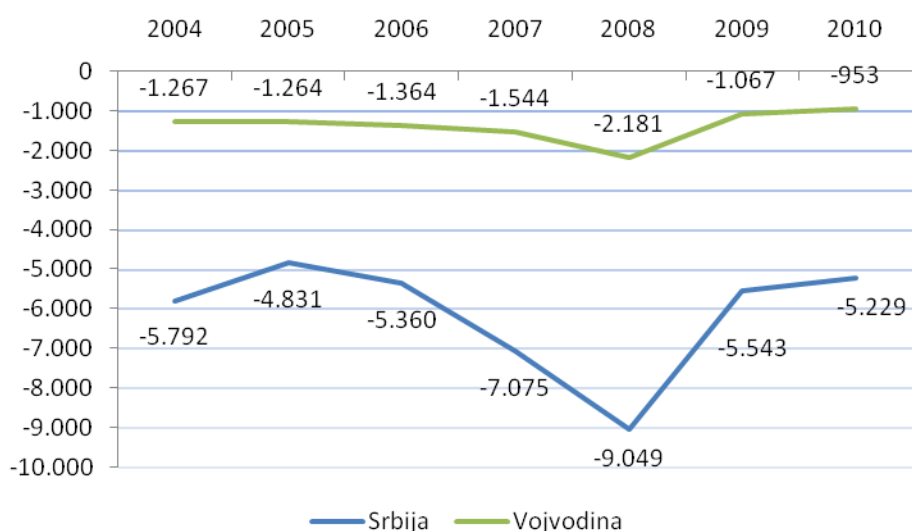
1. Spoljnotrgovinske performanse R. Srbije i AP Vojvodine

Jasna slika strukture i kvaliteta spoljnotrgovinske razmene uočava se kroz spoljnotrgovinske performanse: uvoz, izvoz, deficit, pokrivenost uvoza izvozom, kao i spoljnotrgovinska razmena po grupama zemalja.

Do početka krize zabeležen konstantan rast spoljnotrgovinskog deficita

Od 2004. godine pa sve do početka svetske ekonomske krize, u Srbiji je zabeležen konstantan rast spoljnotrgovinske razmene. Iz godine u godinu je dolazilo do povećanja izvoza ali i povećanja uvoza i to po mnogo višim stopama rasta što je dovelo do konstantnog rasta spoljnotrgovinskog deficita.

Grafik 2.1. Deficit spoljnotrgovinske razmene, u mil EUR

Usled povećanja otvorenosti privrede, makroekonomska kretanja u zemljama Evrope kao i sveta, počela su značajno da utiču i na razvoj privrede Srbije. To se najbolje videlo pojavom svetske ekonomske krize, koja je imala mnogo veće posledice na ekonomiju Srbije od očekivanih. U 2009. godini je došlo do značajnog pada spoljnotrgovinske razmene, izvoza

za 19,8% i uvoza za čak 30,2%. Zabeleženi pad uvoza je posledica pada domaće potrošnje do koga je došlo usled smanjenja raspoloživog dohotka stanovništva i rastuće nesigurnosti gubitka radnih mesta, kao i pada svih privrednih aktivnosti u zemlji.

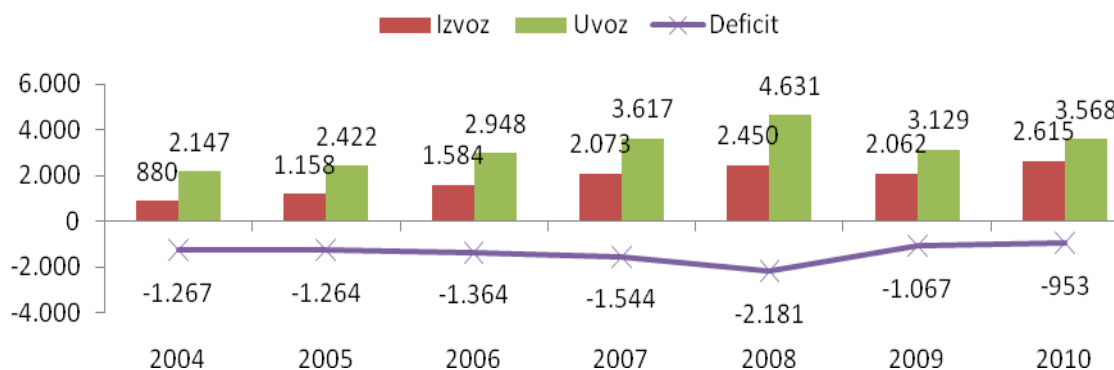
Oporavak privrede praćen značajno većim rastom izvoza od rasta uvoza

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, ukupna spoljnotrgovinska razmena (izvoz + uvoz) Republike Srbije u 2010. godini je iznosila 20.015,3 miliona evra, odnosno za 14,6% više nego prethodne godine. Izvoz roba i usluga izražen u evrima je u 2010. godini porastao za 24,0% u odnosu na 2009. godinu, dok je uvoz porastao za 9,7% u istom periodu. Značajan rast izvoza rezultat je porasta izvoza proizvoda obojene i crne metalurgije kao i poljoprivrednih proizvoda, što je posledica rasta izvozne tražnje kao i deprecijacije dinara. Trgovinski deficit u posmatranom periodu je iznosio 5.228,5 miliona evra, što je smanjenje za 5,7% u odnosu na 2009. godinu. Glavni spoljnotrgovinski izvozni partneri su bili Italija, Bosna i Hercegovina i Nemačka dok su glavni spoljnotrgovinski uvozni partneri bili Ruska Federacija, Nemačka i Italija.

U AP Vojvodini, izvoz u apsolutnom iznosu dostigao svoj pretkrizni nivo

Spoljnotrgovinska razmena AP Vojvodine je u skladu sa kretanjima na nivou Srbije. Nakon zabeleženog rasta izvoza, uvoza i spoljnotrgovinskog deficita do početka krize, u 2010. godini dolazi do poboljšanja svih pokazatelja. Izvoz roba i usluga u periodu 2009 – 2010. godina izražen u evrima je porastao za 26,8% i u apsolutnom iznosu jedostigao svoj pretkrizni nivo iz 2007. godine. U istom periodu, uvoz izražen u evrima je porastao za 14,0% ali je i dalje ispod pretkriznog nivoa. Zabeleženi trgovinski deficit je najniži od 2004. godine. Kao što smo već napomenuli, glavni pokretač rasta u 2010. godini je bio rast inostrane tražnje, odnosno privredni rast zemalja sa kojima Vojvodina ima razvijenu spoljnotrgovinsku razmenu, pre svega Nemačke, Ruske federacije i Italije. U skladu sa navedenim predviđanjima, očekuje se dalji rast izvozne tražnje, odnosno izvoza ali i rast domaće tražnje, a samim tim i uvoza.

Grafik 2.2. Izvoz-Uvoz Vojvodine, u mil. EUR

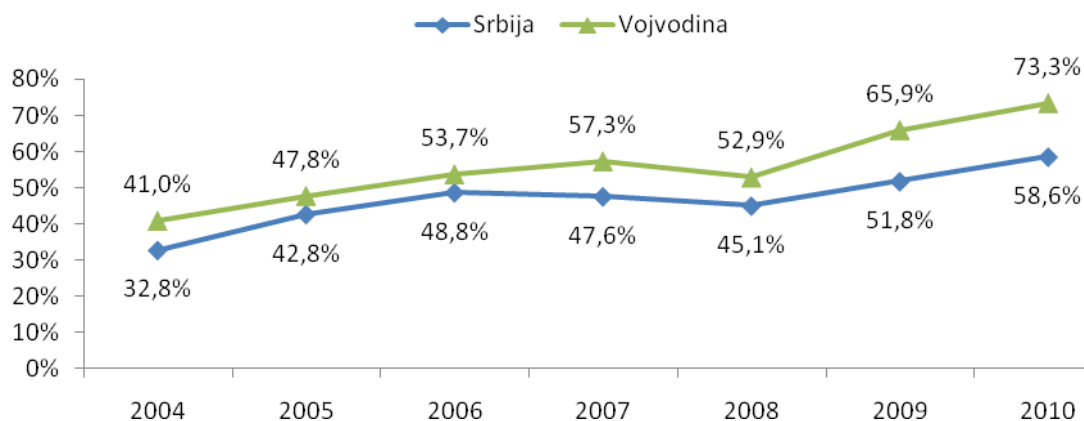

Najavljeni prelazak Srbije na novi model rasta zasnovan, pre svega, na rastu izvoza i izvozno orjentisanih sektora privrede, omogućio bi dalji ubrzan rast izvoza kao i rast uvoza ali po nižim stopama. Ovo bi dovelo do održanja smanjenog spoljnotrgovinskog deficita u kratkom i njegovog daljeg smanjenja u srednjem i dugom roku.

Pokrivenost uvoza izvozom u stalnom porastu

Jedan od bitnih pokazatelja spoljnotrgovinske razmene je pokrivenost uvoza izvozom. U periodu od 2004. godine pa sve do početka svetske ekonomske krize, pokrivenost uvoza izvozom u Vojvodini je rasla. Nakon pada u 2008. godini, ovaj pokazatelj nastavlja da raste i to pre svega kao rezultat manjih uvoznih od izvoznih stopa rasta. Kao što je već napomenuto, svetska ekonomska kriza je značajno uticala na smanjenje domaće potrošnje kroz smanjenje prihoda stanovništva što je direktno uticalo na smanjenje uvoza. Na nacionalnom nivou je situacija nešto drugačija i pokrivenost uvoza izvozom je na značajno nižem nivou nego u Vojvodini. Razlog za ovakva kretanja je pre svega struktura spoljnotrgovinske razmene na nacionalnom i regionalnom nivou. Vodeće tri grupe proizvoda u strukturi uvoza Vojvodine su energenti koji se istovremeno i izvoze. Zatim, najveću stavku izvoza Vojvodine predstavljaju poljoprivredni proizvodi i beleži se značajan suficit dok na nacionalnom nivou najveće izvozne stavke predstavljaju poljoprivredni proizvodi i hrana, a najveće uvozne stavke čine energenti, automobili i farmaceutske proizvodi.

Grafik 2.3. Pokrivenost uvoza izvozom

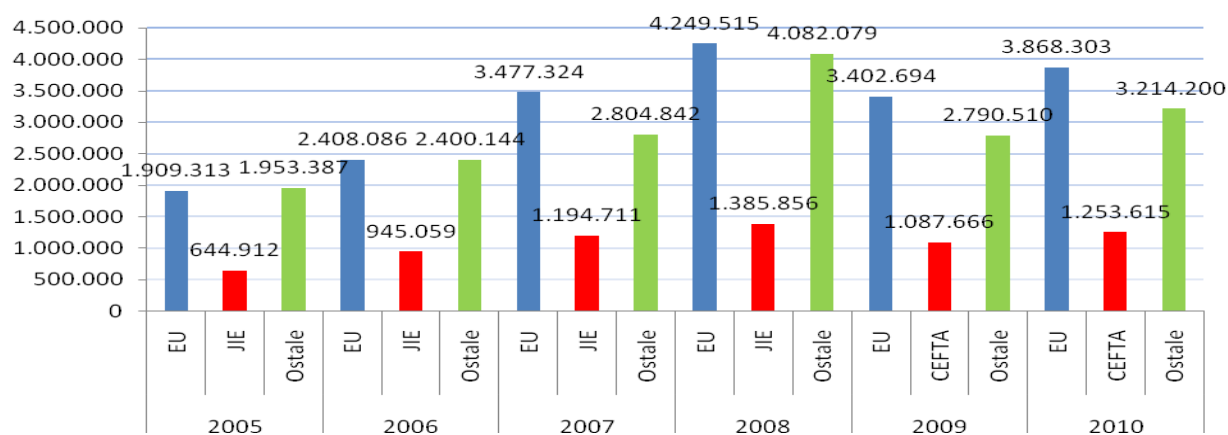

Prema geografskoj strukturi, najveći obim spoljnotrgovinske razmene sa zemljama EU

Značajno je razmotriti i geografsku strukturu izvoza i promene u vremenu, odnosno najznačajnije grupe zemalja sa kojima Vojvodina ima spoljnotrgovinsku razmenu. Najveći stepen pokrivenosti uvoza izvozom, Vojvodina beleži sa zemljama Jugoistočne Evrope, slede zemlje EU.

Posmatrajući apsolutne vrednosti spoljnotrgovinske razmene možemo da vidimo da je najviše trgovinske saradnje ostvareno sa zemljama EU.

Grafik 2.4. Spoljnotrgovinska razmena AP Vojvodine, po grupama zemalja u 000\$

*Jugoistočna Evropa (CEFTA region od 2009. godine)

2. Stepen otvorenosti privrede Srbije (Vojvodine u 2009. godini)

Putem otvorene privrede do privrednog rasta

Stepen otvorenosti jedne privrede predstavlja učešće ukupne spoljnotrgovinske razmene (uvoz + izvoz) u bruto domaćem proizvodu. Ovim pokazateljem se meri uključenost zemlje u međunarodnu podelu rada i izražava kolika je vrednost razmene sa drugim zemljama u odnosu na BDP, odnosno kolika je njena zavisnost od drugih zemalja. Takođe, ovaj pokazatelj je jedan od faktora za merenje makrokonkurentnosti posmatrane privrede i njene liberalizacije.

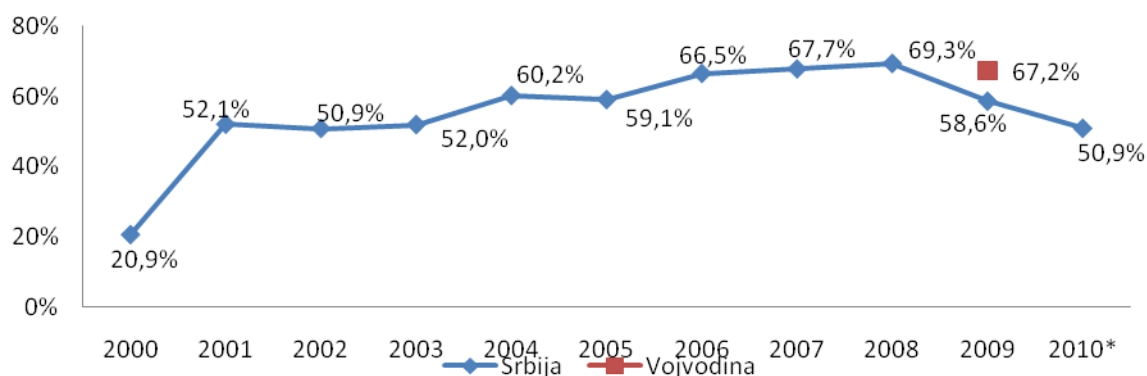
Efekti liberalizacije spoljnotrgovinskog režima osetili su se već 2001. godine, kada je stepen otvorenosti privrede Srbije značajno skočio (grafik 3.1). Ovaj pokazatelj je nastavio da raste sve do početka svetske ekonomske krize krajem 2008. i početkom 2009. godine kada je zabeležen pad koji je kontinuiran sve do 2010. godine. Ovako značajan pad se duguje već objašnjenom padu uvoza u periodu recesije.

Srbija, u poređenju sa susedima, zemlja sa umereno otvorenim tržištem

Međutim, treba napomenuti da bez obzira na naglu liberalizaciju spoljne trgovine, Srbija u poređenju sa susednim zemljama pre spada u zemlje sa umereno otvorenim tržištem. Po vrednosti ovog koeficijenta, Srbija je najslabije kotirana u regionu⁹, pa se nameće zaključak da je potreban viši stepen otvorenosti da podstakne specijalizaciju i ekonomiju obima i ujedno olakša pristup savremenim tehnologijama posredstvom stranih direktnih investicija, što je nesumnjivo od značaja za razvoj zemlje. U 2009. godini, usled smanjenja obima robne razmene sa inostranstvom, došlo je i do smanjenja vrednosti ovog pokazatelja. To je jedan od razloga zašto je Srbija samo do određene mere osetila posledice svetske ekonomske krize – finansijsko tržište u Srbiji je ostalo relativno stabilno u doba krize u odnosu na zemlje sa većim stepenom otvorenosti privrede.

⁹ U poređenju sa: Bugarskom, Rumunijom, Slovenijom, Hrvatskom, Mađarskom, Češkom i Slovačkom.

Grafik 3.1. Stepen otvorenosti privrede Srbije (Vojvodine u 2009. godini)

* Procena

2. Indeksi spoljnotrgovinske razmene AP Vojvodine

Karakteristike spoljnotrgovinske razmene takođe mogu dobro da se prate preko pokazatelja kao što su indeks specijalizacije i indeksa otkrivene komparativne prednosti (RCA).

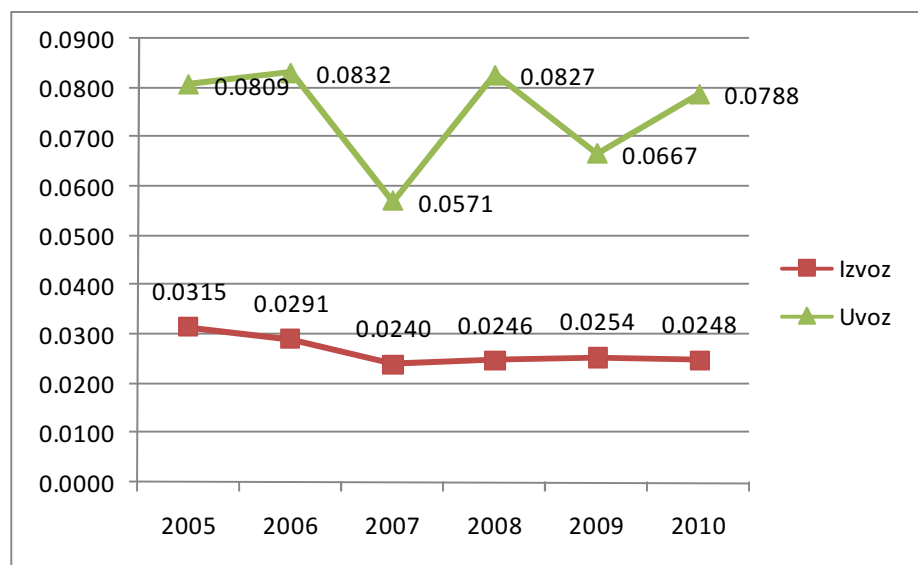
Indeks Specijalizacije i RCA indeks

Indeks specijalizacije izvoza, odnosno uvoza, jedan je od kvantitativnih pokazatelja kvaliteta i promena u strukturi izvoza, odnosno uvoza. Što je izračunati koeficijent bliži nuli (niži) to je niži stepen koncentracije, odnosno postoji velika disperzija izvoza (uvoza), a ukoliko je vrednost koeficijenta jednaka jedinici, tada je kompletna trgovina ostvarena preko jednog proizvoda.

Širi se lepeza proizvoda koje izvozimo

Posmatrajući podatke za izvoz, odnosno uvoz Vojvodine, za period 2005 – 2010. godine, vidimo da je indeks specijalizacije izvoza relativno stabilan tokom vremena, odnosno beleži blago opadanje tokom vremena. Opadanje vrednosti indeksa specijalizacije izvoza nam govori da se koncentracija izvoza Vojvodine tokom vremena smanjuje, odnosno da se povećava disperzija (širi se lepeza proizvoda koje izvozimo).

Grafik 4.1. Indeks specijalizacije uvoza i izvoza Vojvodine

Potreba za vojvođanskim brendom

S obzirom da su indeksi specijalizacije izvoza AP Vojvodine niski i u svim posmatranim godinama niži od indeksa specijalizacije uvoza, nameće se zaključak da u AP Vojvodini još uvek izostaje strategija izvoza i da se i dalje svaštari u izvozu, kao i da nema nikakvih značajnijih promena u posmatраних šest godina. Ovakvo kretanje indeksa specijalizacije pokazuje da Vojvodina nema prepoznatljiv brend, odnosno da ne postoji definisan konkurentni regionalni proizvod koji je prepoznatljiv na svetskom tržištu kao i da ne postoji strategija ulaganja u konkretan izvozno orijentisan sektor privrede. Da bismo detaljnije analizirali spoljnotrgovinsku razmenu razmatraćemo pokazatelje po grupama proizvoda na nivou grupa proizvoda SMTK Rev.3.

Izlazak iz krize doneo rast broja proizvoda sa komparativnom prednosti

Od velikog značaja za razvoj sektora privrede koji su okrenuti spoljnotrgovinskoj razmeni je i stepen konkurentnosti u proizvodnji određenog proizvoda ili grupe proizvoda. Empirijski utvrđene komparativne prednosti se nazivaju *otkrivene komparativne prednosti* (Revealed Comparative Advantage), RCA. Pozitivna vrednost RCA za posmatranu grupu proizvoda znači da imamo komparativne prednosti u trgovini tom grupom proizvoda, dok negativna vrednost znači da one ne postoje.

Kada se izračuna RCA za sve grupe proizvoda kojih je preko 250, vidimo da su 2005 godine, pozitivan RCA imale 83 grupe proizvoda i da se taj broj smanjivao sve do 2009. godine (73). U 2010. godini zabeleženo je povećanje broja grupa proizvoda sa pozitivnim RCA na 92.

RCA indeks Vojvodine po sektorima

Sektor	2005	2006	2007	2008	2009	2010
0 Hrana i žive životinje	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6
1 Pića i duvan	0,5	0,7	0,6	0,7	0,8	0,8
2 Sirove materije,osim goriva	0,0	0,0	0,1	-0,1	-0,1	0,1
3 Mineralna goriva i maziva	-0,9	-0,9	-0,9	-0,9	-0,8	-0,8
4 Životinjska i biljna ulja i masti	0,8	0,2	0,7	0,7	0,8	0,8
5 Hemijski proizvodi	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,3	-0,1
6 Proizvodi svrstani po materijalu	-0,3	-0,3	-0,2	-0,3	-0,3	-0,3
7 Mašine i transportni uređaji	-0,5	-0,5	-0,4	-0,3	-0,1	-0,1
8 Razni gotovi proizvodi	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2
9 Proizvodi i transakcije,nigde pomenuti	0,7	-0,8	1,0	-1,0	0,2	0,2

Posmatrano po sektorima, najviša vrednost pokazatelja u 2010. godini, je za sektore Pića i duvan i Životinjska biljna ulja i masti dok je najniža vrednost zabeležena u sektoru Mineralna goriva i maziva. Posmatrano kroz vreme, uočava se da ni u jednom sektoru nije došlo do značajnih promena, ni pozitivnih ni negativnih.

Komparativne prednosti zabeležene kod primarnih proizvoda

Kao i u prethodnim analizama spoljnotrgovinske razmene Vojvodine¹⁰, dolazimo do nalaza da su komparativne prednosti zabeležene uglavnom kod primarnih proizvoda i da takav trend traje još od 90 – tih godina. I dalje ostaje problem što izvozimo proizvode bez ili sa malom dodatom vrednošću, odnosno primarne proizvode i polupreradevine. Ukoliko posmatramo učešće pojedinih sektora u ukupnom izvozu, takođe vidimo da je struktura ostala skoro nepromenjena tokom posmatranih 6 godina.

¹⁰ Studija konkurentnosti

Učešće sektora u ukupnom izvozu Vojvodine

Sektor	2005	2006	2007	2008	2009	2010
0 Hrana i žive životinje	25,6	24,7	21,2	17,3	23,4	25,0
1 Pića i duvan	2,6	2,8	3,0	3,3	3,7	3,0
2 Sirove materije,osim goriva	4,8	4,8	5,0	4,2	3,9	5,9
3 Mineralna goriva i maziva	2,8	3,6	2,0	3,5	6,0	6,8
4 Životinjska i biljna ulja i masti	2,6	1,4	2,9	4,1	4,0	3,8
5 Hemijski proizvodi	23,3	22,3	22,9	21,3	12,4	12,0
6 Proizvodi svrstani po materijalu	13,2	14,9	16,9	14,5	11,1	10,8
7 Mašine i transportni uređaji	10,6	12,1	13,8	19,7	21,7	16,3
8 Razni gotovi proizvodi	14,6	13,4	12,3	12,0	11,7	10,7
9 Proizvodi i transakcije,nigde pomenuti	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Ipak, ohrabruje činjenica da se učešće sektora Mašine i transportni uređaji u ukupnom izvozu konstantno povećava u poslednjih 6 godina, kao i da se indeks otkrivene komparativne prednosti ovog sektora značajno povećao.

Izvozna strategija ključ za održivi razvoj

Analiza svih pokazatelja spoljnotrgovinske razmene ukazuje na nedostatak izvozne strategije koja bi omogućila bolju strukturu i kvalitet izvoza i potpunije iskorišćavanje izvoznih potencijala. Dosadašnja spoljnotrgovinska razmena Vojvodine nije rezultat sprovođenja ciljno orijentisanih mera u ovoj oblasti. Činjenica je da manja teritorija, kao što je Vojvodina, raspolaže skromnijim resursima i ima relativno malo tržište, tako da ne može uspešno da razvija sve grane delatnosti, pa samim tim ne može da ostvari ni značajnu diversifikaciju proizvodnje i izvoza. Ta činjenica nameće malim zemljama odnosno teritorijama, neophodnost postojanja jasno definisane izvozne strategije koja bi za rezultat imala specijalizaciju, odnosno model ovladavanja proizvodnjom određenih grupa proizvoda čijim plasmanom bi se povećalo učešće i konkurentnost na međunarodnom tržištu.

PROJEKTI PREKOGRANIČNE SARADNJE

Iskustva u sprovođenju programa prekogranične saradnje u okviru CARDS fonda (2004-2006) - Primer Vojvodine

Zahvaljujući rubnom položaju Autonomne Pokrajine Vojvodine i činjenice da se ovaj region Srbije od 2004. godine graniči sa dve zemlje članice Evropske unije, Mađarskom i Rumunijom, neprofitni subjekti iz Vojvodine imali su priliku da aktivno učestvuju u tzv. Susedskim programima. Učešće u programima bilo je finansirano iz CARDS fonda

(Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation) pokrenutog 2000. godine radi podrške Procesu stabilizacije i pridruživanja.

Kao jedan od prioriteta u okviru strateškog programiranja CARDS-a prepoznat je i „razvoj regionalne, transnacionalne, prekogranične, međuregionalne saradnje između država regiona ali i sa sadašnjim i budućim članicama EU“ kroz regionalne razvojne programe i programe prekogranične saradnje, a prekogranična saradnja je takođe navedena kao jedan od prioriteta u Višegodišnjem indikativnom programu za CARDS 2005-2006 koji je usvojila Evropska komisija.

Godine 2004. postojale su dve odvojene finansijske alokacije za prekograničnu i transnacionalnu saradnju na Zapadnom Balkanu. Jedno su tzv. Susedski programi za granice zemalja Zapadnog Balkana sa zemljama članicama EU i sa tadašnjim zemljama kandidatima za članstvo koji su se odvijali u okviru inicijative koja je pokrenuta 2004. godine pod nazivom Susedska politika, a druga finansijska alokacija odnosila se na CARDS CBC (CARDS Cross-border Co-operation) za unutrašnje granice regiona, tj. saradnju između Srbije, Hrvatske, Makedonije i Albanije. Uprkos inicijalnim dogovorima između Hrvatske i tadašnje Srbije i Crne Gore, nije realizovan nijedan program saradnje u okviru CARDS CBC.

Ciljevi novih Susedskih programa bili su:

1. Promocija održivog ekonomskog i socijalnog razvoja u pograničnim regionima - ubrzanje socijalnog i ekonomskog razvoja uz smanjenje siromaštva u pograničnim regionima kroz povećanje trgovine, investicija, jačanje prekogranične saradnje po pitanju ekonomskih i socijalnih problema, transporta i energije i integrisanje najbližih suseda u širu evropsku saradnju;
2. Zajedničko suočavanje sa izazovima kao što su zaštita životne sredine, prevencija i borba protiv organizovanog kriminala, zaštita u oblasti javnog zdravlja;
3. Uspostavljanje efikasnih i bezbednih granica – obezbeđivanje evropskih granica od krijumčarenja, organizovanog kriminala, trgovine ljudima, ilegalne imigracije;
4. Promocija aktivnosti „ljudi ljudima“ – doprinos uspostavljanju jačih veza među zajednicama u pograničnim regionima i unapređivanje dobrosusedskih odnosa;

Na zapadnom Balkanu je nakon uvođenja Susedske politike pokrenuto pet Susedskih programa: Mađarska-Srbija i Crna Gora, Bugarska-Srbija i Crna Gora, Rumunija-Srbija i Crna Gora, Bugarska-Makedonija i Slovenija-Mađarska-Hrvatska.

Što se tiče učešća Srbije u CARDS prekograničnim programima u periodu od 2004-2006. godine, za sprovođenje pojedinačnih programa bio je namenjen sledeći iznos sredstava:

Tabela 1: Alokacija finansijskih sredstava za CARDS programe prekogranične saradnje u kojima je učestvovala Srbija

Mađarska - Srbija	4 miliona evra
Rumunija - Srbija	5.6 miliona evra
Bugarska - Srbija	4 miliona evra
Jadranski program*	1 milion evra
CADSES*	1.1 milion evra

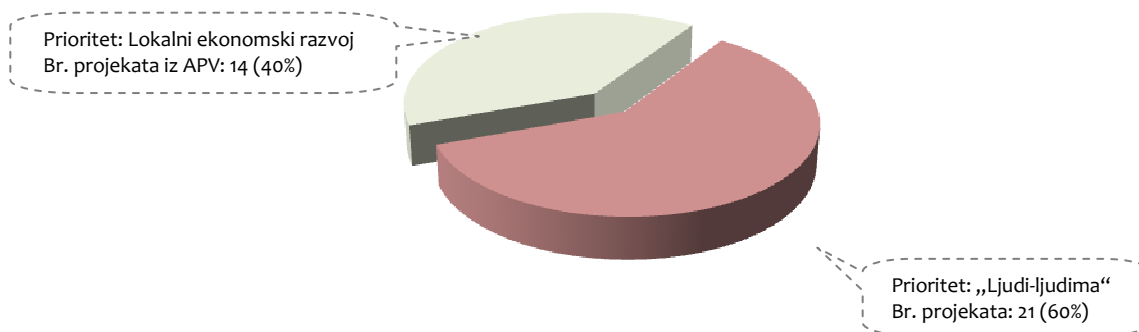
*Jadranski program i CADSES su programi transnacionalne saradnje u kojima je učestvovala Republika Srbija

U periodu implementacije CARDS programa subjekti sa teritorije AP Vojvodine su učestvovali u susedskim programima sa Rumunijom i Mađarskom.

CARDS program Srbija i Crna Gora - Rumunija

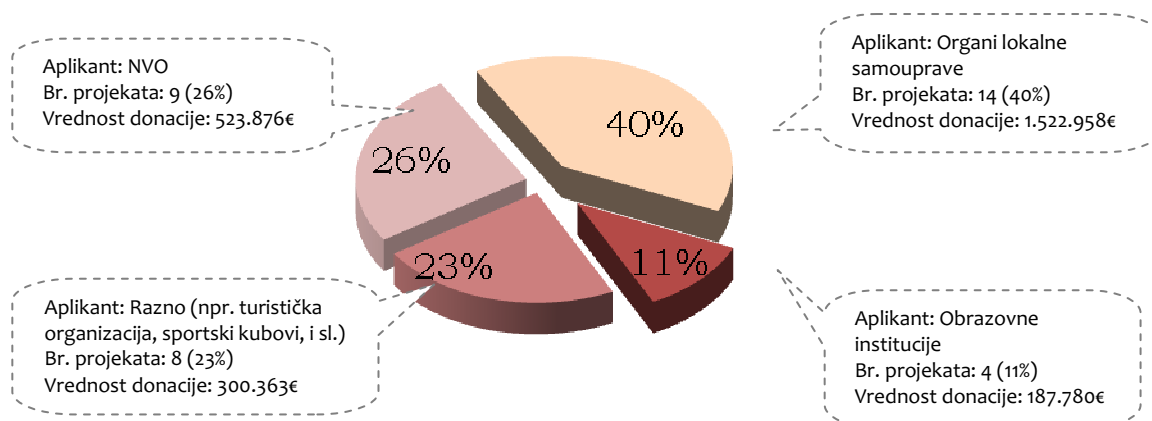
U okviru Susedskog programa sa Rumunijom raspisana su tri javna poziva, subjektima iz Vojvodine je odobreno 35 projekata kod kojih je vrednost donacije 2.632.015,77. Ukupno je dodeljeno 4.608.517 evra pomoći, od raspoloživih 5.600.000 evra, što čini stepen apsorpcije od 82,29%. Prioriteti koji su ciljani od strane aplikantata iz Vojvodine su vidljivi na narednom grafikonu.

Grafik 1: Ciljani prioriteti projekata iz AP Vojvodine

Većina aplikanata opredelila se za prioritet „Ljudi-ljudima“ koji obuhvata projekte manje vrednosti. Broj projekata i vrednost donacije prema vrsti aplikanata pruža potpuniju sliku tome koje su institucije najbolje iskoristile mogućnost da dobiju bespovratna finansijska sredstva iz Evropske unije.

Grafik 2: Broj projekata i vrednost donacije prema vrsti aplikanata

Kada se radi o vrsti aplikanata iz prethodnog grafika se može videti da prednjače organi lokalne samouprave a da za njima slede nevladine organizacije.

Tabela 2: Broj i vrednost donacije u okviru CARDS programa Rumunija – Srbija, po okruzima i opštinama

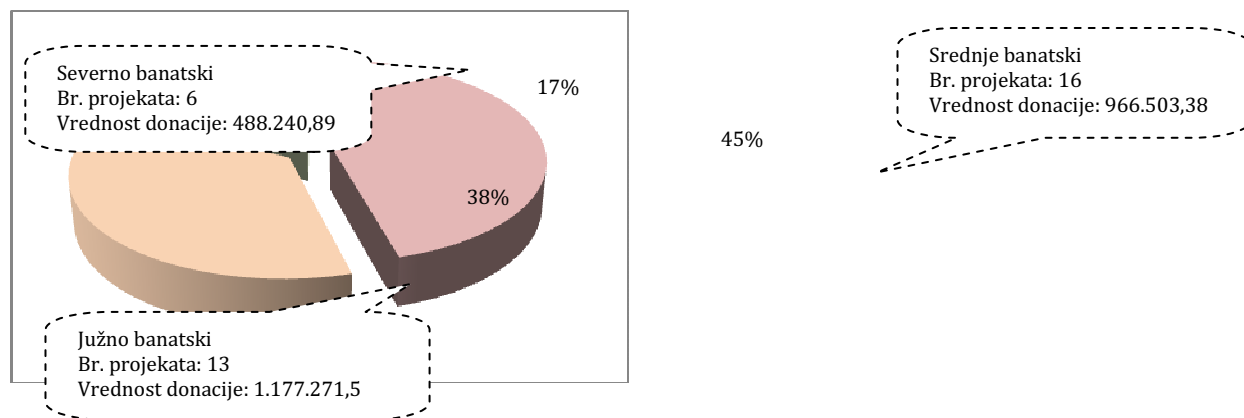
Okrug	Opština	Broj projekata	Vrednost donacije (EUR)
Severno banatski		6	488.240,89
	Kanjiža	-	-
	Senta	-	-
	Čoka	2	89.595
	Ada	2	97.750
	Novi Kneževac	1	251.395,89
	Kikinda	1	49.500
Srednje banatski		16	966.503,38
	Zrenjanin	13	587.667,88
	Novi Bečej	1	239.795
	Nova Crnja	-	-
	Žitište	-	-
	Sečanj	2	139.040,5
Južno banatski		13	1.177.271,5
	Plandište	-	-
	Vršac	9	778.308,5
	Bela Crkva	1	62.483
	Alibunar	-	-
	Kovin	-	-
	Kovačica	-	-
	Pančevo	3	336.480
	Opovo	-	-
UKUPNO		35	2.632.015,77

Izvor: www.evropa.gov.rs.

Obrada podataka: „Vojvodina CESS“

Najaktivnije organizacije u AP Vojvodini prilikom apliciranja, prema iznosu odobrene donacije, bile su iz Južno-banatskog okruga. Gledano prema broju odobrenih projekata prvo mesto su zauzele organizacije iz Srednje-banatskog okruga.

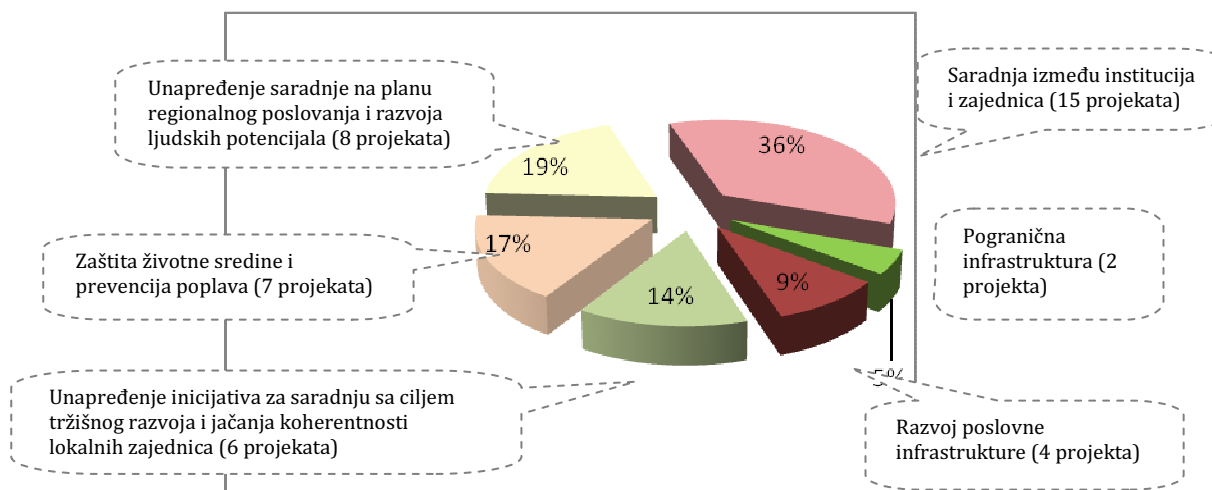
Grafik 3: Pregled odobrenih projekata i vrednost donacije po okruzima u AP Vojvodini - program sa Rumunijom

CARDS program Srbija i Crna Gora - Mađarska

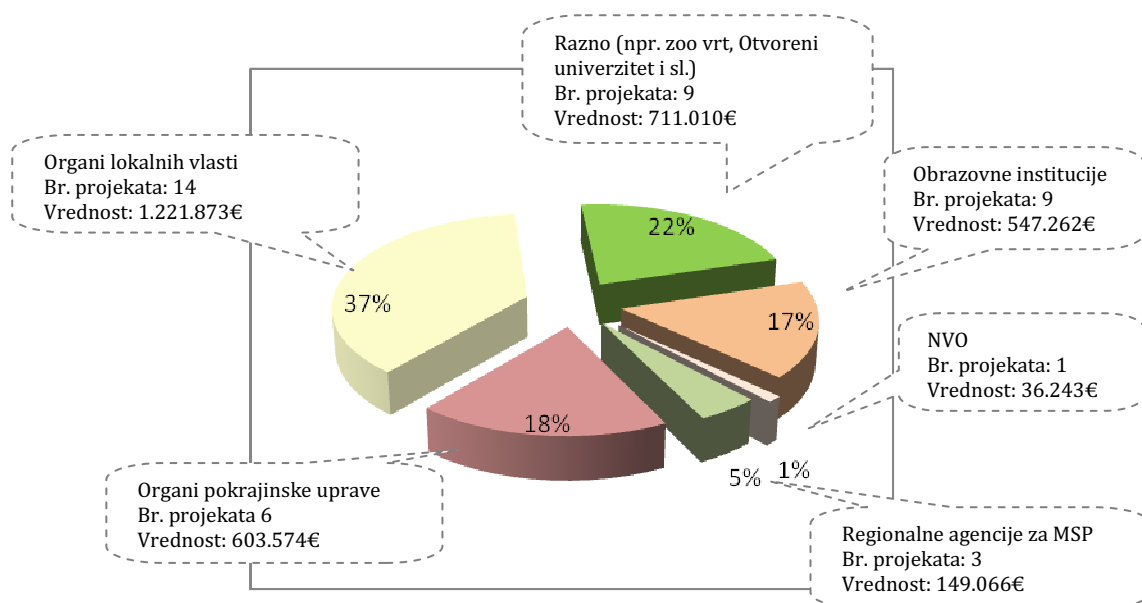
U tri javna poziva sa Mađarskom odobreno je ukupno 42 projekta sa teritorije AP Vojvodine u kojima vrednost donacije iznosi 3.214.759 evra. Ukupna vrednost donacije za sve projekte iznosi 3.971.789 evra od raspoloživih 4.000.000 evra. Naredni grafikon prikazuje ciljane mere tih projekata.

Grafik 4: Ciljane mere i broj projekata u Vojvodini

Naredni grafikon prikazuje vrednost donacija i broj projekata prema vrsti aplikacija u tri javna poziva.

Grafik 5: Vrednost donacija i broj projekata prema vrsti aplikanta u Vojvodini

Kada se radi o vrsti aplikanta iz prethodnog grafika se može videti da prednjače organi lokalne samouprave a da za njima slede nevladine organizacije.

Iz naredne tabele možemo videti sa teritorije kojih opština su dolazile najuspešnije organizacije.

Tabela 3: Broj i vrednost donacije u okviru CARDS programa Mađarska – Srbija, po okruzima i opštinama

Okrug	Opština	Broj projekata	Iznos donacije (EUR)
Severna bačka		15	1.086.149
	Subotica	11	880.520
	Bačka Topola	2	115.214
	Mali Idoš	2	90.415
Zapadna bačka		11	849.274
	Sombor	11	849.274
	Apatin	-	-
	Kula	-	-
	Odžaci	-	-

Tabela 3 (nastavljane): Broj i vrednost donacije u okviru CARDS programa Mađarska – Srbija, po okruzima i opštinama

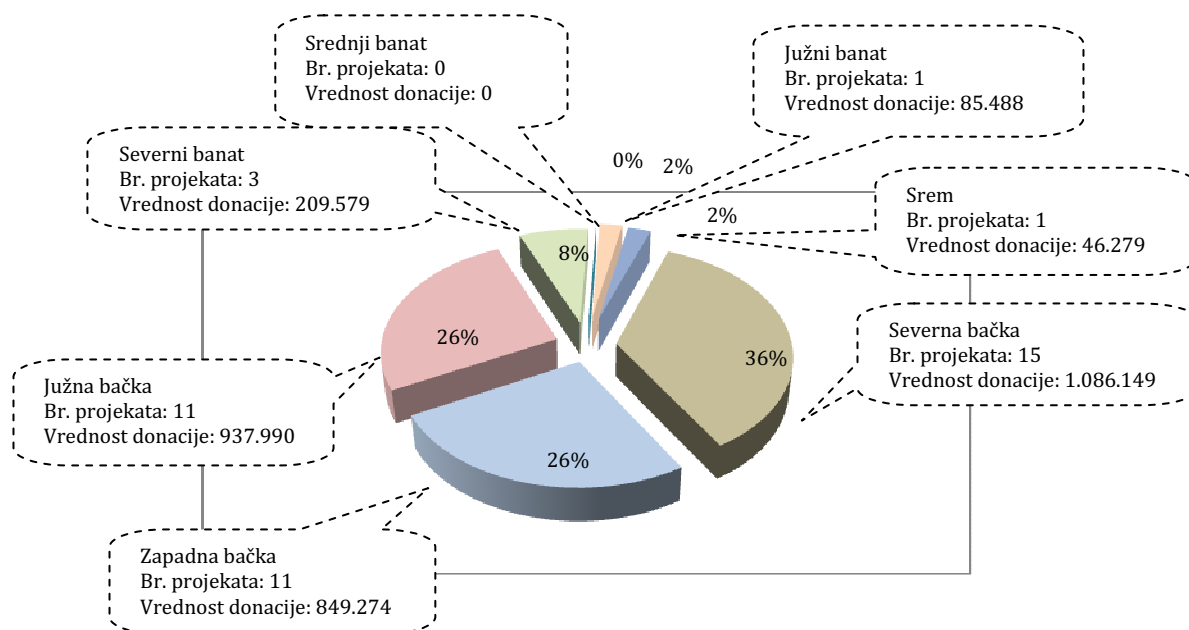
Okrug	Opština	Broj projekata	Iznos donacije (EUR)
Južna bačka		11	937.990
	Novi Sad	10	839.089
	Srbobran	-	-
	Vrbas	-	-
	Bačka Palanka	-	-
	Bač	-	-
	Bački Petrovac	-	-
	Beočin	-	-
	Temerin	1	98.901
	Bečež	-	-
	Žabalj	-	-
	Titel	-	-
	Sremski Karlovci	-	-
Severni banat		3	209.579
	Kanjiža	2	131.234
	Novi Kneževac	-	-
	Senta	-	-
	Čoka	1	78.345
	Ada	-	-
	Kikinda	-	-
Srednji banat		0	0
	Zrenjanin	-	-
	Novi Bečež	-	-
	Nova Crnja	-	-
	Žitište	-	-
	Sečanj	-	-
Južni banat		1	85.488
	Pančevo	-	-
	Alibunar	-	-
	Plandište	-	-
	Kovačica	-	-
	Opovo	-	-
	Vršac	1	85.488
	Kovin	-	-
	Bela Crkva	-	-
Srem		1	46.279
	Sremska Mitrovica	-	-
	Šid	-	-
	Irig	-	-
	Indija	-	-
	Ruma	1	46.279
	Pećinci	-	-
	Stara Pazova	-	-
UKUPNO		42	3.214.759

Izvor: www.evropa.gov.rs i Ministarstvo finansija Republike Srbije

Obrada podataka: „Vojvodina CESS“

U slučaju programa sa Mađarskom, prema iznosu odobrene donacije najuspešnije su bile organizacije iz Severno-bačkog okruga (1.086.149 evra) a subjekti iz tog okruga prednjače prednjače i kada je u pitanju broj odobrenih projekata (15).

Grafik 6: Pregled odobrenih projekata i vrednost donacije po okruzima u AP Vojvodini - program sa Mađarskom

Novi budžetski period Evropske unije od 2007-2013 doneo je i novi Instrument pretpristupne pomoći (IPA) zemljama kandidatima i potencijalnim kandidatima za članstvo u EU. Kroz IPA program subjektima sa teritorije APV su pored Mađarske i Rumunije otvorene mogućnosti za saradnju i sa još dve susedne zemlje (Hrvatska i Bosna i Hercegovina).

Imajući u vidu visinu sredstava izdvojenih za prekogranične programe u okviru IPA (10 do 12 miliona evra godišnje za Srbiju) kao i broj prekograničnih programa koji su otvoreni za APV, dolazi se do zaključka da akteri u Vojvodini mogu računati na 4,5 – 6 miliona evra godišnje za projekte prekogranične saradnje. Koliko će zaista novca biti iskorišćeno, zavisi od sposobnosti lokalnih i regionalnih aktera. Kroz ove programe lokalne administracije mogu značajno da unaprede svoje kapacitete jer se njima finansiraju i studije izvodljivosti, idejna rešenja i izradu tehničke dokumentacije za različite infrastrukturne projekte sa lokalnog nivoa koji bi se i inače realizovali i koji su predviđeni strateškim planovima razvoja (vrednost projekata je od 30.000 do 1.500.000 evra). Takođe, finansiraju se i

projekti unapređenja preduzetništva i inovativnosti, zaštite životne sredine, kulturne i naučne saradnje sa zemljama u okruženju. Trenutno se kao problem javlja obaveza sufinansiranja projekata iz domaćih sredstava u iznosu od 15% ukupne vrednosti projekta (što je delimično i posledica recesije), ali i činjenice da kod nekih programa aplikanti moraju sami da finansiraju izvođenje projekta, a da se tek kasnije ti iznosi refundiraju na bazi podnetih izveštaja o realizaciji projekta (tzv. pretfinansiranje). Od ključnog je značaja obučiti ljude u lokalnoj i regionalnoj administraciji kako bi mogli uspešno da sprovode ove projekte i nauče mehanizme upravljanja projektnim ciklusom radi pripreme za upravljanje mnogo većim iznosima sredstava, kao i obezbediti sistemske mehanizme za finansijsku podršku za sufinansiranje projekata (u Mađarskoj se iz nacionalnog budžeta obezbeđuje 10% od obaveznih 15% učešća iz domaćih sredstava).

CESS EDUKACIJE

U saradnji sa Pokrajinskim sekretarijatom za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, CESS je organizovao **Program unapređenja apsorpcionih kapaciteta Vojvodine za korišćenje fondova Evropske unije**. Cilj Programa je unapređenja kapaciteta vojvođanskih opština za vođenje aktivnih politika lokalnog i regionalnog razvoja. Osmišljen kao intenzivna edukacija na temu regionalnog i lokalnog razvoja, Program je namenjen zaposlenima u lokalnim samoupravama, kancelarijama za lokalni ekonomski razvoj, javnim komunalnim preduzećima i relevantnim sekretarijatima pokrajinske Vlade.

Ideja za organizovanje ovakve edukacije potekla je iz analize regionalnog razvoja u Srbiji, koja govori o evidentnom **manjku zaposlenih u regionalnoj i lokalnoj administraciji koji poseduju znanja i veštine iz oblasti regionalnog i lokalnog razvoja i planiranja**. S druge strane, proces evropskih integracija i reformi koje se sprovode dovode do stalno rastuće tražnje za multidisciplinarno orijentisanim timovima koji poseduju veštine iz oblasti ekonomije, regionalnog planiranja, zaštite životne sredine, kao i društvene i upravljačke veštine. Isto tako, kao posledica ugovornih obaveza Srbije sa Evropskom unijom kroz Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, a posebno kroz deo koji se odnosi na regionalni i lokalni razvoj, nalaže se da će **Srbija biti u obavezi da ojača saradnju u cilju regionalnog i lokalnog razvoja kako bi se pružila podrška ekonomskom razvoju i smanjenju regionalnih neravnoteža**. U tom kontekstu, od velike je važnosti da postoji kapaciteti na lokalnom nivou Srbije koji su dobro pripremljeni da prvo doprinesu procesu pristupanja Evropskoj uniji putem korišćenja prepristupnih fondova i samim tim doprinoseći razvoju, a zatim da koriste značajne mogućnosti strukturnih fondova EU jednom kada Srbija postane članica.

Do sada su održana **dva ciklusa obuka** (maj/jun 2010. i jan/feb 2011) od ukupno tri koliko je predviđeno Programom. Predavači na do sada održanim edukacijama su bili, između ostalih, prof. dr Tanja Mišćević, sa Fakulteta političkih bnauka u Beogradu, mr Vladimir Međak i mr Ognjen Mirić, iz Kancelarije za integracije Vlade Republike Srbije, dr Edvard Jakopin, direktor Republičkog zavoda za razvoj, prof. dr Blagoje Paunović, sa Ekonomskog fakulteta u Beogradu, dr Zoran Milivojević, Psihopolis Institut. Učesnici su po završetku obuke stekli široka teorijska i praktična znanja iz najrazličitijih oblasti - od istorije i teorije evropskih integracija, preko projektnog menadžmenta, do organizacione kulture kao faktora konkurentnosti organa javne uprave. Sada je na njima da primene stečeno znanje i

kvalitetnim i uspješnim projektnim idejama doprinesu razvoju svojih zajednica, a CESS će svakako nastaviti da informiše sve polaznike o najnovijim konkursima i novostima iz oblasti evropskih integracija, **sa ciljem da se kreira mreža ljudskih resursa na lokalnom i regionalnom nivou za pripremu i implementaciju projekata finansiranih iz sredstava EU.**

PODRŠKA I JAČANJE ISTRAŽIVAČKE PRAKSE U VOJVODINI

Research Outsourcing je značajan projekat koji je CESS realizovao u okviru projekta pokrajinske Vlade i Vlade Austrije. Osnovna namera ovog projekta bila je da CESS, kao regionalni institut, podrži ekonomski i regionalni razvoj u Vojvodini i istraživačku praksu u Vojvodini. U saradnji sa Bečkim institutom za međunarodne ekonomske studije, u maju 2009. godine raspisan je konkurs za podnošenje istraživačkih projekata koji doprinose regionalnom i ekonomskom razvoju Vojvodine. Odobreno je ukupno devet istraživačkih radova koji su pokrivali teme EU integracija, poljoprivrede, tržišta rada, malih i srednjih preduzeća, siromaštva i sl. Temom tržišta rada bavila su se tri istraživačka tima, polazeći od različitih nivoa posmatranja i analize.

Istraživački tim **Ekonomski fakultet Subotica** realizovao je istraživanje „Vojvodina i regioni EU – strukturalna analiza u pogledu starosne dobi, pola, obrazovanja, poređenje tržišta rada, migracije radne snage i odgovarajuća politika tržišta radne snage“ sa ciljem da Vojvodinu pozicionira među regionima EU. Klaster analizom utvrđeno je da Vojvodina, prema karakteristikama tržišta rada, spada u red regiona koji se nalaze na začelju starih, ali i novih zemalja članica EU (klaster 3). To je klaster koji ima najlošije performanse, sa najnižom stopom aktivnosti i zaposlenosti, a najvišom stopom nezaposlenosti. Posmatrano prema pojedinim indikatorima tržišta rada, najveće zaostajanje je primetno na području stope zaposlenosti žena, kao i u pogledu dužine trajanja zaposlenosti. Kada su u pitanju migracije, koje su takođe bile deo analize ove studije, utvrđeno je da postoji niz faktora koji sprečavaju migracije (porodica, prijatelji, cene nekretnina i uzras) i date su glavne karakteristike potencijalnih migranata (visok stepen tolerancije ka crnom tržištu, nerešeno stambeno pitanje, žene starosne grupe 25-34 godine, nerešenog bračnog statusa, višeg nivoa obrazovanja). Najveće aspiracije, migranti iskazuju u odnosu na Novi Sad. Na osnovu nalaza istraživanja, ukazano je na neke od konkretnih mera za postizanje ravnomernog regionalnog razvoja u Vojvodini.

Uzroci loše situacije na tržištu rada, analizirani su i na nacionalnoj i na regionalnoj ravni i ukazano je na velike regionalne disparitete koji postoje između opština i okruga koji se primarno povezuju su niskim nivoom mobilnosti radne snage. Rezultati istraživanja pokazuju da je loša ekonomska situacija glavni ograničavajući faktor za veću mobilnost radne snage u Vojvodini (pre svega niska verovatnoća zapošljavanja u razvijenijim

okruzima usled nepodudaranja ponude i tražnje u pogledu kvalifikacija). U tom smislu, glavne preporuke koje se u ovoj studiji nude, odnose se na povećanje tražnje za radnom snagom i poboljšanje ponude radne snage primenom aktivnih mera tržišta rada i sprovođenje dugoročnih mera, kao što su reforma stručnog obrazovanja i institucionalizacija doživotnog učenja.

Istraživački tim iz Hrvatske je svoju analizu fokusirao na tržište rada Vojvodine i njegove strukturne karakteristike, sa ciljem da se sa aspekta konkurentnosti proceni tržište rada u Vojvodini. Glavni nalazi ove studije ukazuju da postoji niska stopa aktivnosti, značajna segmentacija tržišta rada između formalnog i neformalnog sektora, nizak stepen korišćenja ljudskih resursa za razvoj, visoke registrovane stope nezaposlenosti i relativno niska tražnja za radnom snagom. Glavni zaključak je da se najveće prepreke za postizanje konkurentnije privrede, a koje se nalaze na tržištu rada, nalaze u oblasti veština, sive ekonomije i nesigurnosti prihoda. Svi ovi faktori dovode do smanjenja tražnje za radnom snagom, sprečavanja restrukturiranja i usporavanja tempa prilagođavanja privrede. Iz tog razloga, preporuka ove studije je da se preduzmu mere koje će neformalnu ekonomiju legalizovati uz primenu sankcija, ali i smanjenje troškova delovanja u formalnom sektoru koji onemogućavaju mnogima da budu u legalnoj sferi. Takođe, neophodno je pratiti restrukturiranje određenim sredstvima za dodatno obrazovanje zaposlenih i nezaposlenih, kako bi se održale postojeće i razvile nove kompetencije. Kako je glavni stav ovog istraživanja da je srž konkurentnosti u ljudskom faktoru i njegovoj sposobnosti razvoja novih znanja koja se mogu pretvoriti u vrednost, kroz primenu u ekonomiji, potrebno je da poslodavci, država i sami pojedinci više ulažu u ljudske resurse.

Tržištem rada u severnom delu Vojvodine, njegovim strukturnim karakteristikama i specifičnostima, kao i problemima razvoja ljudskih resursa, bavili su se istraživači iz **Regionalnog naučnog društva iz Subotice**. Njihovo istraživanje „Strukturne karakteristike i potencijali razvoja ljudskih resursa u vezi sa procesom pridruživanja EU u severnom delu AP Vojvodine“, pored analiza stanja u ovom regionu, sadrži i predviđanja budućih trendova na tržištu rada i moguće scenarije privrednog razvoja. Rezultati istraživanja zajedno sa prognozama zapošljavanja i potencijalnih scenarija ekonomskog razvoja, ukazuju da opštine u ovom okrugu, kao i Vojvodina i Srbija moraju da preduzmu hitne korake kako bi se preveniralo dalje zaostajanje regiona. Predložene mere prvenstveno se odnose na definisanje ekonomskog modela održivosti razvoja kojim bi se podstakao privredni razvoj i otvaranje novih radnih mesta što bezuslovno znači razvoj infrastrukture, otvaranje industrijskih zona,

razvoj logističke infrastrukture i sl. Posebno se naglašava značaj poljoprivrede i prerađivačke industriji za privredni razvoj, dok bi otvaranju novih radnih mesta najviše doprineo razvoj uslužnih delatnosti i usluga. Prognoze trenda zapošljavanja pokazuju da se povećanje zaposlenosti može očekivati samo u opštinama Subotica i Senta i ta prognoza prelazi 10% u narednih 5 godina, dok u ostalim opštinama ostaje ispod 10%. Da bi se postiglo povećanje zaposlenosti od 4-5% godišnje, neophodno je postići privredni rast u regionu od preko 5-6% godišnje.

**STRUKTURNE KARAKTERISTIKE I POTENCIJALI RAZVOJA
LJUDSKIH RESURSA VEZANO ZA PROCES PRIDRUŽIVANJA EU U
SEVERNOM DELU AUTONOMNE POKRAJINE VOJVODINE
(SUBOTICA, BAČKA TOPOLA, MALI IDJOŠ, KANJIŽA, SENTA,
ADA, BEČEJ, ČOKA)**

**THE STRUCTURAL CHARACTERISTICS AND POTENTIALS OF
HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT REGARDING TO EU
ACCESSION IN THE NORTH REGION OF THE AUTONOMOUS
PROVINCE OF VOJVODINA**

PhD. Sándor Somogyi

András Ricz

PhD. Karolina Kajári

Dr. Irén Gabrity Molnár

PhD. Zoltán Lakner

Zoltán Takács

Anna Molnár

Društvo za Regionalne Nauke

Address: Matije Korvina 9, 24 000 Subotica, Srbija

Phone: +381 24 670 850

E-mail: info@rtt.org.rs

Web: www.rtt.org.rs

Acknowledgement to:

- Centar za Strateško Ekonomska Istraživanja „Vojvodina CESS“ Novi Sad
- Austrijska Agencija za Razvoj (ADA)

THE STRUCTURAL CHARACTERISTICS AND POTENTIALS OF HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT REGARDING TO EU ACCESSION IN THE NORTH REGION OF THE AUTONOMOUS PROVINCE OF VOJVODINA

STRUKTURNE KARAKTERISTIKE I POTENCIJALI RAZVOJA LJUDSKIH RESURSA VEZANO ZA PROCES PRIDRUŽIVANJA EU U SEVERNOM DELU AUTONOMNE POKRAJINE VOJVODINE (SUBOTICA, BAČKA TOPOLA, MALI IDJOŠ, KANJIŽA, SENTA, ADA, BEČEJ, ČOKA)

Keywords: Economic development, human resources, quality of life, labor market, educational reform, forecast, scenarios, SWOT, creative economy

Abstract:

In the course of the research our association observed the north region of Vojvodina, i.e. the questions of economic development and human resources with special focus on the territory of municipalities: Subotica, Bačka Topola, Mali Idoš, Kanjiža, Senta, Ada, Čoka and Bečej.

Our final report presents all the findings of the research divided into four sections:

Section 1: Labour market of North Vojvodina in the light of employment – unemployment

Section 2: Necessity of educational reform

Section 3: Forecast of future trends in labour market of North Vojvodina and potential scenarios of economic development

Section 4: Final conclusions and proposals

The first section deals with questions of human capital and the quality of life, examines in details employers, employees, the unemployed and those looking for their first job, as well as the labour condition of the region.

The second part is about the lagging behind of the region's higher education, the question of adult education and further training, as well as searching for possible institutional solutions of the employment problems defined in the first section.

In the third section we intend to outline a realistic vision for the future over employment forecast based on time series, and defining possible scenarios of economic development. Moreover, here is a discussion about creative economy, the SWOT analysis of the observed region and formulated economic policy measures as well.

The last part enumerates the conclusions and proposals according to the order of the sections.

For better clarity, bibliographic data are listed for every chapter at the end of this final report.

In the appendices of this final report there is the research documentation, so the questionnaires, all the statistical data used in the course of the research together with the analytical tables of certain chapters that would not contribute to the readability of the text within the report.

Ključne reči: Privredni razvoj, humani kapital, kvalitet života, tržište radne snage, reforma obrazovanja, prognoze, scenarije, SWOT, kreativna ekonomija

Izvod:

U ovim istraživanjima Društvo za Regionalne Nauke je obuhvatio Severnu Vojvodinu tj. opštine Subotica, B. Topola, Mali Idjoš, Kanjiža, Senta, Ada, Čoka i Bečež i fokusirao na problem ekonomskog razvoja i ljudskih resursa.

Završni izveštaj prikazuje rezultate istraživanja u četiri poglavlja:

1. Tržište radne snage kroz prizmu zaposlenosti – nezaposlenosti.
2. Nužnost reforme obrazovanja
3. Prognoziranje daljih tendencija razvoja tržišta radne snage Severne Bačke, i moguće scenarije privrednog razvoja.
4. Zaključci i predlozi

Prvo poglavlje obuhvata probleme humanog kapitala, kvaliteta života, istraživanja poslodavaca, posloprimaca, nezaposlenih, posloprimaca koji traže prvo zaposlenje i stanje radne snage u regiji.

Drugo poglavlje obradjuje zapostavljenost regije u pogledu visokog školstva, obrazovanja odraslih i doškolvavanja, tražeći institucionalna rešenja za kadrovske probleme ustanovljene u prvom poglavlju.

Treće poglavlje se bavi prognozama zapošljavanja na osnovu vremenskih serija, projektovanjem scenarija budućeg privrednog razvoj i utvrđivanja jasnije slike budućnosti. Pored toga obradjuje se problem kreativne ekonomije, SWOT analiza regije i mogućih instrumenata privrednog razvoja.

U četvrtom poglavlju su zaključci i predlozi, sredjeni prema prethodnim poglavljima i temama projekta.

U interesu jednostavnijeg korišćenja, literatura kao prilog projekta je sredjena po poglavljima i temama projekta.

U prilogu istraživačkog izveštaja je celokupna istraživačka dokumentacija, upitnici, statistički podaci i analitičke tabele po pojedinim temama, koje bi inače smanjile preglednost tekstulanog dela izveštaja.

Kulcsszavak: Gazdasági fejlődés, human tőke, életminőség, munkaerő piac, oktatási reform, prognózisok, forгатókönyvek, SWOT, kreatív gazdaság

Kivonat:

A kutatás keretében a Régióális Tudományi Társaság kutatói Vajdaság északi részét vizsgálta, különös tekintettel a gazdasági fejlődésre és az emberi erőforrásra, fókuszálva Szabadka, Topolya, Kishegyes, Kanizsa, Zenta, Ada, Csóka és Becse községekre.

A kutatási feladat zárójelentése a kutatási eredményeket négy fejezetre redukálva mutatja be:

1. Észak-Vajdaság munkaerőpiaca a munkavállalás – munkanélküliség szemszögéből
2. Az oktatási reform szükségessége
3. Észak-Vajdaság munkaerőpiaca jövőbeni tendenciáinak előrejelzése és a gazdasági fejlődés lehetséges forгатókönyvei
4. Következtetések és javaslatok

Az első fejezet magába foglalja a humántőke, életminőség, munkaadók munkavállalók, munkanélküliek, az első munkát keresők részletes vizsgálatait és a régió munkaerőlétét.

A második fejezet a régió felsőoktatási elmaradásával, felnőttképzéssel és továbbképzéssel foglalkozik, keresve a választ az első fejezetben megállapított káderproblémák megoldásának intézményesített lehetőségeire.

A harmadik fejezet a foglalkoztatás idősorokra alapozott prognózaival és a gazdaságfejlesztés lehetséges forгатókönyvével foglalkozik egy reális jövőkép kimunkálása érdekében, de itt kap helyet a kreatív gazdaság taglalása valamint a SWOT elemzés és a megfogalmazható gazdasági eszköztár is.

A negyedik fejezetbe kerültek a fejezetek alpontjai szerint rendezett záradékok, majd javaslatok.

A könnyebb kezelhetőség érdekében a szakirodalom, mint melléklet pontonként van rendezve a könnyebb áttekinthetőség érdekében.

A jelentés mellékletét képezi a kutatási dokumentáció is, vagyis a felhasznált kérdőívek, kutatáshoz felhasznált statisztikai adatok és egyes pontok elemző táblázatai, amelyek nem növelnék a szöveges rész áttekinthetőségét.

Uvod

Istraživači Regionalnog Naučnog Društva iz Subotice kontinuelno vrše istraživanja razvojnih problema severnog dela Vojvodine (Subotica, B. Topola, Mali Idjoš, Kanjiža, Senta, Ada, Beečej, Čoka). Istraživati problematiku ovog „nezvaničnog“ regija je značajno zbog niza karakteristika:

- U nacionalnom pogledu mešovito stanovništvo regije je izrazito tolerantno u međusobnim odnosima i kooperativno, što predstavlja još neotkriveni razvojni potencijal kada je reč o postindustrijskom razvoju.
- Povećavanje značaja pograničnosti i blizine koridora X. omogućava da ovaj region bude kapija naše zemlje prema Evropi i kapija Evrope prema našoj zemlji, generirajući prihode, zapošljavanje sa razvojem logističkih, transportnih i drugih uslužnih delatnosti.
- U ranijem periodu ova regija je bila tretirana kao društveno –ekonomsko razvijeniji deo zemlje. Možemo se oslanjati na pozitivne tradicije, radne navike, tehničko – tehnološku kulturu u procesima daljeg razvoja, ali treba odlučiti da li nam je cilj oživeti raniju industrijsku, privrednu strukturu ili otići prema sofisticiranijoj strukturi ne samo u skladu sa lokalnim ciljevima nego i interesima pokrajine i Srbije kao celine.
- Uslovi za proizvodnju hrane u regiji su diverzificirani. Uslovi su povoljni za razvoj proizvodnje žita, industrijskog bilja u Potisju, za proizvodnju groždja, voća, povrća na Subotičko – Horgoškoj pešćari, ali ne na poslednjem mestu ceo prostor ima povoljne uslove za razvoj stočarstva i prerade poljoprivrednih proizvoda. Proizvodni potencijali su ogromni posebno ako se ostvaruju uslovi za navodnjavanje.
- Istovremeno oseća se stagnacija, pa čak i zaostajanje u privrednom razvoju, zapošljavanju, što negativno utiče na društveno – ekonomske odnose u ovim opštinama. Postoji opasnost da to može biti generator daljeg zaostajanja ovog regiona.

Sadržaj završnog izveštaja

Uvod

Naša ranija istraživanja (objavljeni radovi, kratki sadržaji i najvažniji zaključci)

1. Tržište rada Severne Vojvodine u svetlu zapošljavanja i nezaposlenosti

- 1.1. Društveno – ekonomski specifičnosti humanog kapitala u Srbiji sa posebnim osvrtom na Severnu Vojvodinu - Takács Zoltán
- 1.2. Neke karakteristike kvaliteta života u Severnoj Vojvodini – Dr. Kajari Karolina, Dr. Somogyi Sándor
- 1.3. O nezaposlenosti i tržištu rada Severne Vojvodine - Dr. Gábrity Molnár Irén
- 1.4. Vrednovanje osobina, spremnosti, osposobljenosti i veština posloprimaca - Dr. Kajári Karolina, Dr. Somogyi Sándor
- 1.5. Dinamika nezaposlenosti prema školskoj spremi i opštinama u Severnoj Vojvodini između 2000 i 2008. - Takács Zoltán, Molnár Anna

2. Potrebe reforme obrazovanja

- 2.1. Razmatranje uslova za formiranje univerziteta u regiji - Takács Zoltán, Dr. Gábrity Molnár Irén
- 2.2. Potrebe reforme obrazovanja odraslih - Takács Zoltán

3. Predviđanje budućih trendova zapošljavanja i scenarija ekonomskog razvoja

- 3.1. Predviđanje budućih trendova zapošljavanja u Severnoj Vojvodini - PhD Somogyi Sándor, PhD Lakner Zoltán, PhD Kajári Karolina
- 3.2. Mogući scenario ekonomskog razvoja Severne Vojvodine- PhD Somogyi Sándor, PhD Lakner Zoltán, PhD Kajári Karolina
- 3.3. Pouke vezano za kreativnu ekonomiju - PhD Somogyi Sándor, Ricz András
- 3.4. SWOT analiza Severne Vojvodine - PhD Gábrity Molnár Irén, PhD Lakner Zoltán

4. Final conclusions and proposals

- 4.1. Zaključci
- 4.2. Predlozi

Bibliográfia

Najvažniji zaključci

1. Tržište rada Severne Vojvodine u svetlu zapošljavanja i nezaposlenosti

1. 1. Društveno – ekonomski specifičnosti humanog kapitala u Srbiji sa posebnim osvrtom na Severnu Vojvodinu

- Srbija je doživeo značajan pad (stručno, moralno i materijalno) kvaliteta i značaja humanog kapitala u procesima tranzicije.
- Na osnovu iskustava o regionalnim razlikama u Srbiji, Vojvodini i regionu ističe se suočavanje humanog kapitala sa novim izazovima i uslovima sticanja odgovarajućeg položaja u društvu.
- Regionalno autoorganizovanje kao oblik manifestacije humanog kapitala u Srbiji ne funkcioniše iako postoje dokazi da većinu problema nije moguće iz „jednog centra“ rešavati.
- Za naše uslove – na žalost – je karakteristično da pod pritiskom i centralizirajućim dejstvom vladajućih struktura je nastala regionalna i lokalna pasivizacija.
- U vakumu lokalne pasivnosti koja je nastala pod dejstvom centralizacije nezaposleni pokušavaju se prilagođavati tržištu ad hoc. odlukama.
- Kompetentni, konkurentni humani kapital u regiji (kao u delu nacionalne privrede) može koncentrisati na ekonomski razvoj, konkurentnost, privlačenje investicija, produktivnost, ekonomski rast, efikasnost, na probleme prelaznog perioda i ubrzanje reformskih procesa i na konačni cilj, - na ambicije priključenja Evropskoj Uniji samo pod uslovima decentralizacije, postojanja regionalnog institucionalnog sistema, regulisanja izvora finansijskih izvora i jednakih uslova realizacije interesa.
- Naše institucije obrazovanja, zapošljavanja i budžetski organi teško se prilagođavaju uslovima otvorenog tržišta i očekivanjima EU.
- Mogućnost efikasnog rešavanja problema ponašanja regionalnih i obrazovnih institucija je u prihvatanju strateških oblika ponašanja – odnosa prema zadacima.
- Region Severne Vojvodine posebno osetljivo pogadjaju nedostaci u mreži visokoškolskih ustanova.

- U regionima Vojvodine, slično Severnoj Vojvodini aktivnosti istraživanja i razvoja nisu izrazito prisutni. Ono što funkcioniše od istraživačko – razvojnih aktivnosti, koncentrisano je u glavnom gradu Vojvodine.

1.2. Neke karakteristike kvaliteta života u Severnoj Vojvodini

Istraživanja koje se odnose na elemente – pokazatelje kvaliteta života su obuhvatale ispitivanja prema: tipovima naselja, uslovima stanovanja, snabdevenosti određenim sredstvima, prihodima, stavovima o sopstvenom zdravstvenom stanju, korišćenju usluga bolnica, stavovima o porodičnom životu, stavovima – zadovoljstvu sa dosadašnjim tokom života, odnosu prema radnim obavezama, mišljenju o radu, korišćenju usluga zdravstvenih usluga, korišćenju dana bolovanja, zadovoljstvu sa životnim standardom, stavovima o sportu i rekreaciji, stavovima u vezi postojanja, nepostojanja strahova, stavovima o alkoholu, duvanu, drogi.

Zaključci koji su ustanovljeni potpuno su uskladu sa opštom situacijom i rangiranjem Srbije u međunarodnim uporedjenjima na osnovu HDI indexa i pokazatelja zadovoljstva – nezadovoljstva.

1.3. O nezaposlenosti i tržištu rada Severne Vojvodine

- Razlike u pogledu nezaposlenosti i fluktuacije po opštinama može se objasniti sa privredno – ekonomskom situacijom opština, i delom uspešnim ili neuspešnim procesima privatizacije.
- Ključni tereni privrednog razvoja i stvaranja uslova za veće zapošljavanje Severne Vojvodine su: Drugačije definisana poljoprivreda i preradjivačka industrija, razvoj prerade metala, električnih proizvoda, proizvodnje mašina, hemijskih proizvoda, laka industrija, odgovarajuća saobraćajna i uslužna infrastruktura, tranzitni saobraćaj robe, putnika i novca, logistički aktivnosti, turizam, ugostiteljstvo i sfera industrijskih usluga.
- Mogućnosti smanjenja nezaposlenosti treba tražiti prevashodno u sektoru malih, srednjih preduzeća i jačanju samozapošljavanja. Ukoliko regija neće moći poboljšati zapošljavanje može se računati sa ubrzanim eksodusom kvalifikovanih.

- Istražujući razvijenost, mogućnosti razvoja može se utvrditi da Subotica, Bečej, Senta i Kanjiža se računaju u grupu razvijenih opština i u vojvodjaskim razmerama. Ada i B. Topola su u progresu, dok Čoka i Mali Idjoš spadaju u red najsiromašnijih opština

1.4. Vrednovanje osobina, spremnosti, osposobljenosti i veština posloprimaca

- Početna hipoteza istraživanja po kojem posloprimci i poslodavci slično vrednuju osobine, voljnosti i osposobljenosti navedene u upitniku, je samo delom potvrđeno.
- Rangiranje osobina, voljnosti i osposobljenosti u funkciji školske spreme pokazuje da na radnim mestima koje zahtevaju višu školsku spremu se menja značaj pojedinih činioca. Posloprimci sa osnovnom školom su ubedjeni da voljnost za prekovremeni rad je najznačajnije za poslodavce. Kod posloprimaca sa višom školskom spremom na prvo mesto dolazi stručna kompetencija i znanje stranih jezika.
- Rangiranja od strane poslodavaca i posloprimaca dokazuje da u svakodnevnoj praksi postoji „kratak spoj“. Posloprimci u celini misle da poslodavci od njih očekuju voljnost za prekovremeni rad i korišćenje računara, a poslodavci tvrde da očekuju od posloprimaca stručne kompetencije i lojalnost.

1.5. Dinamika nezaposlenosti prema školskoj spremi i opštinama u Severnoj Vojvodini između 2000 i 2008.

- Postepeno smanjivanje nezaposlenosti do 2008. godine može se objašnjavati sa (skoro potpunom) promenom celokupne društveno – ekonomske formacije, odnosno konsolidacijom procesa privatizacije.
- Vremenske serije za 2000 do 2008. i apsolutne cifre nezaposlenosti po godinama dokazuju da u Srbiji politika zapošljavanja je nedovoljno efikasna. Ne preduzimaju se mere – reforme obrazovanja i zapošljavanja, koje bi potpomagale veću privredno – društvenu valorizaciju radnog potencijala.
- Ispitivanje nezaposlenosti po opštinama je pokazala, da su problemi najizraženiji u Malom Idjošu, Čoki, Bečuju i Senti.
- Na osnovu ispitivanja odnosa tržišta radne snage i školovanosti se pokazalo da viša školska sprema stvara prednost u dobijanju radnog mesta. Nezaposlenost lica sa srednjim obrazovanjem je masovna, ali i oni lakše dolaze do radnog mesta nego lica bez kvalifikacije.

- U odnosu na aktivno stanovništvo broj onih koji traže prvo radno mesto je povoljnije u regiji nego u Vojvodini i Srbiji. U ispitivanim opštinama početnici, pa tome adekvatno i žene lakše dolaze do svog prvog radnog mesta nego u Vojvodini i Srbiji.

2. Potrebe reforme obrazovanja

2.1. Razmatranje uslova za formiranje univerziteta u regiji

Lokalna i regionalna elita (akademski građani, državna birokratija i lica koja se izjašnjavaju u ime privrede) potkrepljuju potencijalnu regionalnu i društvenu potrebu osnivanja visokoškolskog centra – univerziteta sa sledećim argumentima:

- Regionalni multietnički univerzitet može da predstavlja adekvatno rešenje.
- Lokalna regionalna elita argumentira u korist pokrajinski osnovane institucije, umesto privatnih univerziteta.
- U slučaju postojanja društvenog konsenzusa ne bi postojao problem finansijskih izvora. Ova sredstva takodje mogu biti nadopunjena sa izvorima iz susedne Madjarske u okviru njihove manjinske politike kao i sredstva EU za multietničke programe.
- Multietnički univerzitet treba da se odlikuje intenzivnom Evropskom saradnjom.
- Razvoj visokog obrazovanja u regiji treba da bude i instrument regionalnog ekonomskog razvoja, stim da regija treba da uskladi svoje napore sa perspektivama i interesima države i nacije kao celine (da motiviše tesnu saradnju visokog obrazovanja i regionalnog razvoja, razvija koordinaciju medju granama i sektorima, inicira istraživanja, tehnološke i ekonomske inovacije i naučni transfer).
- Za osnivanje institucije nužno je raspolagati sa menadžerski nastrojenim, karizmatičnim, naučno priznatim kadrovima sa dobrim poslovnim i drugim vezama.
- Po pitanjima osnivanja multietničke institucije treba da se usaglase organi Vojvodjanskog Univerziteta, kao i državni organi Srbije i Vojvodine kao osnivači.
- Univerzitet Severne Vojvodine (Subotice) treba da opslužuje potrebe višenacionalne zajednice sa oko 500 000 članova. Da bi to mogao realizirati potrebno je poštovati zahtev za otvorenošću prema potrebama regije kako u jezičkom, tako i u ekonomsko – razvojnom pogledu, bez dupliranja kapaciteta.

- Multietnički univerzitet svoje zadatke treba da realizuje usaglašeno i u saradnji sa Univerzitetskim centrima u Novom Sadu i Segedinu. Istovremeno u tom trokutu treba da opravda svoje postojanje, elastičnošću i prilagodjavanjem ponude na tržištu znanja.
- U početnom periodu treba računati sa angažovanjem gostujućih profesora, podržavajući mobilnost, prolaznost kako nastavnika, tako i slušalaca a za kasnije potrebe organizovati posebne programe pripremanja nastavničkog kadra.
- Celishodno je pronaći takve naučno – stručne segmente za osnivanje novih fakulteta, koji će zadovoljiti društvene potrebe kako u regiji, tako i šire i koje se mogu pokriti nastavno – naučnim kadrom za potrebe akreditacije i uspešnog funkcionisanja.
- U Subotici tehničko- tehnološki i društveno – humanistički oblasti su pokrivene fakultetima u funkciji, međjutim za sada njihovi stavovi u vezi osnivanja novih jedinica nije jednoznačna.

2.2. Potrebe reforme obrazovanja odraslih

- Stručno obrazovanje i „zahtev prema kompetencijama“ koje artikulira društvo, za sada ni delimično se ne preklapaju.
- Nacionalna služba zapošljavanja je jedina državna ustanova koja se redovno bavi (ponekad uz nedostatak vrhunske stručnosti) problemom stručnog osposobljavanja kao organizator, a najčešće i kao finansijer. Na žalost nastavni programi u većini slučajeva nisu u skladu sa stvarnim potrebama i rezultati nisu zadovoljavajući.
- Školsko obrazovanje odraslih ne udovoljava zahtevima sticanja stručne spreme koje su definisane od strane privrede, nezaposlenih i ostalih koji žele menjati profesiju.
- Visok nivo nezaposlenosti pre svega među mladjim generacijama je stvorila „društveni sloj kursista“. Oni su svesni da se pohađanje kurseva („lifelong learning“) pretvara na ovaj način u oblik života, ali u skladu sa materijalnim i drugim mogućnostima ipak koriste svaku priliku za sticanje novih saznanja.
- Ono što se realizuje u pogledu osposobljavanja i prekvalifikacije odraslih u organizaciji Nacionalne službe zapošljavanja i raznih drugih inicijativa nije od značajnijeg ekonomskog i socijalnog uticaja u našem društvu.
- Učešće stanovništva regije u procesima obrazovanja odraslih je izuzetno nizak.
- Nacionalne manjine u pogledu obrazovanja odraslih i sticanju kvalifikacija su u manje povoljnom položaju zbog nedovoljnog poznavanja državnog jezika.

- U vojvodjanskim i regionalnim školskim institucijama nedostaje aktivno menadžiranje škola i praktično orijentisano obrazovanje – osposobljavanje slušaoca. Škole se mogu karakterisati sa prvenstvenom orijentacijom na popunjavanje kapaciteta.
- Podela rada između škola unutar regiona je neadekvatna.
- Većina škola u regionu ne raspolaže jednostavnim i preglednim programom obrazovanja odraslih. Njihovi programi funkcionišu ad hoc. Vrlo često je reč samo o obrazovnom procesu redovnog školskog oblika, stručnog obrazovanja, eventualno prekvalifikacije, dopunskog osposobljavanja i specijalizaciji.

3. Predviđanje budućih trendova zapošljavanja i scenarija ekonomskog razvoja u Severnoj Vojvodini

3.1. Predviđanje budućih trendova zapošljavanja u Severnoj Vojvodini

- Za regiju, Srbiju, Vojvodinu i svaku teritorijalnu jedinicu – opštinu regiona izradjena je prognoza zapošljavanja ARIMA modelom. Vrednosti R^2 su iznad 0.95 izuzev za region. U principu prognoze se mogu smatrati dobrim na osnovu ovog pokazatelja.
- Prognoza povećanja zaposlenosti za Suboticu i Sentu prelazi 10% za pet narednih godina, dok u ostalim opštinama, regionu, Vojvodini i Srbiji ostaje ispod 10%.
- Prognostizirano povećanje za Čoku je izuzetno visoko, ali interval konfidencije nismo ni izračunali, jer donja granica pokazuje negativne (nelogične) vrednosti. Zbog toga prognoza za Čoku ne udovoljava kriteriju pouzdanosti i nije za korišćenje.
- Upoređenje prognostiziranog nivoa zapošljavanja za 2015 sa nivoom zapošljavanja u ranijim godinama pokazuje da će Srbija tada postići nivo zaposlenosti iz 2002, Vojvodina iz 2001 – 2002, a regija će dostići nivo iz 2004 - 2005.
- Pojedine opštine, gradovi će dostići sledeće nivoe zapošljavanja: Subotica će dostići nivo iz 1994, Topola će dostići nivo iz 2009, Mali Idjoš će dostići nivo iz 2004 – 2005., Kanjiža će dostići nivo iz 2003, Čoka će dostići nivo iz 2004 – 2005, Senta će dostići nivo iz 1998, Ada će dostići nivo iz 2005 -2006 a Bečej će biti na nivou 2010.
- Prognostizirani nivoi zapošljavanja, odnosno godišnji rast zapošljavanja od 2 – 3 % je u skladu sa scenarijom privrednog rasta, odnosno sa stagniranjem.

3.2. Mogući scenario ekonomskog razvoja Severne Vojvodine

Treba istaći da nisu utvrđeni u procesu računarskog generiranja scenarija optimistički ili dominantni privredni procesi. Može se pretpostaviti da će veći broj procesa biti u funkciji paralelno. Sa analizom mogućih kombinacija procesa došlo se do sledećih zaključaka:

- Takve kombinacije procesa u kojima će agrar igrati izvesnu ulogu imaju zajedničku verovatnoću od 0.428. Procesu u kojima je prisutna i stagnacija imaju verovatnoću od 0.357 a kombinacije procesa sa sektorom MSP imaju zajedničku verovatnoću od 0.16.
- Na osnovu takvih rezultata prihvaćeno da je najveća verovatnoća realizacije takvog scenarija privrednog razvoja u kojem je uloga agrara istaknuta, uloga MSP umerena i prisutna je izrazita stagnacija.
- Polazeći od stava po kojem analiza optimističkih scenarija je suvišna, jer može dovesti do pasivnosti, prihvaćena je da analiza ovakvog pesimističkog scenarija.
- Ovakav scenario u svojoj suštini označuje da u ovom regionu ne postoji zadovoljavajući nivo endogenih snaga a da bude motor razvoja. Nezamislivo je da agrar, mala i srednja preduzeća ostvaruju takav nivo akumulacije, koje bi bilo dovoljno da generira strukturalne promene i razvoj.
- Jedini put promena i stvaranja razvojnih potencijala je u smanjenju izdvajanja u korist državnih prihoda i povećanje privlačnosti za kapital sa strane. Samo kapital sa strane može generirati razvoj proizvodnih potencijala, kapaciteta za uslužne delatnosti, logistiku i transport koje mogu za sobom povući razvoj malih i srednjih preduzeća i da generiraju intenzivnije zapošljavanje van poljoprivrede.
- Mogućnosti agrarnog sektora se zasnivaju na povoljnim klimatskim i drugim prirodnim uslovima. Probleme razvoja poljoprivredne proizvodnje treba posmatrati u zajedništvu sa prerađivačkom i prehranbenom industrijom.
- Bez obzira na nisku akumulativnost uloga poljoprivrede nemože biti zanemarena, jer je ona vezana za datu prirodnu lokaciju i socijalna sigurnost jednog dela stanovništva je u direktnoj zavisnosti od poljoprivrednih kapaciteta.
- U svakom slučaju agrarni sektor treba osloboditi viška radne snage i istovremeno sa mogućnostima diverzifikacije, kao što su bioproizvodnja, ruralni turizam, proizvodnja bioenergije, proizvodnja lekovitih, aromatičnih biljaka i mirodjija,

proizvodnja voća, groždja, povrća, stočarskih proizvoda u zajedništvu sa prehrambenom industrijom treba tražiti mogućnosti proboja na tržište.

- Otkrivanje i iskorišćavanje tržišnih mogućnosti ne treba tražiti u plasmanu – prometu sirovina nego u proizvodnji i plasmanu visoko valorizovanih gotovih proizvoda – potrošnih dobara.

3.3. Pouke vezano za kreativnu ekonomiju

- Veoma je značajno proširiti pojam kreativne ekonomije i na znanjem intenzivne privredne grane. Takav pristup nama manje razvijenim zemljama više odgovara, jer sa razvojem i prestrukturiranjem privrede treba postići onaj nivo, koje omogućava ulazak u postindustrijalni period razvoja, što će povući za sobom i razvoj kreativne privrede.
- Analize pokazuju – na žalost – da naša konkurentnost u svetu biznisa i inovativnost daleko zaostaju za drugim okolnim zemljama, izuzev Bosne i Hercegovine.
- Ne raspoložemo ni adekvatnim menadžerskim slojem za zadatke koje nam diktira svetski razvoj i svetsko tržište. Prema našim istraživanjima naši menadžeri ne poznaju i veoma različito vrednuju one menadžerske metode koje su dobro poznate i isprobane u drugim delovima sveta.
- Malo imamo preduzeća sa velikim međunarodnim iskustvom, koje mogu pokazati primer, mogu širiti nove moderne metode, koje su već isprobane sa uspehom u drugim zemljama.
- Organizovanje inkubatorskih kuća i klastera pružaju šanse i usluge koje inače nedostaju svim onim preduzetnicima, koji imaju zrele ideje, ali bez odgovarajuće pomoći nemogu realizirati.
- Ističe se značaj pravnog garantovanja i podržavanja inovatora u postizanju i realizaciji novih naprednih rešenja.

Predlozi

Društveno – ekonomski specifičnosti humanog kapitala u Srbiji sa posebnim osvrtom na Severnu Vojvodinu

- U interesu ostvarivanja uslova za razvoj humanog kapitala nužno je realizovati multisektoralno približavanje, usaglašavanje interesa i komunikaciju između privrednih i državnih –administrativnih subjekata.
- Nužno je otvoriti prostor za regionalnu samoorganizaciju humanog kapitala u Srbiji, Vojvodini, s obzirom da je dokazano na nivou nacionalne privrede, da su mnogi problemi nerešivi iz jednog centra. Zadaci i donošenje odluka treba da je delegirano na niže nivoe a takodje treba preorijentisati i alokaciju sredstava.
- Treba stvoriti uslove da posloprimci imaju aktivan odnos prema zapošljavanju i da donose dobro zasnovane odluke umesto uobičajenih ad. hoc odluka, a u interesu prilagodjavanja očekivanjima tržištu rada.
- Treba ubrzati prilagodjavanje svih obrazovnih institucija, ureda za zapošljavanje i budžetskih institucija tržištu i očekivanjima EU.
- Treba ostvariti strateške forme, načine ponašanja u obrazovnim i regionalnim institucijama.

Neke karakteristike kvaliteta života u Severnoj Vojvodini

Predlozi koje se odnose na merenje kvaliteta života

- Srbija treba bezuslovno da se uključi (ako to u međuvremenu nije učinjeno) u realizaciju zadataka grupe zemalja koje su se priključile inicijativi OECD i treba otpočeti sa uspostavljanjem Sistema indikatora za merenje društvenog razvoja (Indicators for Measuring Social Progress) za našu zemlju, koja će meriti pozitivne i negativne promene trougla privrede- društva i prirodne okoline.
- Treba vagati i prihvatiti predloge „Stiglitz komisije“ (koja je formirana i radi po inicijativi francuskog predsednika Sarkozy-a) u vezi merenja pokazatelja privrednog, društvenog razvoja i stanja okoline.
- Medjunarodna rangiranja na osnovu HDI indexa i drugih pokazatelja treba i dalje pratiti, da bi imali jasnu sliku o poboljšavanju ili slabljenju naših pozicija u medjunarodnim uporedjenjima.
- Treba stvoriti svest kod donosioca političkih odluka, stručnjaka i ne na poslednjem mestu kod celog stanovništva o kompleksnosti problema pokazatelja stanja i promena u trouglu privreda, društvo i okolina, koje govore o netržišnim dimenzijama (eksternalijama) našeg života i bitno utiču na kvalitet našeg života.

Treba stvoriti svest da je teška preglednost, teška merljivost ovih pokazatelja zahteva pojačanu pažnju i odgovornost ako želimo dalje razvijati kvalitet našeg života.

Predlozi na osnovu rezultata i zaključaka iz istraživanja uz pomoć upitnika

- Sadašnja struktura naselja može biti sačuvana (s obzirom na visoku snabdevenost komunalnom infrastrukturom) stim da se povežu odgovarajućom putnom mrežom koja će obezbediti mobilnost radno sposobnog stanovništva do radnih mesta.
- Snabdevenost stanovništva sa automobilima, mobilnim telefonima i internetom je takodje ispitivano i utvrđeno je da je sadašnja situacija je zadovoljavajuća u datim ekonomskim uslovima i pod datim nivoom prihoda, jer podržavaju mobilnost.
- Opšte zdravstveno stanje stanovništva, učestalost korišćenja bolničkog lečenja na osnovu stavova ispitanih ne pokazuje negativnu sliku, ali mreža zdravstva treba da je pod stalnim razvojem zbog uspešnije preventive.
- Računajući sa većom privrednom dinamikom, pojačanom zauzetošću stanovništva u budućnosti treba podržavati radno sposobno stanovništvo sa odgovarajućim javnim službama, obdaništima, zabavištima, mrežom školstva i uslužnim delatnostima.
- Ukoliko želimo dobar kvakitet života, kreativno društvo, onda i na strani poslodavaca i posloprimaca treba prevazići da se rad svata samo kao faktor ostvarivanja prihoda za život i da se prihvati pristup po kojem rad je i mogućnost samoostvarivanja.
- Kada je reč o strahovima stanovništva, treba svatiti da je to povezano i sa uživanjem alkohola, duvana i droge, protiv kojih treba produžiti društvene akcije. Većina ispitanih, koji uživaju drogu to neće priznati, ali bez obzira na to treba i u tom domenu pojačati društvene akcije, pored kriminološkog tretmana.
- Treba ostvariti koncept „učecceg društva“ i proširiti proces učenja kako na poslodavde, tako i na posloprimce u interesu bolje harmonije i boljeg kvaliteta života.

O nezaposlenosti i tržištu rada Severne Vojvodine

- Za prevazilaženje zanemarene privredne strukture jedino moguće funkcionalno rešenje je definirati ekonomski model održivosti.

- U interesu privrednog razvoja i smanjenja nezaposlenosti treba imati u vidu razvoj sledećih infrastrukturnih elemenata: saobraćaja, izgradnje mreže puteva, autoputa, obnova teretnog železničkog saobraćaja, razvoj kombinovanih transportnih terminala, razvoj rečnog saobraćaja na Tisi, otvaranje industrijskih zona i njihov infrastrukturni razvoj, razvoj logističke infrastrukture, gasifikacija i ekonomisanje sa prirodnim resursima (izgradnja prečištača otpadnih voda i izgradnja zalivne infrastrukture).
- Podržavanje poljoprivrede i preradivačke industrije sa obezbeđenjem kredita, horizontalno povezivanje poljoprivrednih proizvođača, vertikalno povezivanje sa preradivačkom industrijom, prometnim organizacijama, formiranjem istraživačko – tehnoloških centara, privlačenjem stranog kapitala, izgradnjom potrebnih preradivačkih kapaciteta, hladnjača, uvođenjem modernih tehnologija za prerađivanje povrća, voća, proizvodnju finalnih potrošnih dobara, proizvodnju bioproizvoda, povezivanjem proizvođača hrane u klastere i uključanje u pokrete menadžiranja kvaliteta i bezbednosti hrane.
- U smanjenju nezaposlenosti ozbiljnu ulogu mogu odigrati uslužni delatnosti i turizam. Treba računati sa sledećim elementima: korišćenje termalne vode, zdravstveni, lovački, ribarski, tranzitni, eko i seoski turizam, izgradnja biciklističkih staza, hipodroma, uslužnih centara, informacionih tačaka. Takođe treba razviti marketing svih vidova turizma.
- Razvoj i prikazivanje regionalnog imidža, popularizacija rekreativnih i kulturnih aktivnosti, prezentacija regiona kao centra obrazovanja i univerzitetskog života i uključanje u međunarodne pokrete mreža regiona i procesa koje takve veze omoćuju.

Vrednovanje osobina, spremnosti, osposobljenosti i veština posloprimaca

- Realizirati koncept „učeećeg društva“ u interesu veće kompatibilnosti stavova i poslodavaca i posloprimaca o međusobnim odnosima, pravima i obavezama.

Dinamika nezaposlenosti prema školskoj spremi u opštinama između 2000 i 2008

Predlažemo preduzimanje mera kako na Vojvodjanskom, tako i na lokalnom nivou za potpomaganje razvoja humanog kapitala i to po sledećem:

- Korišćenjem pokrajinskih kompetencija, preko lokalnih struktura treba realizirati mere razvoja humanog kapitala.
- U okvirima konkretno postojeće, zakonom regulisane teritorijalne organizacije države treba računati sa strateškim planiranjem na nivou Vojvodine kao NUTS 2 regiona.
- Treba prevazići i mimoći dekoncentrisanu institucionalnu strukturu centralne vlasti, koja funkcioniše na nižim nivoima za realizaciju delegiranih uputstava, predloga iz ministarstava, koje ni do sada se nisu pokazala efikasnim.

-

Potrebe reforme obrazovanja

Razmatranje uslova za formiranje univerziteta u regiji

- Neophodno je postići sporazum između nadležnih organa regije i otpočeti sa osnivanjem univerziteta – centra znanja za zadovoljavanje potreba regije, jer je neodrživo stanje po kojem u Vojvodini postoji samo jedan univerzitet na oko 2 miliona stanovnika što je neuporedivo sa drugim delovima Srbije.
- Rešenje treba tražiti u kapacitetima postojećih fakulteta, ali treba računati i sa kapacitetima privatnih fakulteta.
- Vezano za univerzitet i na fakultete treba promisliti i osnivanje istraživačkih kapaciteta a u skladu sa stvarnim potrebama privrede.
- Takođe treba računati i sa decentraliziranim smeštajem pojedinih kapaciteta, računajući sa uslovima i ambicijama većih gradova.

Potrebe reforme obrazovanja odraslih

- Treba računati sa formiranjem mesnog institucionalnog sistema za obrazovanje i usavršavanje kadrova i obrazovanje odraslih. Treba odrediti organizacione okvire realizacije zadataka, jer samo na lokalnom nivou je moguće sagledati zahteve tržišta i sačiniti adekvatne obrazovne programe.
- Institucionalnom sistemu i organizacionim okvirima treba prilagoditi i finansiranje, ali svakako treba uzeti u obzir ne samo brojčane pokazatelje obuhvaćenih takvim sistemom, nego i kvalitet obrazovnog procesa, troškovnu efikasnost i mogućnost zapošljavanja slušalaca.

- Treba uvesti instituciju učeničkih ugovora a u interesu povećavanja zainteresovanosti poslodavaca za kvalitetno funkcionisanje celog sistema dopunskog osposobljavanja kadrova.
- U interesu adekvatnog spoja teorije i prakse treba razviti odgovarajuću metodološku – pedagošku i inovacionu kulturu.
- Obavezno treba da usledi izrada instrumentarija aktivne, regionalne politike i strategije zapošljavanja u kojem će se definisati dugoročni ciljevi i institucionalna regulisanost obrazovanja odraslih.

-

Prognoza zapošljavanja i scenarij privrednog razvoja

Analize prikazane u I. Poglavlju, prognoze zapošljavanja i mogući scenarij ekonomskog razvoja pretpostavlja da Srbija, Vojvodina i opštine regije naprave hitne korake za sprečavanje stagnacije tj. daljeg zaostajanja regije:

- Treba smanjiti centralizaciju izdavanja a u interesu bolje finansijske snabdevenosti regije za razvojne potrebe.
- Treba povećavati regionalnu privlačnost za kapital sa strane.
- U procesima investiranja treba tražiti ravnotežu između ulaganja u akumulativne kapacitete koje udovoljavaju i međunarodnim merilima ekonomije veličine i takozvanim malim i srednjim preduzećima, koje se odlikuju višim nivoom radne intenzivnosti i zapošljavanja.
- Prehrambenoj industriji i poljoprivredi to jest proizvodnji hrane pružiti pomoć u tržišnom proboju sa zajedničkim marketingom.
- Stvoriti odgovarajuće pravne osnove zadrugarstva.
- Poljoprivredu osloboditi od viška radne snage sa razvojem drugih sektora privrede.
- Treba sprečiti ostvarivanje prognoza suviše niskog povećanja zaposlenosti. Smatramo da treba minimum 2 % privrednog razvoja a da bi se nešto pokrenula na tržištu rada. Prema tome za povećanje zaposlenosti od bar 4 -5 % godišnje u interesu smanjenja i izbegavanja socijalnih problema i eksodusa stanovništva treba postići privredni rast od preko 5 -6 % godišnje.

Pouke vezane za kreativnu ekonomiju

- Za koncepciju razvoja kreativne ekonomije, kreativnog društva, kreativnog staleža i njegov uticaj na društveni i privredni razvoj treba stvoriti osnove prosperiteta i stvoriti uslove da *sposobnost, tehnologija i tolerancija* dodju do izražaja.
- Bezuslovno treba uložiti dalje napore u razvoj inkubatorskih kuća i klastera uzimajući u obzir i mogućnost uključenja u međunarodne tokove na tom polju.
- Treba stvoriti odgovarajuće pravne osnove za sigurnost intelektualnih vlasništava i to bezuslovno garantirati u svim segmentima društva.

RESUME

In the course of the research titled **The structural characteristics and potentials of human resource development regarding to EU accession in the north region of the Autonomous Province of Vojvodina** our association observed the north region of Vojvodina, i.e. the questions of human resources with special focus on the territory of municipalities: Subotica, Bačka Topola, Mali Idoš, Kanjiža, Senta, Ada, Čoka and Bečej. Our final report presents all the findings of the research divided into sections and chapters:

Introduction

Previous researches of the Regional Science Association on socioeconomic characteristics of human capital (Zoltán Takács)

SECTION 1

Labour market of North Vojvodina in the light of employment – unemployment

1.1. Socio-economic characteristics of human capital in Serbia with special regard to North Vojvodina (Zoltán Takács)

1.2. Some characteristics of the quality of life in North Vojvodina (PhD Karolina Kajári, PhD Sándor Somogyi)

1.3. Labour market situation in North Vojvodina (PhD Irén Gábrity Molnár)

1.4. Assessment of employee qualities, skills and abilities from the employers' and employees' standpoint (PhD Karolina Kajári, PhD Sándor Somogyi)

1.5. Dynamics of the unemployed concerning their qualifications and municipalities in North Vojvodina between 2000-2008 (Zoltán Takács, Anna Csiszár Molnár)

SECTION 2

Necessity of educational reform

2.1. Higher education needs and requirements in North Vojvodina (Zoltán Takács, PhD Irén Gábrity Molnár)

2.2. Demand for adult education and further training in the region (Zoltán Takács)

SECTION 3

Forecast of future trends in labour market of North Vojvodina and potential scenarios of economic development

3.1. Forecast of future trends of employment in North Vojvodina (PhD Sándor Somogyi, PhD Zoltán Lakner, PhD Karolina Kajári)

3.2. Potential scenarios of economic development in North Vojvodina (PhD Sándor Somogyi, PhD Zoltán Lakner, PhD Karolina Kajári)

3.3. Lessons concerning creative economy (PhD Sándor Somogyi, András Ricz)

3.4. SWOT analysis of North Vojvodina (PhD Irén Gábrity Molnár, PhD Zoltán Lakner)

SECTION 4

Final conclusions and proposals

4.1. Final conclusions

4.2. Proposals for policy makers

Bibliography

REZIMÉ

A humán erőforrás-fejlesztés szerkezeti jellemzői és potenciálja Vajdaság Autonóm Tartomány északi régiójában az EU csatlakozás tükrében (Szabadka, Topolya,

Kishegyes, Kanizsa, Zenta, Ada, Csóka és Becse eredményeit tartalmazó kutatási jelentést összes eredményeivel négy részben és a következő fejezetek tartalmazzák.

Bevezető

Regionális Tudományi Társaság korábbi kutatásai a humántőke társadalom-gazdasági jellemzői kapcsán (Takács Zoltán)

1. RÉSZ

Észak - Vajdaság munkaerőpiaca a munkavállalás – munkanélküliség szemszögéből

- 1.1. A humántőke társadalom-gazdasági sajátosságai Szerbiában különös tekintettel Észak Vajdaságra (Takács Zoltán)
- 1.2. Az életminőség néhány jellemzője Észak- Vajdaságban (PhD. Kajári Karolina, PhD. Somogyi Sándor)
- 1.3. Munkaerőpiaci helyzetkép Észak - Vajdaságban (Dr. Gábrity Molnár Irén)
- 1.4. Munkavállalói tulajdonságok, készségek és képességek értékelése munkavállalói és munkaadói szempontból (PhD. Kajári Karolina, PhD. Somogyi Sándor)
- 1.5. A munkanélküliek dinamikája iskolai végzettség és községek szerint Észak - Vajdaságban 2000 – 2008 között (Takács Zoltán, Csiszár Molnár Anna)

2. RÉSZ

Az oktatási reform szükségessége

- 2.1. Az észak-vajdasági régió felsőoktatási szükségletei, igényei (Takács Zoltán, DR. Gábrity Molnár Irén)
- 2.2. A régió felnőttoktatási és felnőttképzési igényei (Takács Zoltán)

3. RÉSZ

Észak – Vajdaság munkaerőpiaca jövőbeni tendenciáinak előrejelzése és a gazdasági fejlődés lehetséges forgatókönyvei

- 3.1. A munkavállalás jövőbeni tendenciáinak előrejelzése Észak – Vajdaságban (PhD. Somogyi Sándor, PhD. Lakner Zoltán, PhD. Kajári Karolina)
- 3.2. Észak – Vajdaság gazdasági fejlődésének lehetséges forgatókönyvei (PhD. Somogyi Sándor, PhD. Lakner zoltán, PhD. Kajári Karolina)
- 3.3. A kreatív gazdasággal kapcsolatos tanulságok (PhD. Somogyi Sándor, Ricz andrás)
- 3.4. Észak – Vajdaság SWOT elemzése (Dr. Gábrity Molnár Irén, PhD. Lakner Zoltán)

4. RÉSZ

Következtetések
Javaslatok
Bibliográfia

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

RAZVOJ AGROKOMPLEKSA REGIONA POTISJA

DEVELOPMENT OF AGRIBUSINESS IN TISA RIVER REGION

Prof. dr. Nebojša Novković

Poljoprivredni fakultet,

Address: Trg Dositeja Obradovica 8, 21000 Novi Sad, Serbia

Phone: Telefon: +381 62 200 132

E-mail: nesann@polj.uns.ac.rs

Acknowledgement to:

Centar za Strateško Ekonomska Istraživanja „Vojvodina CESS“ Novi Sad

DEVELOPMENT OF AGRIBUSINESS IN TISA RIVER REGION

RAZVOJ AGROKOMPLEKSA REGIONA POTISJA

Key words: Tisa river Region, agribusiness, development

Abstrakt

In this paper the analysis of agribusiness of Tisa River Region, in Vojvodina is presented. Analysis consist of: farmers and agricultural workers, agricultural land, plant and animal yields and production, and food industry. Based on this, and SWOT analysis, are given sugestion and measures for development of agribusiness.

Ključne reči: Potiski region, agrokomples, razvoj

Izvod

U radu se prezentira analiza agrokomplesa Potiskog regiona u Vojvodini. Analiza obuhvata farmere, poljoprivredne radnike, poljoprivrednu površinu, dugogodišnje zasade i stočni fond. Obradjuju se prinosi, stočarska proizvodnja, proizvodnju prehrambene industrije a na osnovu rezultata tih analiza i SWOT analize daju formulisani su predlozi za preduzimanje razvojnih mera agrobiznisa.

Uvod

Region Potisja raspolaže povoljnim prirodnim uslovima (kvalitetno zemljište, umereno kontinentalna klima, bogatstvo vodnih resursa) za poljoprivrednu proizvodnju. Ima prilično razvijenu prehrambenu industriju (mlinovi, pekare, šećerane, uljara, sojara, fabrike za preradu povrća, fabrika za preradu duvana, klanice, mlekare). Potiski region je ruralni region, sa oko 82 % oranica u strukturi poljoprivrednih površina i učešćem od 13,8 % poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu Regiona. Poljoprivredna proizvodnja je ekstenzivna po strukturi i po prinosima. U obradivim površinama veliko je učešće oranica, a simbolično učešće voćnjaka, vinograda. U strukturi oranica dominiraju žitarice, a relativno je malo učešće industrijskog bilja, povrća i krmnog bilja. Prinosi osnovnih ratarskih useva su niži od proseka Vojvodine, a daleko niži od evropskog proseka. I u stočarstvu je slaba intenzivnost, i po zastupljenosti stočarstva (koja se poslednjih godina poboljšava, naročito kod ovaca) i po prinosima.

Malo je korišćenje vodnih resursa za navodnjavanje, a time i korišćenja zemljišnih površina za postrnu i naknadnu setvu. Mali posedi, dominantnih seljačkih gazdinstava i njihova neorganizovanost, negativno utiču na efikasnost i konkurentnost poljoprivrede.

Razvoj treba da bude usmeren na stvaranje uslova za bolje korišćenje prirodnih resursa (pre svega vodnih resursa), što bi podstaklo intenziviranje strukture proizvodnje (dalje povećanje učešća industrijskog bilja, povrća i proizvodnje semena), intenziviranje pojedinih linija proizvodnje i bolje korišćenje zemljišta, dalji razvoj stočarstva.

Osim intenziviranja konvencionalne poljoprivrede i prehrambene industrije, postoji i potreba za multifunkcionalnim razvojem poljoprivrede. Multifunkcionalnost poljoprivrede podrazumeva korišćenje resursa poljoprivrede ne samo za proizvodnju hrane, već i za druge namene koje vode bržem privrednom razvoju, odnosno za proizvodnju energije, organske poljoprivrede, usluge u sferi turizma, ugostiteljstva, zdravstva, ribolova, lova itd.

Stvaranje povoljnih uslova za razvoj MSP u agrokompleksu značajno bi povećalo poljoprivrednu proizvodnju, ekonomske efekte, zaposlenost i konkurentnost agrokompleksa u regionu Potisja.

Analiza agrokompleska Potisja

Poljoprivredno stanovništvo

Prema popisu stanovništva iz 2002. godine u regionu Potisja ima 47.455 poljoprivredna stanovnika, što čini 13,8 % ukupnog broja stanovnika deset opština koje čine region Potisja, odnosno 22,1 % ukupnog poljoprivrednog stanovništva u Vojvodini (**Tabela 1**). U odnosu na popis stanovništva iz 1991. godine, broj poljoprivrednog stanovništva smanjen je za 15,7 %, odnosno za 8.868 stanovnika. Prosečan godišnji pad poljoprivrednog stanovništva u periodu od 1991. do 2002. godine iznosio je -1,55 %. Smanjeno je i učešće poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu sa 15,6 na 13,8 %, što je i dalje visok procenat (30 % više od proseka Vojvodine).

Broj aktivnog poljoprivrednog stanovništva u periodu između dva popisa smanjen je za 4.033 stanovnika (12,3 %) i po popisu iz 2002. godine iznosi 28.773. Takođe, smanjen je udeo aktivnog poljoprivrednog stanovništva u ukupnom aktivnom stanovništvu Potisja u periodu između dva popisa stanovništva, sa 21,2 % na 19,1 %, što znači da se broj nepoljoprivrednog aktivnog stanovništva proporcionalno manje smanjio od poljoprivrednog. Značajniji je pad izdržavanog poljoprivrednog stanovništva, koji je iznosio - 20,6 %, tako da taj broj po popisu iz 2002. godine iznosi 18.682 stanovnika. Na taj način je povećano učešće aktivnog u ukupnom poljoprivrednom stanovništvu (sa 58,2 % u 1991. na 69,6 % u 2002.godini), odnosno na jednog aktivnog poljoprivrednog stanovnika dolazi u proseku 0,65 izdržavanih lica.

Tabela 1. Poljoprivredno stanovništvo u Potiskom regionu i u AP Vojvodini po popisima iz 1991. i 2002. godine

Kategorija	1991.			2002.			Promena (%)	
	Potisje	APV	%	Potisje	APV	%	Potisje	APV
Poljoprivredno	56.323	269.438	20,9	47.455	215.147	22,1	-15,7	-20,15
Aktivno	32.806	149.583	27,4	28.773	125.506	22,9	-12,3	-16,10
Izdržavano	23.517	119.885	19,6	18.682	89.641	20,8	-20,6	-25,23
Udeo aktivnog u poljoprivred.	58,2	55,5	105	60,6	58,3	104	4,1	5,05
Udeo aktivnog u ukupn. aktiv.	21,2	17,2	123	19,1	13,7	139	-9,9	-20,35
Udeo poljopri. u ukupnom	15,6	13,7	114	13,8	10,6	130	-11,5	-22,70

Na jednog poljoprivrednog stanovnika u Potisju, u proseku dolazi oko 5,5 hektara poljoprivrednih površina, odnosno na jednog aktivnog poljoprivrednog stanovnika u proseku dolazi 9 hektara poljoprivrednih površina, što je u okvirima vojvođanskog proseka. Između dva popisa stanovništva, udeo aktivnog poljoprivrednog stanovništva u ukupnom poljoprivrednom stanovništvu se povećao u 5 opština (Kanjiža, Senta, Bečej, Žabalj, Zrenjanin), u 4 se smanjio (Novi Kneževac, Čoka, Ada, Novi Bečej), dok je u jednoj opštini ostao nepromenjen (Titel).

Učešće aktivnog poljoprivrednog u ukupnom aktivnom stanovništvu je smanjeno u svim opštinama Potiskog regiona u periodu između dva popisa, a ista je situacija i sa učešćeme poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu.

Prema popisu stanovništva iz 2002. godine u opštinama regiona Potisja evidentirano je 40.472 poljoprivredna gazdinstava, koja su raspolagala sa oko 141.000 hektara poljoprivrednog zemljišta (**Tabela 2**). Ova površina je znatno manja od ukupne poljoprivredne površine seljačkih gazdinstava u regionu Potijsa (oko 260.000 hektara), što ukazuje na činjenicu da gotovo 120.000 hektara, ili skoro polovina zemljišnih kapaciteta u poljoprivredi koriste poljoprivredna domaćinstva, koja dohodak, ili pretežni dohodak, ostvaruju van poljoprivrede (mešovita gazdinstva).

Prosečna veličina poljoprivrednog gazdinstva u regionu Potisja, po popisu iz 2002. godine iznosila je 3,48 hektara poljoprivredne površine. Prosečna veličina je različita po opštinama Regiona, i kreće se od 2,5 hektara u Opštini Čoka, do 3,9 ha poljoprivrednih površina po gazdinstvu u Opštini Novi Bečej.

Biljna proizvodnja

Biljna proizvodnja u regionu Potisja obavlja se na oko 404.300 hektara poljoprivrednih površina (**Tabela 3**), što čini oko 22,6 % poljoprivrednog zemljišta u Vojvodini (oko 1, 79 miliona hektara). Od toga, oko 348.000 hektara (oko 86 %) čine obradive površine.

U strukturi obradivih površina najzastupljenije su oranice (330.400 ha, odnosno 95 %), dok su voćnjaci (2.864 ha) i vinogradi (1.513 ha) simbolično zastupljeni (0,8 %, odnosno 0,4 %). Preostalih 3,8 % obradivih površina čine livade (**Tabela 4**)

U strukturi oranica i bašti najzastupljenija je proizvodnja žita (prosečno oko 63,4 %), zatim industrijsko bilje (oko 20,6 %), krmno bilje (6,3 %) i povrće (5,3%).

Tabela 2. Broj poljoprivrednih gazdinstava i njihove površine (ha) po opštinama Potiskog regiona (popis 2002)

Opština	Broj poljoprivrednih gazdinstava	Poljoprivredno zemljište (ha)	Obradivo zemljište (ha)	Ha poljop. po gazdinstvu
Kanjiža	4.695	16.512	15.716	3,5
Novi Kneževac	2.304	7.364	7.141	3,2
Čoka	2.985	7.491	7.151	2,5
Senta	3.164	11.075	10.634	3,5
Ada	2.513	9.259	9.154	3,7
Bečej	3.985	14.832	14.506	3,7
Novi Bečej	3.535	13.914	13.294	3,9
Žabalj	3.662	13.002	12.641	3,6
Zrenjanin	10.974	38.269	36.778	3,5
Titel	2.655	9.215	8.941	3,5
POTISJE	40.472	140.933	135.956	3,48

U odnosu na Vojvodinu u strukturi oranica zastupljenost žita je skoro na vojvođanskom proseku (65 %), zastupljenost industrijskog bilja manja od proseka u Vojvodini (25 %), a krmnog bilja i povrća veća (po 5 % u Vojvodini). Na osnovu ovih podataka, može se zaključiti da region Potisja ima relativno nepovoljniju, ekstenzivniju strukturu oraničnih površina u kojima dominiraju žita, sličnu kao i Vojvodina u celini.

Tabela 3. Poljoprivredno zemljište (ha) po opštinama Potiskog regiona (prosek 2000-2005.)

Opština	UKUPNO	SELJAČKA GAZDINSTVA	PREDUZEĆA I ZADRUGE
Kanjiža	34.994	26.864	8.129
Novi Kneževac	26.743	13.585	13.158
Čoka	29.101	14.298	14.803
Senta	26.593	20.704	5.889
Ada	20.219	16.155	4.064
Bečej	43.964	27.251	16.713
Novi Bečej	53.447	33.170	20.277
Žabalj	35.717	23.066	12.651
Zrenjanin	111.730	70.109	41.621
Titel	21.840	14.763	7.077
POTISJE	404.348	259.966	144.382

Poljoprivredu Srbije, karakteriše postojanje dva organizaciona tipa poljoprivrednih proizvođača: seljačka gazdinstva i poljoprivredna preduzeća (i zemljoradničke zadruge). U regionu Potisja, seljačka gazdinstva koriste 64,3 % poljoprivrednih površina, a poljoprivredna preduzeća i zadruge 36,7 %. Ta struktura je u skladu sa vojvođanskim prosekom. Seljačka gazdinstva, sa oko 260.000 hektara zauzimaju oko 23 % poljoprivrednog zemljišta seljačkih gazdinstava u Vojvodini. Oranice i bašte na seljačkim gazdinstvima, sa oko 231.000 hektara, čine oko 96,3 % njihovih obradivih površina.

U strukturi korišćenja oraničnih površina seljačkih gazdinstava, dominiraju žita sa oko 156.000 hektara (oko 68 %). Industrijsko bilje prosečno se gaji na oko 42.500 hektara (18 %), krmno bilje na oko 15.000 hektara (7 %) i povrće na 14.500 hektara (6 %).

Struktura korišćenja oranica kod poljoprivrednih preduzeća i zemljoradničkih zadruga je nešto drugačija nego kod seljačkih gazdinstava. Veća je zastupljenost industrijskog bilja (27 %) na račun žita (54 %), povrća (3 %) i krmnog bilja (5 %).

Hlebno žito – **pšenica**, u posmatranom šestogodišnjem periodu (2000-2005) u regionu Potisja prosečno se gajila na oko 69.000 hektara. To čini oko 21 % oraničnih površina Regiona i približno isto procenata površina pod pšenicom u Vojvodini (330.000 ha). U ukupnim površinama Regiona pod žitom, pšenica je zastupljena sa 1/3 površina (**Tabela 5**).

Prosečan prinos pšenice u Potiskom regionu od 3,55 t/ha niži je od prosečnog prinosa u Vojvodini (3,7 t/ha) za oko 4 %. Najviši prinosi ostvareni su u opštinama Bečej (4,37 t/ha ili 18 % više od vojvođanskog proseka) i Žablju (3,84 t/ha), a najniži u Kanjiži (2,93 t/ha) i Čoki (2,98 t/ha), što je za oko 20 % manje od proseka prinosa pšenice u Vojvodini. Razlika u prinosu pšenice između najvišeg i najnižeg opštinskog prinosa iznosi 1,44 t/ha, ili 49 %.

Prosečna godišnja proizvodnja pšenice u regionu iznosila je 244.800 tona, što čini oko 1/5 proizvodnje pšenice u Vojvodini. Najveći proizvođači pšenice su opštine Zrenjanin, Bečej i Žabalj, koje učestvuju sa 57 % ukupne proizvodnje pšenice u Regionu.

Kukuruz je najzastupljenija biljna vrsta u regionu Potisja. U posmatranom periodu (2000-2005) prosečno se proizvodio na oko 118.000 ha, što čini oko 58 % površina pod žitaricama, odnosno oko 36 % oraničnih površina Regiona. To čini oko 19 % ukupnih površina pod kukuruzom u Vojvodini. (**Tabela 6**).

Ostvareni prosečan prinos kukuruza u posmatranom periodu od 4,56 t/ha niži je od proseka Vojvodine (4,9 t/ha) za 7 %. Veće prinose od proseka Regiona imaju opštine Ada, Bečej,

Žabalj, Zrenjanin i Titel, koja ima i najveći prinos u Regionu (5,68 t/ha, što je za 16 % više od vojvođanskog proseka). Najniži prinos kukuruza ima Opština Kanjža (3,61 t/ha), tako da je razlika između maksimalnog i minimalnog prinosa, po opštinama regiona, 2,07 t/ha, odnosno, čak 57 %.

Prosečna godišnja proizvodnja kukuruza u Potiskom regionu iznosila je oko 538.000 tona, što čini oko 17,4 % ukupne proizvodnje kukuruza u Vojvodini (3,1 milion tona). Najveći proizvođači kukuruza su opštine Zrenjanin, Bečej i Novi Bečej. Te tri opštine učestvuju sa 50 % ukupne proizvodnje kukuruza u Regionu..

Šećerna repa se u posmatranom periodu prosečno gajila na oko 7.300 hektara, što čini 2,2 % oraničnih površina regiona Potisja, odnosno 14 % ukupnih površina pod šećernom repom u Vojvodini (52.000 hektara). U setvenoj strukturi šećerna repa je učestvovala prosečno sa oko 10,7 % u površinama pod industrijskim biljem. Posmatrano po opštinama Regiona, šećerna repa je u oraničnim površinama bila zastupljena od oko 1 % u opštinama Novi Kneževac, Ada, Novi Bečej i Titel, do 5 % u Opštini Senta, u kojoj se nalazi i jedna od tri šećerane Potiskog regiona (**Tabela 7**).

Prosečan prinos šećerne repe iznosio je oko 35,0 t/ha i bio niži od proseka Vojvodine (38,5 t/ha) za 9 %. Prosečna godišnja proizvodnja šećerne repe u Regionu, od oko 256.000 tona, učestvuje u ukupnoj proizvodnji šećerne repe u Vojvodini (oko 2 miliona tona) sa 12,8 %.

Suncokret je najzastupljenija industrijska biljka u regionu Potisja. Sa prosečnih 35.300 hektara površina, suncokret učestvuje sa čak oko 52 % u površinama pod industrijskim biljem. To čini oko 11 % u ukupnih oraničnih površina Regiona. Površine pod suncokretom regiona Potisja učestvuju sa čak 22 % u ukupnim površinama pod suncokretom u Vojvodini (160.000 ha). Ovoliko učešće je blizu dozvoljenog maksimum učešća ovog useva u setvenoj strukturi (15 %), ako se poštuju osnovni principi i plodosmene. Uzrok visoke zastupljenosti suncokreta su fabrika ulja «Dijamant» u Zrenjaninu i fabrika ulja „Vital“ u Vrbasu, koja je u neposrednoj blizini potiskog regiona. (**Tabela 8**).

Prosečan prinos suncokreta od 1,81 t/ha malo je niži od prosečnog prinosa u Vojvodini (1,9 t/ha), za 4,7 %. Prinos suncokreta veći od vojvođanskog proseka imale su opštine Bečej, Žabalj i Titel.

Prosečna godišnja proizvodnja suncokreta od oko 64.000 tona čini oko 21,4 % ukupne proizvodnje suncokreta u Vojvodini (300.000 tona), što je nešto manje od procenta učešća u

površinama pod suncokrto, što je posledica nižeg prosečnog prinosa suncokreta u Regionu.

Tabela 4. Prosečna struktura obradivih površina (ha) po opštinama Potiskog regiona

Opština	Oranice	Voćnjaci	Vinogradi	Livade	Obradivo
Ukupno					
Kanjiža	26.931	665	404	1.171	29.171
Novi Kneževac	22.194	77	28	1.147	23.446
Čoka	20.537	144	251	1.559	22.491
Senta	25.229	291	124	193	25.837
Ada	19.872	144	53	15	20.084
Bečej	41.750	204	93	45	42.092
Novi Bečej	38.758	407	152	2.597	41.914
Žabalj	30.880	39	33	290	31.242
Zrenjanin	84.864	858	283	5.845	91.850
Titel	19.418	35	92	26	19.571
POTISJE	330.433	2.864	1.513	12.888	347.698
Seljačka gazdinstva					
Kanjiža	23.062	574	351	894	24.881
Novi Kneževac	12.143	73	28	293	12.537
Čoka	12.055	129	136	587	12.907
Senta	19.985	281	124	175	20.565
Ada	15.931	142	53	10	16.136
Bečej	26.854	147	93	9	26.925
Novi Bečej	26.413	293	116	513	16.663
Žabalj	22.613	39	33	45	22.730
Zrenjanin	57.475	512	283	2.895	61.165
Titel	14.173	35	92	26	14.326
POTISJE	230.704	2.225	1.309	5.447	239.685
Poljoprivredna preduzeća i zadruge					
Kanjiža	3.869	91	53	277	4.290
Novi Kneževac	10.051	4	0	854	10.909
Čoka	8.482	15	115	972	9.584
Senta	5.244	10	0	18	5.272
Ada	3.941	2	0	5	3.948
Bečej	14.896	57	0	36	14.989
Novi Bečej	12.345	114	36	2.084	14.579
Žabalj	8.267	0	0	245	8.512
Zrenjanin	27.389	346	0	2.950	30.685
Titel	5.245	0	0	0	5.245
POTISJE	99.729	639	204	7.441	108.013

Tabela 5. Kretanje proizvodnih parametara pšenice po opštinama u regionu Potisja u periodu 2000-2005. godine

Opština	Površina (ha)	Prinos (t/ha)	Proizvodnja (t)
Kanjiža	4.056	2,93	11.880
Novi Kneževac	5.290	3,01	15.934
Čoka	3.039	2,98	9.057
Senta	4.975	3,37	16.763
Ada	3.735	3,70	13.816
Bečej	8.854	4,37	38.718
Novi Bečej	7.037	3,15	22.168
Žabalj	8.293	3,84	31.847
Zrenjanin	18.926	3,64	68.850
Titel	4.788	3,29	15.767
POTISJE	68.993	3,55	244.800

Tabela 6. Kretanje proizvodnih parametara kukuruza po opštinama u regionu Potisja u periodu 2000-2005. godine

Opština	Površina (ha)	Prinos (t/ha)	Proizvodnja (t)
Kanjiža	11.288	3,61	40.726
Novi Kneževac	6.882	3,96	27.256
Čoka	5.769	3,98	22.940
Senta	8.008	4,44	35.529
Ada	9.992	4,90	48.964
Bečej	13.945	5,31	74.097
Novi Bečej	14.522	4,17	60.526
Žabalj	11.494	4,71	54.161
Zrenjanin	29.278	4,59	134.450
Titel	6.969	5,68	39.624
POTISJE	118.147	4,56	538.273

Tabela 7. Kretanje proizvodnih parametara šećerne repe po opštinama u regionu Potisja u periodu 2000-2005. godine

Opština	Površina (ha)	Prinos (t/ha)	Proizvodnja (t)
Kanjiža	454	27,3	12.413
Novi Kneževac	310	26,2	8.130
Čoka	341	24,0	8.197
Senta	1.261	34,9	44.015
Ada	272	38,2	10.402
Bečej	1.725	42,2	72.873
Novi Bečej	242	38,5	9.312
Žabalj	616	34,1	21.012
Zrenjanin	1.797	32,9	59.058
Titel	292	35,1	10.238
POTISJE	7.310	35,0	255.650

Tabela 8. Kretanje proizvodnih parametara suncokreta po opštinama u regionu Potisja u periodu 2000-2005. godine

Opština	Površina (ha)	Prinos (t/ha)	Proizvodnja (t)
Kanjža	1.069	1,64	1.752
Novi Kneževac	2.855	1,58	4.522
Čoka	2.534	1,56	3.942
Senta	3.940	1,67	6.570
Ada	21	1,14	24
Bečej	3.813	2,17	8.265
Novi Bečej	6.443	1,65	10.632
Žabalj	1.309	2,10	2.749
Zrenjanin	11.739	1,88	22.111
Titel	1.621	2,21	3.575
POTISJE	35.344	1,81	64.142

Stočarstvo

Posmatrani period (2000-2005), po pitanju kretanja pokazatelja u **govedarstvu**, može se oceniti kao pozitivan. Osnovno stado u govedarstvu povećalo se za 1.859 grla (**Tabela 9**) i prosečno je brojalo 29.000 krava i steonih junica, što čini 27,4 % od ukupnog broja krava i steonih junica u Vojvodini. Osnovno stado raslo je po prosečnoj godišnjoj stopi od 1,30 %, što je više od proseka Vojvodine (0,70%).

Tabela 9. Kretanje broja krava i steonih junica u regionu Potisja

Opština	Godina						Prosek	Stopa promene %
	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.		
Kanjža	4.729	4.669	4.695	4.783	4.198	4.052	4.521	-3,04
Novi Kneževac	817	732	724	720	999	927	820	2,56
Čoka	746	758	750	1.142	1.415	1.283	1.016	11,45
Senta	1.482	1.504	1.497	1.979	2.490	2.404	1.893	10,16
Ada	1.633	1.774	1.802	1.444	1.090	1.015	1.460	-9,07
Bečej	3.203	3.064	3.102	3.056	2.957	2.900	3.047	-1,97
Novi Bečej	2.851	2.792	2.754	3.454	4.959	4.426	3.539	9,20
Žabalj	1.181	1.011	1.071	1.697	1.945	1.859	1.458	9,50
Zrenjanin	9.495	10.256	9.432	8.999	9.041	8.596	9.303	-1,97
Titel	1.803	1.730	1.707	1.712	2.411	2.337	1.950	5,33
POTISJE	27.940					29.799	29.007	1,30

Promene u osnovnom stadu odrazile su se i na ukupan broj goveda (**Tabela 10**). Prosečan broj goveda iznosio je 29.000 grla godišnje i u posmatranom intervalu povećao se za 4.472 grla, odnosno rastao je po prosečnoj godišnjoj stopi od 1,68 %. I u ovom slučaju,

iste četiri opštine (Zrenjanin, Kanjiža, Bečej i Novi Bečej) učestvuju sa 65 % u ukupnom broju goveda Potiskog regiona.

Broj goveda u regionu Potisja učestvovao je sa 25 % u ukupnom broju goveda u Vojvodini.

Promene u proizvodnim pokazateljima u **svinjarstvu** nisu povoljne kao u govedarstvu (**Tabela 11**). Osnovno stado svinja (krmače i suprasne nazimice) u Regionu, smanjuje se po prosečnoj stopi od 6,6 % godišnje. Prosečan godišnji broj krmača i suprasnih nazimica, koji je u posmatranom periodu prosečno iznosio oko 35.000 grla godišnje, varirao je po godinama u zavisnosti od „cklusa svinja”, i smanjen je sa 40.800 u 2000. na 29.000 u 2005. godini. Sve opštine Regiona beležile su stope pada osnovnog stada svinja.

Smanjenje osnovnog stada svinja za gotovo 1/3 ili skoro 12.000 krmača i suprasnih nazimica, odrazilo se negativno i na ukupan broj svinja (**Tabela 12**). Ukupan broj svinja prosečno godišnje je iznosio oko 272.000 grla i smanjio se sa 313.000 grla u 2000., na oko 232.000 u 2005. godini. Smanjenje je bilo po prosečnoj stopi od 5,9 % godišnje.

Tabela 10. Kretanje broja goveda u regionu Potisja

Opština	Godina						Prosek	Stopa promene %
	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.		
Kanjiža	8.686	8.382	8.609	8.745	8.611	7.881	8.486	-9,27
Novi Kneževac	1.573	1.399	1.419	1.527	1.731	1.585	1.538	0,15
Čoka	1.653	1.557	1.617	1.992	2.633	2.628	2.013	9,72
Senta	3.613	3.471	3.592	4.571	6.116	5.601	4.494	9,12
Ada	2.819	3.339	3.669	3.167	2.335	2.038	2.895	-6,28
Bečej	7.070	6.879	6.861	6.593	6.516	6.245	6.693	-2,45
Novi Bečej	5.145	5.035	5.020	5.949	8.446	8.001	6.266	9,23
Žabalj	1.971	1.994	2.080	2.452	3.403	3.235	2.506	10,42
Zrenjanin	15.733	17.046	15.347	14.543	15.098	14.779	15.424	-1,24
Titel	3.252	3.109	3.124	3.127	3.999	3.994	3.434	4,20
POTISJE	51.515					55.987	53.749	1,68

Tabela 11. Kretanje broja krmača i suprasnih nazimica u regionu Potisja

Opština	Godina						Prosek	Stopa promene %
	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.		
Kanjiža	2.643	2.112	2.106	2.273	2.422	2.194	2.292	-3,66
Novi Kneževac	2.123	1.706	1.398	1.452	988	990	1.443	-14,15
Čoka	5.089	4.434	4.669	4.641	3.486	2.454	4.129	-13,57
Senta	5.612	4.893	5.006	4.942	4.146	4.124	4.787	-5,88
Ada	1.699	1.644	1.118	1.775	1.418	1.462	1.519	-2,96
Bečej	8.249	7.893	7.981	8.092	7.625	6.601	7.740	-4,36
Novi Bečej	2.208	1.750	1.735	1.821	2.245	2.160	1.987	-0,44
Žabalj	3.135	2.139	2.741	2.652	2.214	1.553	2.406	-13,11
Zrenjanin	7.994	7.869	6.975	6.507	6.307	5.383	6.839	-7,60
Titel	2.061	1.693	1.699	1.823	2.069	2.045	1.898	-0,16
POTISJE	40.813					28.963	35.040	-6,63

Tabela 12. Kretanje broja svinja u regionu Potisja

Opština	Godina						Prosek	Stopa promene %
	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.		
Kanjiža	18.177	15.799	13.837	15.396	19.519	17.807	16.756	-0,41
Novi Kneževac	12.947	11.130	8.534	9.070	9.085	9.086	9.975	-6,84
Čoka	39.323	34.329	32.906	29.591	27.819	18.275	30.374	-14,21
Senta	42.719	38.778	34.292	35.566	28.186	26.882	34.404	-8,85
Ada	13.935	13.236	8.197	10.641	12.223	13.091	11.887	-1,24
Bečej	84.756	86.619	84.510	77.537	74.603	63.770	78.633	-5,53
Novi Bečej	16.988	14.722	13.139	13.989	14.760	11.084	14.114	-8,19
Žabalj	15.384	11.998	10.322	12.720	14.009	13.727	13.021	-3,28
Zrenjanin	53.991	55.118	46.368	46.737	48.805	43.398	49.070	-4,27
Titel	15.110	13.384	11.831	12.599	15.126	14.603	13.776	-0,68
POTISJE	313.330					231.723	272.010	-5,86

Broj svinja u Potiskom regionu činio je 20,4 %, a broj krmača i suprasnih nazimica 19,2 % od ukupnog broja svinja, odnosno krmača i suprasnih nazimica u Vojvodini, što može biti indikator nešto boljih proizvodnih rezultata u svinjarstvu od vojvođanskog proseka.

Ovčarska proizvodnja, od svih stočarskih proizvodnji, pokazuje najbolje trendove, i to ne samo u Potiskom regionu, nego i u Vojvodini u celini. Prosečan godišnji broj priplodnih ovaca u Regionu, u posmatranom periodu iznosio je 34.800 grla. Taj broj je povećan sa 30.100 u 2000. na 47.600 grla u 2005. godini, odnosno za čak 57,9 %, ili skoro 17.500. grla (**Tabela 13**). Broj osnovnog stada ovaca rastao je po stopi od 9,6 % godišnje i indukovano je velikim povećanje brojnog stanja u poslednje dve godine posmatranog perioda. Stopa rasta osnovnog stada ovaca veća je od vojvođanskog proseka (8,37 %).

Prosečan broj ovaca u posmatranom periodu (2000-2005.) iznosio je 51.700. Broj ovaca rastao je po prosečnoj stopi od 8,5 % i povećan je za više od ½, sa 46.000 na početku, na 69.400 grla na kraju perioda (**Tabela 14**). Priplodna grla ovaca u Potiskom regionu čine oko

30,5 % ukupnog broja u priplodnih ovaca u Vojvodini. Udeo ukupnog broja ovaca je sličan, iznosi oko 31,1 %.

Živinarska proizvodnja u regionu Potisja, praktično pokazuje nesignifikantni pad (Tabela 15). Prosečan broj živine iznosio je oko 1, 15 milion komada. Broj živine pokazuje tendenciju blagog pada po prosečnoj godišnjoj stopi od -0,66 % godišnje, što je blaži pad u odnosu na Vojvodinu u celini (stopa pada -3,02 %). Broj živine smanjen je sa 1,24 miliona u 2000. na 1,2 miliona u 2005. godini. Najviše živine imala je opština

Tabela 13. Kretanje broja priplodnih ovaca u regionu Potisja

Opština	Godina						Prosek	Stopa promene %
	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.		
Kanjiža	4.349	4.124	3.817	3.868	5.794	5.664	4.603	5,43
Novi Kneževac	1.076	999	1.012	1.209	3.110	3.483	1.815	26,48
Čoka	1.732	1.714	1.625	2.038	3.489	3.375	2.329	14,27
Senta	2.164	2.133	1.977	1.627	2.719	2.822	2.240	5,45
Ada	7.069	6.741	6.675	6.990	2.728	2.777	5.497	-17,04
Bečej	2.335	2.339	2.252	2.312	6.386	6.006	3.605	20,80
Novi Bečej	5.817	5.895	5.337	5.297	7.447	6.962	6.126	3,66
Žabalj	280	683	725	702	2.967	2.788	1.358	58,35
Zrenjanin	4.306	3.717	3.032	3.317	6.969	9.843	5.197	17,98
Titel	1.015	1.010	983	1.470	4.103	3.880	2.077	30,76
POTISJE	30.143					47.600	34.847	9,57

Tabela 14. Kretanje broja ovaca u regionu Potisja

Opština	Godina						Prosek	Stopa promene %
	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.		
Kanjiža	6.763	6.230	6.973	6.918	7.642	7.385	6.985	1,78
Novi Kneževac	1.818	1.710	1.619	2.217	3.785	5.172	2.270	23,24
Čoka	3.322	3.146	3.201	3.676	4.665	4.747	3.793	7,40
Senta	3.212	3.089	2.865	3.277	3.939	4.366	3.458	6,33
Ada	9.470	9.067	9.011	9.708	4.007	4.724	7.665	-12,99
Bečej	3.945	3.842	3.662	4.239	8.273	8.629	5.432	16,95
Novi Bečej	8.774	8.500	7.801	8.569	10.906	10.084	9.106	2,82
Žabalj	626	860	868	1.236	3.972	4.236	1.961	46,58
Zrenjanin	6.536	4.932	4.528	4.762	10.360	12.466	7.264	13,78
Titel	1.579	1.480	2.474	2.579	7.047	7.563	3.787	36,79
POTISJE	46.045					69.372	51.721	8,54

Zrenjanin (36%), na šta je verovatno, uticala velika živinarska klanica i fabrika za preradu živinskog mesa «Agroživ» u opštini Žitište. Prema broj živine, prosečno učešće Potiskog regiona u Vojvodini iznosi 18 %.

Jedan od osnovnih naturalnih pokazatelja intenzivnosti poljoprivredne proizvodnje je i stepen zastupljenosti, odnosno koncentracija stoke. Koncentracija goveda za region Potisja data je u tabeli 16.

Broj goveda na 100 hektara obradivih površina u regionu Potisja u posmatranom periodu u proseku je iznosio 15 grla. Koncentracija goveda u Regionu je za 15,4 % veća od prosečne koncentracije goveda u Vojvodini (13 goveda na 100 ha obradive površine). Koncentracija goveda u regionu raste po prosečnoj godišnjoj stopi od 1,3%, dok u Vojvodini stagnira. Koncentracija goveda ja najveća u opštini Kanjiža, gde je 2,2 puta veća od vojvođanskog proseka. I druge opštine regiona imaju natprosečnu koncentraciju goveda u odnosu na Vojvodinu, mada ni približno kao Kanjiža. Ispod vojvođanskog proseka su samo koncentracije goveda u opštinama Čoka i Žabalj.

Tabela 15. Kretanje broja živine u regionu Potisja

Opština	Godina						Prosek	Stopa promene %
	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.		
Kanjiža	87.745	86.477	84.047	82.260	82.245	66.650	81.571	-5,35
Novi Kneževac	50.268	49.541	47.816	46.992	43.912	43.987	47.053	-2,63
Čoka	57.947	57.109	55.120	53.939	48.596	41.154	52.311	-6,62
Senta	68.974	67.977	65.610	64.205	56.282	46.663	61.619	-7,52
Ada	48.728	46.752	48.080	50.170	45.163	37.246	46.023	-5,23
Bečej	283.714	155.304	133.299	130.445	98.558	108.838	151.693	-17,44
Novi Bečej	122.564	120.793	116.586	114.090	94.527	94.500	110.510	-5,07
Žabalj	81.839	110.050	112.450	136.179	102.910	126.030	111.576	9,02
Zrenjanin	368.883	373.546	359.890	350.400	483.827	555.662	415.368	8,54
Titel	69.764	68.755	66.360	64.939	71.624	79.095	70.090	2,54
POTISJE	1240.426					1199.825	1147.814	-0,66

Tabela 16. Kretanje koncentracije goveda u regionu Potisja u periodu 2000-2005. godine (broj grla na 100 ha obradivih površina)

Opština	Godina		Prosek	Stopa promene %
	2000.	2005.		
Kanjiža	30	27	29	-2,09
Novi Kneževac	7	7	7	0
Čoka	7	12	9	11,38
Senta	15	22	18	7,96
Ada	14	10	14	-6,51
Bečej	17	15	16	-2,47
Novi Bečej	12	19	15	9,63
Žabalj	6	10	8	10,76
Zrenjanin	17	16	17	-1,21
Titel	17	20	18	3,30
POTISJE	15	16	15	1,30

Prosečan broj svinja na 100 ha oraničnih površina u posmatranom periodu u Potiskom regionu (**Tabela 17**) bio je 82 i pokazivao je negativne tendencije po prosečnoj stopi od -5,9 % godišnje, što je više od proseka Vojvodine (-4,82 %). Stepen koncentracije svinjarske proizvodnje u Regionu je praktično na nivou proseka Vojvodine (84 svinje na 100 ha oranica). Najveća koncentracija svinja je u opštinama Bečej (2,2 puta više od proseka Vojvodine), Čoka (1,8 puta) i Senta (1,7 puta). Sve opštine Regiona imaju negativne tendencije koncentracije svinja.

Tabela 17. Kretanje koncentracije svinja u regionu Potisja u periodu 2000-2005. godine (broj grla na 100 ha oraničnih površina)

Opština	Godina		Prosek	Stopa promene %
	2000.	2005.		
Kanjža	67	66	62	-0,30
Novi Kneževac	58	41	45	-6,70
Čoka	191	89	148	-14,16
Senta	179	107	139	-9,78
Ada	70	66	60	-1,17
Bečej	203	153	188	-5,50
Novi Bečej	44	29	36	-8,00
Žabalj	50	44	42	-2,52
Zrenjanin	64	51	58	-4,44
Titel	78	75	71	-0,78
POTISJE	95	70	82	-5,92

Prosečni stepen koncentracije i ovčarske proizvodnje dat je u tabeli 18. Prosečan broj ovaca na 100 ha poljoprivrednih površina u periodu 2000-2005. godine iznosio je 13 grla, što je za 44 % više u odnosu na prosek Vojvodine (9 grla na 100 ha). U odnosu na 2000. godinu, u 2005. godini koncentracija ovaca povećana je za 55 %, odnosno sa 11 na 17 grla na 100 ha poljoprivrednih površina. U 2005. godini koncentracija ovčarstva bila veća od vojvođanskog proseka za 55 %.

Prosečan broj živine na 100 ha oraničnih površina u posmatranom periodu u Potiskom regionu dat je tabeli 19. Stepen koncentracije živinrske proizvodnje u Regionu (347) bio je niži od proseka Vojvodine (416 grla živine na 100 ha oranica) za 16,6 %. Koncentracija živine pokazuje tendenciju blagog pada (stopa -0,65), za razliku od Vojvodine, gde pokazuje tendencije blagog rasta (0,80 %).

Na osnovu navedenih pokazatelja, može se zaključiti da je stočarska proizvodnja u regionu Potisja bila zastupljenija i razvijenija u odnosu na svoje neposredno okruženje – Vojvodinu

u celini. Koncentracije ovčarstva i govedarstva su iznad, svinjarstvo je na nivou a živinarstvo ispod vojvođanskog proseka.

Prerađivačka industrija

Region Potisja obiluje velikim kapacitetima za preradu sirovina poljoprivrednog porekla. Tu se nalaze čak 3 šećerane (Senta, Žabalj, Zrenjanin), uljara (Zrenjanin), jedina sojara u Srbiji (Bečej), veći broj mlinova za žito, više fabrika za preradu povrća (Novi Kneževac, Kanjiža, Mol, Bečej, Bačko Gradište, Titel), fabrika za preradu duvana (Senta), mlekare (Senta, Zrenjanin), klanice (Čoka, Zrenjanin).

Tabela 18. Kretanje koncentracije ovaca u regionu Potisja u periodu 2000-2005. godine (broj grla na 100 ha poljoprivrednih površina)

Opština	Godina		Prosek	Stopa promene %
	2000.	2005.		
Kanjiža	19	21	20	2,02
Novi Kneževac	7	19	8	22,10
Čoka	11	16	13	7,78
Senta	13	16	13	4,24
Ada	47	23	38	-13,32
Bečej	9	20	13	17,32
Novi Bečej	30	35	32	3,13
Žabalj	2	12	5	43,10
Zrenjanin	6	11	7	12,89
Titel	5	18	10	29,20
POTISJE	11	17	13	9,10

Tabela 19. Kretanje koncentracije živine u regionu Potisja u periodu 2000-2005. godine (broj grla na 100 ha oraničnih površina)

Opština	Godina		Prosek	Stopa promene %
	2000.	2005.		
Kanjiža	326	247	303	-5,40
Novi Kneževac	226	198	212	-2,61
Čoka	199	141	180	-6,66
Senta	273	185	244	-7,49
Ada	245	187	232	-5,26
Bečej	680	261	363	-17,43
Novi Bečej	316	244	285	-5,04
Žabalj	265	408	361	9,01
Zrenjanin	435	655	489	8,53
Titel	359	407	361	2,54
POTISJE	375	363	347	-0,65

Osim ovih velikih kapaciteta (od kojih neki nisu trenutno u funkciji) postoji u Potisju veći broj malih i srednjih preduzeća u oblasti agrobiznisa. To su MSP za preradu industrijske paprike, mini mlekare, klanice i pekare. Navedene fabrike imaju (kao i izgradnja novih kapaciteta za preradu poljoprivrednih proizvoda), i u budućnosti će imati, značajan uticaj na poljoprivrednu proizvodnju Potiskog regiona, jer je prerađivačka industrija najznačajniji zamajac razvoja primarne poljoprivredne proizvodnje. Međutim, sem prerađivačkih kapaciteta u samim opštinama Potiskog regiona, značajan uticaj na intenzivnost i strukturu primarne poljoprivredne proizvodnje imaju i kapaciteti prerađivačke industrije u neposrednom okruženju. U slučaju Potiskog regiona to su, ili u perspektivi mogu biti: prerađivački kapaciteti u Subotici, Kikindi, Bačkoj Topoli i Vrbasu.

U onim delatnostima prehrambene industrije, koji ulažu u svoju sirovinsku osnovu (mlekare, šećerane, uljare, sojara), poslednjih godina primetan je rast poljoprivredne proizvodnje, ali i stepen korišćenja kapaciteta prerade. Prehrambena industrija treba da unapredi svoju tehnologiju prerade, primeni ISO standardizaciju i unapredi kvalitet proizvodnje i proizvoda, kao i da više investira i utiče kao integrator u svoju sirovinsku osnovu. Na taj način, povećaće stepen korišćenja svojih kapaciteta, poboljšati kvalitet proizvoda, omogućiti nesmentani izvoz u zemlje EU i značajno povećati svoju efikasnost i konkurentnost na svetskom tržištu. Razvoj prehrambene industrije pozitivno će uticati i na razvoj primarne poljoprivredne proizvodnje, kao njene sirovinske osnove.

Akcioni plan realizacije razvoja agrokompleksa Potisja

- Stimulisanje i povećanje tražnje za tzv. ekološkim, odnosno zdravstveno bezbednim proizvodima, koji treba da se realizuju u turističkoj ponudi Potisja.
- Bolje korišćenje prirodnih resursa, pre svega primenom navodnjavanja, što bi podstaklo intenziviranje strukture proizvodnje, bolje korišćenje zemljišta, veću zastupljenost povrća, koje bi se moglo plasirati u ugostiteljskim kapacitetima i neposredno turistima u kampovima i u nautičkom turizmu.
- Korišćenje dela poljoprivrednih resursa za multifunkcionalni ruralni razvoj. Prvenstveno razvoj agro-eko turizama, odnosno prihvata turista na salašima i ponuda domaće, zdravstveno bezbedne hrane. Za te namene treba povećati ekološku proizvodnju poljoprivrednih proizvoda.

- Korišćenje poljoprivrednih resursa za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora (eolska energija, geo-termalna energija, korišćenje žetvenih ostataka za proizvodnju termalne i električne energije - kogeneracija) takodje će biti od značaja, jer na taj način bi se direktno uticalo na smanjene zagađivanja okoline, a i na povećanje ekonomske efikasnosti i efektivnosti poljoprivrednih proizvođača.
- Povećanje turističke ponude i broja turista različite namene (banjski turisti, nautički turisti, lovci i ribolovci, rekeativci, sportisti idrugi) pozitivno bi uticalo i na povećanje intenzivnosti i zastupljenosti stočarske proizvodnje do nivoa ekološkog optimuma koncentracije stoke,
- Stvoriti uslove za viši nivo finalizacije poljoprivrednih proizvoda u sopstvenim prerađivačkim kapacitetima (mlečne prerađevine, mesne prerađevine, prerađevine od voća i povrća) mogle bi zauzeti značajno mesto u ugostiteljskoj i turističkoj ponudi Potisja.
- Razvoj MSP u agrokompleksu vezanih za seoski turizam i ugostiteljstvo. Otvaranje smeštajnih i ugostiteljskih objekata u ruralnim krajevima (salaši). Stvaranje zanatskih radnji za proizvodnju suvenira od prirodnih materijala (seno, slama, drvo, zemlja) sa zaštitnim znakom Potisja (Tiski cvet).
- Otvaranje galerija i umetničkih radionica i kolonija sa tematikom Tise, tiskog cveta i vojvođanske ravnice.
- Otvaranje agencija za turističko informisanje, turističke vodiče i organizaciju izleta i različitih „druženja“ i sportskih aktivnosti, manifestacija i takmičenja.
- Povećanje tzv. „poljoprivredniog izvoza u zemlji“, odnosno prodaja prehrambenih proizvoda, direktno ili kroz ugostiteljske usluge stranim turistima.
- Stvaranje uslova za integraciju seljačkih gazdinstava kroz zadrugarstvo u oblasti seoskog turizma, što bi značajno povećalo njihovu efikasnost i konkurentnost u oblasti agroturizma.
- Razvoj ruralnih sredina u ekonomskom, obrazovnom i kulturnom pogledu (u čemu bi značajnu ulogu trebalo da ima poljoprivredna savetodavna služba i druge obrzovne institucije). Organizovati edukaciju zainteresovanog stanovništva u oblastima agrarnog turizma, higijene, menadžmenta, ekološke proizvodnje, prerade i čuvanja hrane, itd. U isto vreme organizovati edukativne skupove, seminare i radionice u ruralnim područjima Potisja o različitim problemima (biologija – fenomen „Tiskog cveta“, zdravstvo – značaj lekovitih voda, ribolov – pecanje na plovak, priroda – biocenoza Potisja, itd.).

- Pобољшanje ekoloških, zdravstvenih i estetskih uslova za život na selu (uređenje deponija, prečišćavanje otpadnih voda, poboljšanje društvenog standarda, uređenje infrastrukture, itd).
- Izgradnja multifunkcionalne luke na Tisi, koja bi se koristila i kao marina i zimovnik za čamce i jahte, kao i za utovar i istovar različitih tereta, pre svega poljoprivrednih proizvoda. Luka bi sa sobom „povukla“ izgradnju skladišnih kapaciteta (silosa, podnih skladišta, hladnjača). Značajno bi se povećao obim rečnog transpota, koji je najjeftiniji vid transporta. Iniciralo bi otvaranje malih i srednjih preduzeća u okviru luke (špedicija, osiguranje, trafika, prodavnica mešovite robe, kamp naselje, prodavnice svenira, umetničkih predmeta, pribora za pecanje, mamaka za pecanje, itd.). Sem za razvoj turizma (nautičkog), luka bi uticala i na razvoj rečnog saobraćaja, poljoprivrede, razvoja malih i srednjih preduzeća, trgovinu i ugostiteljstvo.

4. Izvori podataka

1. Grupa autora (2007): Strategija razvoja poljoprivrede i sela AP VOJVODINE, Pokrjinski sekretarijat za poljoprivredu, PIV, Novi Sad
2. Knjige popisa stanovništva, Republički zavod za statistiku, Beograd
3. Opštine u Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd

DEVELOPMENT OF AGRIBUSINESS IN TISA RIVER REGION

by

Nebojsa Novkovic, professor

University of Novi Sad, Faculty of Agriculture, Serbia

nesann@polj.uns.ac.rs

RESUME

Tisa River Region is a fond of good natural conditions for agricultural production, and agribusiness (good quality of soil, good climate, fond of water resources, etc.). This Region has solid developed food industry (mills, bakery industry, sugar factory, oil factory, soya industry, factory for vegetable processing, and etc.).

Region is consist of ten communities: Kanjiža, Novi Kneževac, Čoka, Senta, Ada, Bečej, Novi Bečej, Žabalj, Zrenjanin, and Titel.

Tisa River Region is rural region. From total agricultural area, 82 % are plugged land, and 13,8 % of total population is agricultural population. Agricultural production is extensive, in a way of production structure, and in yields. In cultivated land is a high participation of plugged land, while, participation of orchards and fruits are very low. In a structure of plugged land, domination have cereals, while, industrial crops, vegetables, and forage is present in very small percent. Yields of basic plants are under the Vojvodina's, and very far from European average. The similar situation is in animal production.

Using of water resources for irrigation is in very small percent. On that way, exploiting of agricultural land is limited to one harvest by year. Small farms, and their disorganization, have a negative influence on agricultural and agribusiness efficiency and competitiveness.

Agricultural and agribusiness development of the Tisa River Region should be focus on creating of condition for better using of natural conditions (water resources, on the first place). That will start intensification of agricultural production (increasing of industrial plant, vegetables and seed production), better using of land, and development of animal production.

Except of intensification of so called „conventional“ agriculture and food processing industry, there are, also, needs for the multifunctional development. Multifunctional development of agriculture (of rural region) means, using agricultural resources, not only for agricultural production, but, also for other purposes, which can provide fast economy grow. That means, using agricultural resources for energy production, organic food production, and in services, rural tourism, health tourism, fishing, hunting, etc.

Creating good conditions for development Small and Medium Enterprises (S.M.E.) in agribusiness, means significant increasing agricultural production and trade, economics effects, employment, and competitiveness of Tisa River Region.

BARNAMEZŐK MAGYARORSZÁGON

BROWNFIELD SITES IN HUNGARY

Kriszta KÁDÁR, PhD hallgató /PhD student

PTE KTK

Address: 2025 Visegrád Sziget u. 6.

Phone: +36-209-256-788

E-mail: kriszta.kadar@t-online.hu

BROWNFIELD SITES IN HUNGARY

BARNAMEZŐK MAGYARORSZÁGON

Keywords:

Brownfields, urban rehabilitation, deindustrialisation, demilitarisation, reuse

Abstract:

In the last decades, in the course of the deindustrialisation, a huge quantity of brownfields have been arisen all over Europe. Those problems were aggravated in Western and Eastern Europe as well by the evacuation and abandonment of hundreds of military and railway sites (which were in most cases sorely contaminated). Brownfields have negative effect on their environment, on communities, and their effective reuse is fairly difficult. Their rehabilitation could enlarge investment possibilities, ameliorate urban life quality and urban competitiveness, decrease urban sprawl. In our study we examine the reasons and conditions of brownfields' development and we design their main types to understand, how we could promote their effective reuse.

Kulcsszavak:

Barnamezők, városrehabilitáció, dezindusztrializáció, demilitarizáció, újrahasznosítás

Kivonat:

Az utóbbi évtizedekben a dezindusztrializáció során, Európa egész területén jelentős mennyiségű barnamező alakult ki. A problémákat súlyosbították mind Nyugat-, mind Kelet-Európában a katonai rendszer átalakítása során tömegével megüresedő, sokszor nagyfokú szennyezettséggel rendelkező ingatlanok, valamint a közlekedés számára feleslegessé vált közúti és vasúti területek is. A barnaterületeknek negatív hatásuk van a környezetükre, a közösségekre, és a hatékony hasznosításuk is nehéz. Rehabilitálásuk a beépítési lehetőségeket bővítheti, javíthatja a városi élet minőségét, a városi versenyképességet, csökkentheti a városok zsúfoltságát. Tanulmányunkban a barnamezők kialakulásának okait és körülményeit vizsgáljuk, felvázoljuk főbb típusaikat is, arra keresve a választ, miként lehetne hatékony újrahasznosításukat elősegíteni.

Bevezetés

Az utóbbi évtizedekben jelentősen megváltozott az európai országok terület-használata: a városi terjeszkedés, iparosítás – majd az ipari telephelyek felhagyása, lakóövezetek kiépítése a zöldmezős területek fokozott beépítéséhez vezetett, és később, a dezindusztrializáció során, Európa egész területén jelentős mennyiségű barnamező kialakulását eredményezte. A problémákat súlyosbították mind Nyugat-, mind Kelet-Európában a katonai rendszer átalakítása során megüresedő, majd dömpingszerűen az ingatlanpiacra zúduló – sokszor súlyosan szennyezett – ingatlanok, valamint a közlekedés számára feleslegessé vált közúti és vasúti területek is.

A területhasználat nem megfelelő gyakorlata (a zöldmezős beruházások túlzott mértéke és a barnamezős területek rehabilitációjának elodázása) sok esetben a városok hanyatlásához vezetett, nélkülözést, szociális problémákat generált. A barnaterületeknek negatív kihatásuk van a környezetükre, a közösségekre, és a hatékony hasznosításuk is nehéz. Rehabilitálásuk a beépítési lehetőségeket bővítheti, javíthatja a városi élet minőségét, a városi versenyképességet, csökkentheti a városok zsúfoltságát. Ahhoz azonban, hogy a városok megfelelően tudják kezelni a területeket és felismerni a bennük rejlő lehetőségeket, szükség van a városi barnamezők feltérképezésére és célzott programok kidolgozására.

Célok és módszerek

A tanulmányban a rendelkezésre álló szakirodalom feldolgozásával betekintést nyújtunk a barnamezők sajátosságaiba – röviden kitérve a zöldmezős beruházásokra is -, az értelmezési, meghatározási különbségekbe, a támogatási programokat ismertetjük. Célunk olyan következtetések és javaslatok megfogalmazása, amelyek nagyobb fokú és eredményesebb barnamezős területhasznosítást tesznek lehetővé Magyarországon.

A dolgozatban használt fogalmak

Barnamezők: Kisebb hatékonysággal hasznosított, esetenként kiürült, volt iparterületek. De ide soroljuk a rosszul hasznosított, vagy elhagyott vasúti és már kiürült katonai területeket is. A környezeti szennyezettség általános problémájához hasonlítható gondot jelent a tulajdonviszonyok rendezetlensége, valamint a felmerülő problémák jogi szabályozatlansága. Az MTA RKK Budapesti Osztálya (Barta 2004) az alábbi meghatározást alkalmazta kutatásaihoz: „A barnamezős területek kisebb hatékonysággal

hasznosított, esetenként kiürült, volt iparterületek. De ide soroljuk a rosszul hasznosított, vagy elhagyott vasúti és már kiürült katonai területeket is. A környezeti szennyezettség általános problémájához hasonlítható gondot jelent a tulajdonviszonyok rendezetlensége, valamint a felmerülő problémák jogi szabályozatlansága. A barnamezők köréhez az MTA az ipar, közlekedés, és katonaság által felhagyott területeket sorolja.

Átmeneti terület a belváros és a kertváros között elhelyezkedő térség, amely tartalmazza a barnamezőt és a hozzákapcsolódó, nagy kiterjedésű mezőgazdasági területeket, zöldterületeket, valamint a közlekedés és szállítás térségeit.

Zöldmezős beruházás: olyan új ipari vállalkozás, amely korábban mezőgazdasági művelés alatt álló területen jön létre. A telephely újonnan létesül építészeti, üzemi előzmények nélkül, előnye, hogy nincsenek (vagy csak csekély mértékben vannak) elrendezési, építési megkötések.

Abszolút dezindusztrializáció: a foglalkoztatottság, a termelés, a jövedelmezőség és a tőkeellátottság visszaesése az iparban, az iparcikkek exportjának visszaesése, és a kereskedelmi deficit állandósulása az iparcikkek terén.

Relatív dezindusztrializáció: egy gazdaságon belül az ipari részesedés visszaesése, struktúraváltási folyamat az ipari teljesítmény és a szolgáltatási ágazat viszonyában.

Terület rehabilitációja: komplex folyamat, amely az elhagyott helyek revitalizálását, a tönkretett környezet rendbetételét, a rehabilitált helyek visszavezetését jelenti a működő gazdaságba.

A barnamezők kialakulása

A **brownfield** (barnamező) kifejezés az amerikai szakirodalomból került át a magyar nyelvbe. Az amerikaiak által használt szűk jelentés (környezeti szennyezettségű terület) később kiegészült, így barnamezőkön (barnaövezet, barnazóna) olyan területet értenek, amelyet azelőtt ipari vagy más célokra használtak (illetve részlegesen ma is használnak) kis hatékonysággal, most elhagyott, gazdátlan, lepusztult és szennyezett.

A barnamezők (különösen városokban) növekvő száma, kiterjedése és ezek tartós újrahasznosítása a világ fejlett országaiban dilemmák elé állítja a városfejlesztési szakembereket. A városok terjeszkedése, a városok reneszánsza, a reurbanizáció (Enyedi

1982) újabb és újabb területek beépítését vonja maga után, miközben a fenntarthatóság alapelvei a takarékoságot, a zöldterületek megkímélését helyezik előtérbe, és a barnamezős fejlesztéseket támogatják. A gazdaság növekedéséhez szükség van új beruházásokra, és a befektető elvárja, hogy befektetése minél kevesebb költséggel valósuljon meg és a vállalkozás működése minél gyorsabban forduljon nyereségbe. A zöld- és barnamezős beruházások költség-különbözetét a befektetők egyedül nem képesek, nem hajlandók megfizetni: a kívánatos barnamezős területhasznosítás mértékét csak uniós, nemzeti és regionális összefogással, eszközökkel érhetjük el.

Térségünkben a hasznosítatlan barnamezők aránya magas. Mindez összefügg az 1989. után a korábbi szovjet érdekszférába tartozó államokban bekövetkező rendszerváltozással. Az ipar átalakulása (és a mezőgazdasági tevékenység visszaesése is) a korábban csatlakozott uniós tagállamokat nagymértékben sújtotta, így ezen országokban is jelentős számú barnamezős terület alakult ki. Ugyancsak hozzájárult a barnamezők kialakulásához a laktanyák bezárása, a demilitarizáció, és a közlekedés átalakulása, a vasút szerepének csökkenése a közúti közlekedéshez képest. A volt katonai objektumok barnamezős területekhez sorolása egyaránt érinti a korábban szocialista vezetésű országokat és a nyugati (kapitalista) országokat, a hidegháború befejeztével ugyanis mindkét csoportban jelentős haderő-csökkentést hajtottak végre.

Barnamezők bárhol előfordulhatnak, de leggyakrabban városi területeken találhatóak. A rurális területekkel összevetve a városokban található barnamezős újrahasznosításnak tipikus előnyei és hátrányai (kockázatai) vannak (1. táblázat):

1. sz. táblázat

Városi barnamezős beruházások előnyei és hátrányai hasonló rurális beruházásokkal szemben

Tipikus előnyök	Tipikus hátrányok, kockázatok
Előnyösebb tulajdonságokkal rendelkező telephely (központi elhelyezkedés, városi környezet, közelebb az üzleti partnerekhez)	Magasabb rehabilitációs költségek
Stabil, illetve növekvő ingatlan-érték	Kockázatok, pl. kiterjedt talajszennyezettség, és annak kezelése
A széles felhasználhatósági spektrumnak köszönhetően az ingatlan kiüresedésének kisebb az esélye	A szabályozás miatt emelkedő költségek, pl.: a meglévő épületek műemlék-védelme

(A FEA 2004. táblázatának felhasználásával, saját szerkesztés.)

számú üres üzlethelyiség, a tartós bérlők távolmaradása, elvesztése, a nemzeti üzletláncok hiánya vagy kivonulása, az infrastruktúra-kiépítésének, felújításának elodázása, elmaradása. E telephelyeknek a felfrissítése, revitalizálása leginkább talán az épületek felújításával, vegyes-használat (lakó- és kereskedelmi funkciók) kialakításával lenne megoldható.

Barnamezők Magyarországon

A rendszerváltást követően Magyarországon a vállalkozások elsősorban a zöldmezős beruházásokat részesítették előnyben (Győri 2006). Ennek oka, hogy hazánkban is a zöldmezős beruházások költségei többnyire alatta maradnak a barnamezős beruházásénak: ez utóbbinál környezeti felmérésre és kármentesítésre, bontásra, tisztításra, vagy meglévő (pl. ipartörténeti szempontból jelentős) épület felújítására, állagmegóvására is szükség lehet. Sikeres barnamezős beruházások főleg a városközpontokhoz közel valósultak meg. Vidéken, az ipari térségekben, a városon kívül elhelyezkedő övezetek iránt kisebb a kereslet.

A zöld- és barnamezős beruházások elemzése a régióközpontokban rámutat arra, hogy a barnamezős területfejlesztés lehetőségeit a városok messze nem tudják kihasználni a zöldmezős területek szinte korlátlan versenye miatt (Győri 2006). A fenntartható fejlődés biztosításához azonban szükség van a barnamezők hasznosítására, valamint arra, hogy ahol lehetőség nyílik, ösztönzőkkel és megfelelő településfejlesztési politikával, szabályozással rábírják a befektetőket a zöldmezős beruházások helyett a barnaövezeti beruházások előnyben részesítésére. Cél, hogy kompakt városi terület-felhasználás alakuljon ki a városon belüli, leromlott, nem használt területek újrahasznosításával, illetve a területek „összenövését”, összefolyását megakadályozó, nem hasznosított zöldterületek megtartásával. Az egyre nagyobb mértékben hasznosított zöldmezők ugyanis a mezőgazdaságtól és más, rekreációs funkcióktól vonnak el területeket, csökkentik a majd később felhasználható területek arányát. Nem kisebb probléma, hogy a zöldmezős beruházások később újabb barnamezőket termelhetnek.

Magyarországon napjainkban nem áll rendelkezésre olyan adatbázis, amely alapján pontosan tudnánk, mely települések és milyen nagyságban rendelkeznek barnamezős területekkel. A VÁTI Kht. legutóbb 2003-ban végzett felmérést (VÁTI 2003). A vizsgálat megállapította, hogy 119 településen legalább 12 ezer hektárnyi barnamezős telephely (objektum) található, ezek nagy része Budapesten, illetve a regionális centrumokban. Az

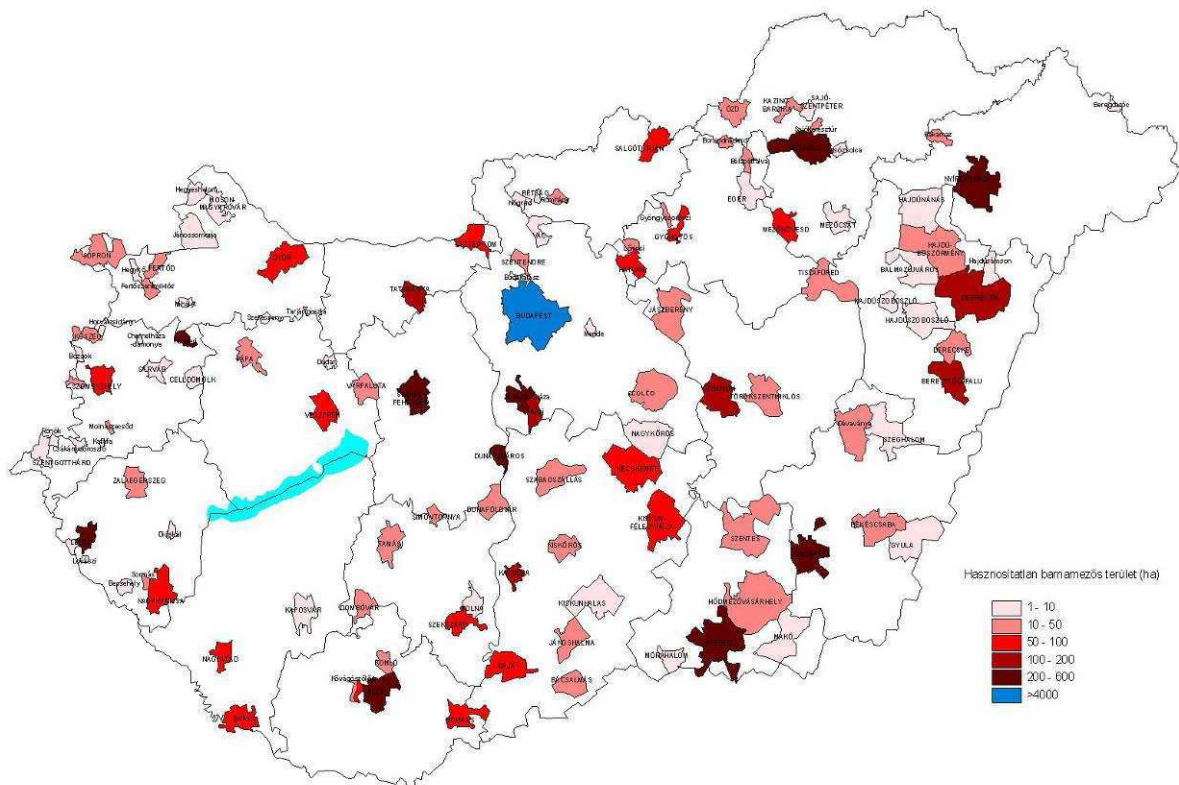
MTA RKK tanulmánya szerint Budapesten a városi terület 13%-a tekinthető barnamezőnek – az összes hazai városi barnamezők fele itt található -, de a regionális központok területén is több száz hektár barnamező határolható le (Györi 2006). A tanulmányok megírása óta eltelt években hasznosították a területek egy részét, de az ipar és közlekedés átalakulása és katonai ingatlanok feleslegessé válása folyamatosan „termeli ki” a barnamezőket napjainkban is.

Barnamezők az ipar által korábban használt területeken

Az ipari területek barnamezőkké alakulását világszerte, így a volt közép-kelet európai országokban is megelőzte a dezindusztrializációs folyamat, illetve az ipar szerkezeti átalakulása. Dezindusztrializáció alatt az Európai Unió Gazdasági és Szociális Bizottsága kétféle fogalmat különböztet meg¹¹: az abszolút dezindusztrializációt és a relatív dezindusztrializációt.

1. sz. térkép

Barnamezős laktanya- és iparterületek összes nagysága az érintett településeken

¹¹ Európai Gazdasági és Szociális Bizottság. Vélemény. Tárgy: A vállalatáthelyezések hatóköre és hatásai. (2005/C 294/09) 2005. november 25.

(Forrás: VÁTI Kht., 2003.)

A nyugat-európai térségben lezajló dezindusztrializáció – ami a posztfordista gazdaság kialakulásához köthető – megelőzte a kelet-európai térségben lezajló hasonló folyamatokat. Kelet-Európában – így hazánkban is – elkezdődött egyfajta posztfordista termelésre történő áttérés már az 1970-es években, amikor a több telephelyes állami iparvállalatok kezdtek elterjedni, és a hagyományos ipari-gazdasági körzetek hanyatlásnak indultak. Térségünkben azonban a rendszerváltás után gyorsultak fel igazán a folyamatok. (Enyedi 1996, Barta 2002)

Az ipari válság következménye az lett, hogy a szocialista vállalatok, szövetkezetek vagy bezártak, vagy átalakultak. Noha az ipari termelés visszaesése már 1989 előtt jellemezte a magyar gazdaságot (az 1970-es évektől csökkent az ipari foglalkoztatottak száma), a mélypont 1992-93-ban volt, mind a gépiparban, mind a bányászatban, textiliparban, kohászatban, energiaiparban jelentős csökkenés következett be. (Jeney - Szabó 2001). A hazai ipar kapacitásának mintegy 50%-a feleslegessé vált, és a visszaesés leginkább a nagyvállalatokat érintette. A szakágazatok termelése (autóbusz-gyártás, műszeripar stb.) akár 75%-kal is csökkent, a kibocsátó ágazatoké (vaskohászat, szénbányászat) pedig 50%-kal. (Perczel 2003)

A dezindusztrializáció (a rehabilitációval egy időben) ma is folytatódik a fővárosban, különösen a belvároshoz közeli területeken. 2006-ban a város területének csak nagyjából 3-4%-át tették ki az ipari területek. (Kiss E. 2008)

Az ipar szerkezeti és ágazati átrendeződése (amely területi koncentrációval és a hatékonyság növekedésével járt együtt) országszerte megtörtént. A megszűnt, átalakult ipari területek egy része a rendszerváltást követően spontán (magánerőből) megújult, a régi vállalatok helyébe új, kisebb ipari és kereskedelmi, vagy szolgáltató egységek költöztek. Egy részük az EU, az állam, illetve az önkormányzat segítségével újulhatott meg és kaphatott új funkciót. A telephelyek jelentős része azonban a mai napig hasznosítatlan, vagy alulhasznosított, a területek használata mozaikos. A hasznosítás útjában gyakran a magas költségek (kármentesítés, tulajdonviszonyok rendezése, infrastruktúra-fejlesztés) állnak, és a nem megfelelő barnamezős politika, vagyis elégtelen állami, önkormányzati eszközök a barnamezős rehabilitáció elősegítésére.

Barnamezők a közlekedés által korábban használt területeken

Az MTA RKK meghatározása szerint, a közlekedési ágazatok közül kizárólag a vasút által felhagyott területek tartoznak a barnamezők körébe¹². Kelet-Európában az utóbbi évtizedekben gyorsabban veszített terület a vasúti közlekedés, mint Nyugat-Európában. A csúcspont az 1970-80-as években volt, amely 2006-ra már csak az akkori teljesítmény legfeljebb 65%-át érte el (Erdősi 2009). A közúti közlekedés térnyerésére hivatkozva több ezer km vasúti szárnyvonal és kisvasút felszámolását kezdték meg [az 1968-ban, az új közlekedéspolitikai koncepció](#) alapján. A koncepció végrehajtásának eredménye az lett, hogy [1968-1982](#) között összesen 634 km-nyi normál- és 360 km-nyi keskeny nyomtávolságú, valamint 672 km-nyi gazdasági vasútvonalat számoltak fel Magyarországon. (Czére 1975, Czére 1994, Erdősi 2009.)

Magyarországon mind az áruszállításban, mind a személyi közlekedésben az 1980-as évek óta jelentős változások történtek, amely folyamatok a rendszerváltást követően felgyorsultak. Ennek fő okai a termelési szerkezetváltásban keresendők (kitermelési, kohászati, anyagigényes feldolgozóipari teljesítmény csökkenése, csökkenés a mezőgazdasági termelésben) a gazdasági változásokban, vagyis a privatizációban, piacgazdasági átállásban, és az új rendszerre történő átállás következtében fellépő gazdasági nehézségekben (pl. építőipari dekonjunktúra), valamint az új világgazdasági munkamegosztásban. Ezzel egy időben a közhasználatú személyi közlekedésben visszaesett az ingázók, és megsokszorozódott a személygépkocsik száma. A változások (visszaesés az ipari és mezőgazdasági termelésben, motorizáció, autópályák kiépülése, regionális repterek létesítése) a kevésbé nyereséges, illetve veszteséges pályaszakaszok, mellékvonalak és szárnyvonalak megszüntetéséhez vezettek a MÁV-nál. A MÁV Zrt. nyilvántartásában – a bezárások ellenére – hatalmas ingatlanvagyon, országosan 30 ezer hektár földterület szerepelt 2003-ban (Fáby 2004). 2007-ben újabb 14 vasútvonalon állt le a személyforgalom. Egy

¹² A definíció figyelmen kívül hagyja az ország területén található több ezer használaton kívüli vagy lezárt, aszfaltozott illetve betonozott közút-szakaszt, amelyek egy része éppen az ipari tevékenység megszűnése, hanyatlása következtében vált felhagyottá, egy további része pedig az úthálózat modernizációja során vált feleslegessé. Ehhez a körhöz tartoznak a volt polgári használatú, felhagyott repterek is, amelyek esetében a terület rehabilitációja a mai napig nem történt meg. Ezen utak, repterek környéke többnyire szennyezett, rendezetlen. A kiépített közúti, reptéri infrastruktúra, bár jelentős környezeti veszélyt nem hordoz magában, mégis akadályozza a természetes flóra és fauna kialakulását a területen, hőreflexiót okoz és nem utolsósorban ideális környezetet biztosít az illegális hulladék lerakására. A felhagyott közutakról, repterekről kevés információ áll rendelkezésre, a megszűnt vasútvonalakkal azonban nagyszámú irodalom foglalkozik.

internetes enciklopédia szerint az 1980 óta megszüntetett vonalak hossza eléri a 950-1000 km-t.¹³

A vasút szervezeti rendszerében igen későn, 2003-ban alakult ki az a szervezet, (a vezérigazgató alá rendelve), amely az ingatlan-hasznosítással hatékonyabban tud foglalkozni. A vasúti területek hasznosításánál három lehetőséget kell figyelembe venni: a terület változatlan hasznosítását, a funkcióváltást vagy a kettős (többszörös) hasznosítást. Az állomások, pályaudvarok, vasútüzemi telephelyek, iparvágány-hálózatok és a háttéripár telephelyei városszerkezeti szempontból más és más – igen változatos – célokra hasznosíthatóak. (Fábry 2004)

A működő, és a nem működő vasútvonalak - valamint az azokat környező területek - jelenleg hazánk legszennyezettebb helyei közé tartoznak. A megszünt vonalakon a vasúti pályák szennyezettsége intenzívebb, mint a használt vonalakon, a területet gondozása, karbantartása hiányában. A terület rekultiválása sok esetben azért sem történik meg, mert a bezárt vonalak sorsa bizonytalan, az újabb kormányok akár későbbi fejlesztéseket is tervbe vehetnek egy-egy lezárt mellékvonalon. A végleges döntésig azonban ezek a vonalak a barnamezők körét gyarapítják hazánkban.

Barnamezők a katonaság által korábban használt területeken

Mind a nyugat-európai blokkhoz (NATO), mind a szocialista blokkhoz (Varsói Szerződés) tartozó országokban a hidegháborús enyhülést, illetve a rendszerváltást követően nagy mennyiségben ürültek ki és váltak feleslegessé katonai területek a katonai rendszer átalakítása, illetve az amerikai, illetve a szovjet megszálló csapatok kivonulása következtében. A kiürítést nem csak az enyhülés és a fegyverzet-csökkentés eredményezte: egyes országokban a NATO-csatlakozás következménye volt számos, korábban a nemzeti honvédség, katonaság által használt hadászati létesítményt bezárása. Ezek száma nagymértékben megnövelte a hirtelen, piacra kerülő, hasznosítandó ingatlanok körét.

A katonai objektumok jellegzetessége, hogy nem csak a városi térségekben fordulnak elő nagy mennyiségben, hanem rurális területeken is. Szennyezettségük, hasznosítási lehetőségeik alapján eltérnek a volt ipari és közlekedési területektől. Egy részük a kivonulás

¹³ http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarorsz%C3%A1g_megsz%C5%B1nt_vas%C3%BAtvonalainak_list%C3%A1ja

után a helyi önkormányzatokhoz került, egy részük közigazgatási szervekhez, egyházakhoz, a maradék – és ezen területek revitalizációja történik a leggyorsabban - magánkézbe. Hasznosításuk nem csak a forráshiánnyal küszködő kelet-európai államoknak, önkormányzatoknak okoz gondot, hanem a tehetősebb nyugat-európai államoknak is. Éppen ezért – különösen az EU-ban - több, a barnamezős és katonai területekre vonatkozó, rehabilitációt és funkcióváltást elősegítő kezdeményezés indult újtára az elmúlt évtizedben. Sajnálatos módon az említett programokból, támogatásokból hazánk nem részesül, így a hazai katonai területek funkcióváltása – néhány kivételtől eltekintve – továbbra is a magyar költségvetés, az önkormányzatok és a magántőke feladata marad. Hazánkban ez igen sok feladatot ró az érintettekre, hiszen hozzávetőlegesen 330 szovjet objektumról és 1100 megüresedett magyar objektumról tudunk (Kádár K. 2010).

Barnamezős rehabilitáció, a területek funkcióváltása Magyarországon

A barnamezős területek hasznosítása alatt – hazánkban– elsősorban gazdasági (ipari és szolgáltató jellegű) hasznosítást értünk, de a volt barnaövezeti létesítmények gyakran kapnak lakó- és kulturális funkciókat is. A barnamezős fejlesztés egyszerre gazdasági és városfejlesztési feladat, melyben fontos szerephez jut a várostervezés, környezetvédelem, földhasználat is (ROP 2.2., 36). A rehabilitáció komplex folyamat: az elhagyott helyek revitalizálását, a tönkretett környezet rendbetételét, a rehabilitált helyek visszavezetését jelenti a működő gazdaságba (Barta 2004). A sikeres megújítást az szolgálja a legjobban, ha az új funkcióknak megfelelő tervek szervesen illeszkednek a térségi és városfejlesztési tervekbe is, annak érdekében, hogy az újrahhasznosítás legkedvezőbb módja legyen megvalósítható.

A barnamezők revitalizálása – a területek átalakulásán túlmenően - gazdasági haszonnal is jár, az új beruházások gazdaságélénkítő, gazdasági növekedést serkentő hatása miatt. A revitalizálás munkahelyeket is teremt és az életkörülmények javulását eredményezhetik egy adott területen. A gazdasági, társadalmi, környezeti vonatkozások lényege mindenhol ugyanaz, vagyis: hogyan hangolják össze a gazdaság fejlesztését a környezetvédelemmel, milyen erőforrásokat lehet mozgósítani a barnamezős programok számára és hogyan lehet ezeket a projekteket menedzselni (Barta 2004).

A budapesti barnaövezetben (ahogy az ország egész területén) az új funkciók számos megjelenési formáját találhatjuk meg. A teljesség igénye nélkül az alábbi példák említhetők:

Elterjedt hasznosítási lehetőség (nálunk és más országokban is) a korábbi gyárak és laktanyák, vasúti területek bevásárlóközpontként történő újrahasznosítása. Így épült fel a Duna Plaza (volt Transelektro) WestEnd City Center (a MÁV területén), a Pólus Center (egy megüresedett laktanya helyén), az Örs vezér téri üzletházak (volt ipari terület), a Mammut1, és a MOM Park is. Az Infopark a Lágymányosi híd és a Petőfi híd közötti barnaövezetben létrejött tudományos park, a Graphisoft park az Óbudai Gázgyár mellett, magánkezdemenyezésből és magántőkéből jött létre, és szoftvertechnikai parkként működik (ez utóbbi parkok esetében a barnaterületek távközlési, médiaipari, információs és számítástechnikai, szoftvergyártási hasznosítása történt meg). A barnaövezetben található épületek egy részébe ipari és szolgáltató vállalkozások, vállalati székházak települtek (pl. Budapest Bank, Unilever), egy részét kulturális célra hasznosították (pl. Petőfi Csarnok, Fonó Budai Zeneház, Trafó), és számos volt ipari épületet lakás- és irodacélra alakítottak át (pl. Dorottya Udvar, Gizella malom) (Sütő-Soóki-Valkó 2004)

A barnamezős rehabilitációt segítő programok és források 2007 után

2007 és 2013 közt, azaz jelenleg hazánkban az Új Magyarország Fejlesztési Terven (ÚMFT 2007) keresztül támogatja az EU a barnaövezeti problémák felszámolását. Ide tartoznak:

- Az ipari városok talajainak kármentesítése, és a történelmi műemlékek megóvása, megújítása prioritást kap ebben az időszakban, akárcsak a fenntarthatóság.
- A városokban a barnamezős fejlesztéseket kell előnyben részesíteni a zöldmezős fejlesztésekkel szemben.
- Az ipari infrastruktúra fejlesztéseket is elsősorban a barnamezőkön kell megvalósítani.
- A barnamezős területek revitalizációja a környezeti feladatok közt is megjelenik.
- A fenntartható városfejlesztés fejezet szintén fontos feladatként jelöli meg a barnamezők funkcióváltásának elősegítését.

Az ÚMFT-ben foglalt célok elérését szolgálják a régiók által elkészített részletes operatív programok, amelyekben a korábbi elemzésekre, tapasztalatokra támaszkodva a régió a fejlesztési szükségleteinek megfelelően alakítja ki céljait, prioritásait. A regionális operatív programok mindegyikében szerepel barnamezős vagy városrehabilitációs fejlesztési elképzelés.

2011-től az ÚMFT helyébe az Új Széchenyi terv (ÚSZT) lépett. Az ÚSZT hét kiemelt területen hirdetett pályázati lehetőségeket, amelyekből hatra ez év márciusától lehet dokumentációt benyújtani. Barnamezős fejlesztési források az ÚSZT egyik kiemelt területén keresztül sem pályázhatóak, így szinte bizonyos, hogy csak a korábban elnyert források alapján kezdődő, illetve a már megkezdett barnamezős beruházások megvalósítására kerülhet sor ebben a költségvetési periódusban.

Elősegítheti a területek funkcióváltását, hogy a települések egy része rendelkezik barnamezős politikával, városrehabilitációs tervvel, integrált városfejlesztési stratégiával, településrendezési tervvel, amelyekben hangsúlyt kaphat a barnamezők, volt katonai és ipari területek revitalizációja, tisztítása. Az önkormányzatok eltérő mértékben vállalnak szerepet e területek újrahasznosításakor, többnyire a befektető feladata a terület tisztítása, rendezése, előkészítése. Az önkormányzat előzetes kármentesítéssel, illetve a terület nyomott áron történő értékesítésével csökkenti általában a beruházó költségeit.

A barnamezős területek számbavétele, naprakész nyilvántartás elkészítése települési szinten szintén előmozdítaná a területek mielőbbi újrahasznosítását. A szerző tapasztalata az, hogy ez csak a területfejlesztési és városfejlesztési szakemberek, az önkormányzatok és (a katonai területek esetén) az adatokat birtokló államigazgatási szervek összefogásával, és közös munkájával lenne megvalósítható, hiszen az ilyen irányú kutatásokkal kapcsolatos megkereséseket az érintett települések és szervek szakemberei általában nem fogadják kitörő örömmel. Szükség lenne egy nemzeti barnamezős adatbázis létrehozására is, melynek kezelése minisztériumi szinten történik, és amelybe minden, legalább egy éve felhagyott barnamezős telephely adatai bekerülnének. Ehhez a helyi önkormányzatok kötelezően előírt adatszolgáltatására lenne szükség.

A 2014-2021-ig tartó költségvetési periódus európai uniós barnamezős területfejlesztési támogatásairól egyelőre nem áll rendelkezésre elérhető információ. Annyi bizonyos, hogy az újonnan, 2004-2007 közt csatlakozott 12 ország, köztük hazánk is, már nem részesülnek kiemelt támogatásban az EU-tól, ezért féltő, hogy a regionális fejlesztés céljaira juttatott támogatási keret, így a területfejlesztési keret is, jelentősen csökkenni fog. A csökkenő pályázati lehetőségek egyik eredménye lehet, hogy nagyobb támogatást élveznek majd azok a konstrukciók, amelyek az önkormányzatok és a magántőke együttműködésére alapozva hozhatnak előrelépést a barnamezők hasznosításában.

Összegzés

A *brownfield* kifejezés az amerikai szakirodalomból került át a magyar nyelvbe. A CABERNET európai uniós program által használt definíció szerint „*a barnamezők olyan területek, amelyeket korábban használtak (a telephelyet és környékét is), jelenleg elhagyatott vagy alulhasznosított, valós vagy feltételezett szennyezettségi problémák jellemzik, többnyire fejlett városi térségekben találhatóak és újrahasznosításuk külső beavatkozást igényel*”.

Az 1970-es évektől kezdődően ipari átalakulási folyamatok indultak el az EGK országaiban. Az ipari termelés visszaesett, amelyet a hagyományos iparágak értékesítési zavara okozott, és ezzel magas infláció és munkanélküliség járt együtt. (Nyugat-Európában az ipari ágazatok jó részénél térbeli koncentrálódás zajlik le már az 1980-as évek óta, ezzel párhuzamosan nő a szolgáltatási szektor dominanciája, fokozódik a gazdasági munkamegosztás és a specializáció, nő a termelékenység.) A társadalmaknak meg kellett küzdeniük a korábbi fordista tömegtermelés posztfordivá történő átalakításával, amelyek során a fejlett iparvidékek részben depressziós területekké váltak. Az átalakulási folyamatok eredménye az lett, hogy barnamezős telephelyek alakultak ki ezekben az országokban, amelyek többsége városokban található.

A területfejlesztésért felelős szakembereknek nem csak a telepek - az emberek egészségét veszélyeztető szennyezésektől való - megtisztítása a feladatuk, hanem az is, hogy megkönnyítsék a telephelyek visszavezetését, reintegrációját az ingatlanpiacra, és annak elősegítése, hogy azok új funkciót kapjanak. A legtöbb európai ország nem rendelkezik pontos számításokkal arra vonatkozóan, hogy területének hány százalékán találhatóak barnamezők. Még ha rendelkezik is néhány ország ilyen kimutatásokkal, az adatokat lehetetlen közvetlenül összehasonlítani, hiszen nem áll rendelkezésre közös definíció a barnamezőkre, így a telephelyek más és más jellemzőkkel bírnak. Általában a barnamezős politikánál a *szennyezett terület* kifejezés terjedt el, ami nem közelíti meg a barnamezők problémájának komplexitását. Az EU-ban a legtöbb nagyvárost jellemzi a probléma.

A barnamezők egységes kezelése az Európai Unióban számos problémát vet fel: bár a dezindustrializáció és a demilitarizáció minden európai uniós országot többé-kevésbé érintett, azonban más és más mértékben, így a probléma kezelése is eltérő módon történik. Nem kisebb gondot okoz az uniós programok kidolgozásakor, hogy a különböző tagállamok különféle területeket tekintenek barnamezősnek, nincs egységes terminológia.

Magyarországon – más európai országokhoz hasonlóan – a rendszerváltást követően nagy mennyiségben váltak feleslegessé ipari és katonai területek az ipari termelés visszaesése és a katonai rendszer átalakítása, illetve a szovjet megszálló csapatok kivonulása következtében. Ezen épületek, területek barnamezőkké, rozsdáövezetekké alakultak, és csak csekély számú ingatlan esetében mondható el, hogy a kiürítést követően azonnal, vagy rövid időn belül tartósan újrahasznosításra kerültek.

A sikeres barnamezős beruházásokat többségében a városközpontok közelében valósították meg, kisebb igény mutatkozott a vidéki, az iparterületi és a városkörnyéki területek iránt. Egy magyar tanulmány, amely a zöld- és barnamezős hasznosítást vizsgálta a regionális központokban, rámutat, hogy a városok nem tudják a barnamezős beruházási lehetőségeket kiaknázni a zöldmezős területek szinte korlátlan versenyé miatt. Annak érdekében, hogy megvalósulhasson a fenntartható fejlődés és a fenntartható területhasználat, nemzeti és helyi szintű ösztönzőkkel, szabályzással kell arra bírni a befektetőket, hogy a zöldmezős helyet barnamezős területet válasszanak. A cél, hogy a városi területhasználat minél kompaktabb legyen, és ezt a hanyatló, használaton kívüli területek bevonásával, valamint a zöldfelületek megkímélésével érhetjük el. A zöldterületek beépítésének növekvő mértéke ugyanis a mezőgazdasági és a rekreációra alkalmas területek méretét csökkenti. Jelenleg gondot okoz az is, hogy nem áll rendelkezésre naprakész adatbázis a magyar településeken található barnamezők kiterjedéséről, így a probléma valós súlya ismeretlen.

Az Unió nagyobb tagállamai és hazánk barnamezős területei leginkább a méretükben és elhelyezkedésükben térnek el: bár hazánkra is jellemző a városban található barnamezők túlsúlya, a vidéken kialakult barnamezők mennyisége megközelíti azt. Lényeges különbség az is, hogy az MTA a volt katonai és közlekedési területeket is a barnamezők közé sorolja, míg a nyugat-európai szakirodalom az elemzésekben többnyire csak a volt ipari területek újrahasznosítására tér ki.

A futó támogatási programok gyakran nem kedveznek az újonnan csatlakozott tagállamoknak: igénybevételekre elvétve van lehetőségünk, és ha van is, a szempont-rendszert oly módon alakították ki, hogy az nem tudja figyelembe venni a kelet-közép európai országok sajátosságait, így a sikeres pályázás is nehéz.

FOTÓMELLÉKLETEK

A szolnoki Besenyszögi úti egykori szovjet laktanya kijevi típusú lakóháza

Forrás: saját felvétel

Kislődön a bezárt Öreg-hegyi bánya területe

Forrás: http://monstone.hu/Kirandulas/Kepek/Banyak/oreghegy_2n.jpg

A tatabányai cementgyár felhagyott épülete

Forrás: <http://www.tatabanyainfo.hu/main/news-3420.html>

Volt vasútállomás használaton kívüli területe Szolnokon

Forrás: saját felvétel

IRODALOMJEGYZÉK

Barta, Györgyi (2002): A magyar ipar területi folyamatai 1945-2000. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.

Barta, Györgyi szerk. (2004): Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok. A budapesti barnaövezet megújulási esélyei. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.

Barta Györgyi témavezető (2007). Regionális Operatív Program (ROP 2.2.): A városi területek rehabilitációját célzó intézkedések értékelése. Zárótanulmány. MTA RKK KÉTI, Budapest.

Buday-Sántha, Attila (2006). Környezetgazdálkodás. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs.

CABERNET (2005). The Scale and Nature of European Brownfields. <http://www.cabernet.org.uk/resources/417.pdf> (2010. 04. 09.)

Czére, Béla (1975). Közlekedésünk az ezredfordulón. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.

Czére, Béla (1994). Közlekedés-politikai koncepció 1968. Vasúthistória Évkönyv, Budapest.

Erdősi, Ferenc (2009). Össeomlás vagy reneszánsz? A hagyományos vasúti közlekedés állapota és kilátásai Kelet-Európában. Tér és Társadalom 2009/2, MTA RKK, Budapest.

Enyedi, György (1982), Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat átalakulása. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Enyedi, György (1996). Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Ember-település-régió sorozat, 2 fejezet, Budapest.

Fábry, György (2004): Rosszul hasznosított MÁV területek. In: MTA Társadalomkutató Központ. Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok. A budapesti barnaövezet megújulási esélyei. Szerk. Barta Györgyi. Budapest.

Federal Environment Agency (FEA 2004). The Future lies on Brownfields, Brownfield Redevelopment: Profitable for Investors? www.umweltbundesamt.de/uba-info-presse-e/2004/pe04-061.htm Berlin. (2009.12.10)

Győri, Róbert témavezető (2006): Zöldmezős és barnamezős beruházások a magyar nagyvárosokban. MTA RKK KÉTI Budapest.

Kádár, Kriszta (2010). Szovjet katonai objektumok újrahasznosítása a városrehabilitáció során, a megyeszékhelyeken. Abszolutóriumi dolgozat, PTE KTK, Pécs.

Kiss, Edit Éva (2008). Zárójelentés. A modern magyar ipar térszerkezeti összefüggései. T046014 sz. projekt. Munkabeszámoló, OTKA. MTA Könyvtárának Repozitóriuma. <http://real.mtak.hu/1275/> (2010. 05. 14.)

Perczel György (2003). Ipar. In: Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. Egyetemi tankönyv. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

Sütő-Soóki-Valkó (2004). Loftprogram: a budapesti barnazóna reurbanizálásának esélyei. In: MTA Társadalomkutató Központ (MTA TTK 2004): Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok. A budapesti barnaövezet megújulási esélyei. Szerk. Barta Györgyi. Budapest.

VÁTI Kht. Településtervezési és Tájtervezési Irodája (2003). Az EU strukturális alapok keretében barnamezős rehabilitációra kiírandó pályázatok szakmai megalapozása. (Előkészítő tanulmány). Témafelelős: Nagy Ágnes. Budapest.

RESUME

The term brownfield used in Hungarian is a borrowing from American scientific literature. According to the definition used by the European Union's CABERNET Programme, „brownfields are sites which have been affected by former uses of the site or surrounding land; are derelict or underused; are mainly in fully or partly developed urban areas; require intervention to bring them back to beneficial use; and may have real or perceived contamination problem.” (CABERNET 2005)

Since the beginning of the 1970s processes of industrial change have started in the EEC countries. Industrial production dropped which was caused by the sales troubles of traditional industries occurring with high inflation and unemployment. (Since the 1980s Western Europe faces the spatial concentration of most industrial sectors, happening simultaneously with the growth of the dominance of the service sector, increasing industrial work share and specialisation as well as the growth of productivity.) Society needed to struggle with the transition from the previous Fordian mass production to the postfordian model. This process caused the transformation of developed industrial regions into depression areas. The result of the transition processes is the appearance of brownfield sites in these countries, most of them to be found in cities.

The task of professionals responsible for land development is not only the cleaning of the sites from health damaging waste, but also to facilitate the reintegration and reintroduction of the sites into the real estate market by giving them a new function. Most European countries do not have exact calculations regarding the percentage of brownfield sites to be found in their territories.

The uniform treatment of brownfields in the European Union raise a number of problems: although demilitarisation and deindustrialisation have affected most all European countries, it is not to the same degree. Hence the problem is handled in different ways. When elaborating EU guidelines it is also quite problematic that many countries are considering different types of territories for brownfields, as there is no standardized terminology in use.

Similarly to other European countries, after the change of regime, industrial and military sites have become useless in great numbers in Hungary as well. This is due to various reasons: the fall in industrial production, the restructuring of the military system and the withdrawal of the Soviet troops. These buildings and areas have become brownfields and rust belts, and only a few real estates are recorded to have been utilised for permanent reuse immediately or shortly after the area had been made vacant.

Successful brownfield investments have been realised mainly in the proximity of the city centres, whereas demand has been smaller in the countryside, the industrial areas, and the peripheries of cities. An analysis of brownfield and greenfield investments in the regional centres indicates that cities cannot fully take advantage of the brownfield investment opportunities because of the almost unrestricted competition of the greenfield territories. In order to ensure a sustainable development the reuse of brownfield territories is necessary

and national and local governments should - by means of deploying incentives and adequate regulations of development - convince investors to opt for brownfield instead of greenfield investments. The goal is to generate a compact use of the city areas by means of the reuse of run-down and out-of-use sites and the conservation of green spaces by retaining the non-utilised green areas hindering the, merge of the areas. The growing number of utilised greenfield areas take away spaces from agricultural and recreational functions. It raises also a problem that there is no up-to-date database in Hungary with data relating to the settlements containing exact number and expansion of brownfield sites.

The main differences between the brownfields of the greater European countries and Hungary diverge mostly in their dimensions and placement. While the predominance of urban brownfields is also characteristic in Hungary, the Hungarian Academy of Sciences rates ex military and traffic sites as brownfields as well. Contrarily, Western European authors tend to consider only the reuse of ex industrial sites in their analyses.

Running subvention programs are often not in favour of the new member states: we have scarce possibilities to call for them, and even in these cases, the system of evaluation cannot take into consideration the nature of problems related to Eastern European countries, that is the reason why it is hard enough to compete successfully for funds.

BOOK REVIEW

**PREZENTACIJA KNJIGE: REGIONALNI TRANSFORMACIONI
PROCESI U ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA**

**BOOK PRESENTATION: REGIONAL TRANSFORMATION
PROCESSES IN THE WESTERN BALKAN COUNTRIES**

**KÖNYVBEMUTATÓ: REGIONÁLIS ÁTALAKULÁSI FOLYAMATOK
A NYUGAT-BALKÁN ORSZÁGAIBAN**

Zoltan Takač, kandidat za Ph.D.

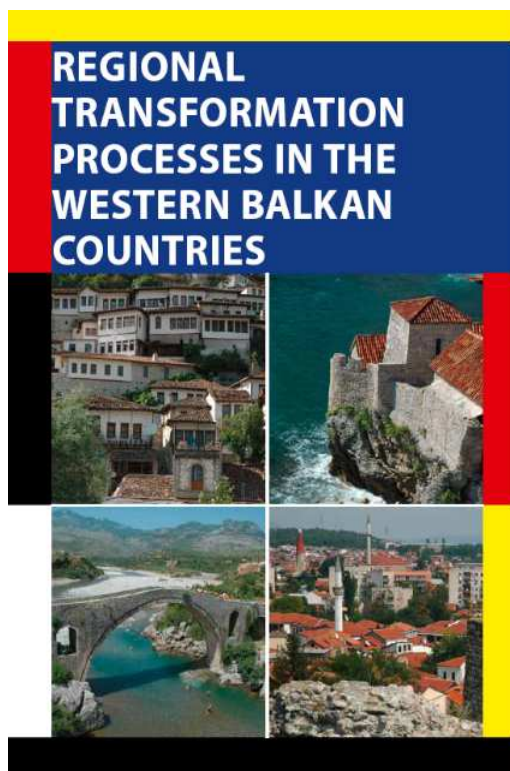
Doktorska škola za regionalnu politiku i ekonomiju, Pečuj,
Univerzitet u Pečuju, Ekonomski fakultet
Društvo za regionalne nauke, Subotica.
Address: Šumadijsak br. 31. 24420 Kanjiža, Serbia
Phone: +38162-27-28-45
E-mail: takac.zoltan@gmail.com

Eva Sidi, Doktorant

Doktorska škola za regionalnu politiku i ekonomiju, Pečuj,
Univerzitet u Pečuju, Ekonomski fakultet
Društvo za regionalne nauke, Subotica.
Address: Đure Đakovića 169/c. 24430 Ada, Serbia
Tel.: +38163-8592-451
E-mail: eva.szugyi@yahoo.com

PREZENTACIJA KNJIGE: REGIONALNI TRANSFORMACIONI PROCESI U ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA

Prezentacija knjige na srpskom jeziku

Centar za regionalna istraživanja u Pečuju, u okviru Mađarske Akademije Nauka (*Hungarian Academy of Sciences, Centre for Regional Studies – Pécs*) organizovao je 24. i 25. februara konferenciju u Pečuju povodom prezentacije knjige *Regionalni transformacioni procesi u zemljama Zapadnog Balkana (Regional Transformation Processes in the Western Balkan Countries)*. Editori knjige su prof. Dr. Đula Horvat i prof. Dr. Zoltan Hajdu.

Knjiga je izdata od strane Centra za regionalna istraživanja u Pečuju, i to na dva jezika, na mađarskom i na engleskom jeziku. Finansijska podrška je obezbeđena od strane Evropske Unije, Evropskog socijalnog fonda i Ministarstva za nacionalni i ekonomski razvoj Republike Mađarske. Naslov projekta je *Socijalizacija regionalne nauke (Socialisation of Regional Science)*.

Prezentacija knjige je završni čin celog istraživačkog projekta, koji je bio promovisan pod naslovom „Istraživanje Balkana“, i za čije ostvarivanje su doprinela 22 istraživača projektnog tima koji su ujedno i koautori gore navedene knjige (Campestrin, E., Chizzali, R., Clarence, E., Dubarle, P., Erdősi, F., Faragó, L., Gál, Z., Grünhut, Z., Hajdú, Z., Hardi, T., Hofer, A-R., Horváth, Gy., Illés, I., Kovács, T., Lux, G., Mezei, C., Nagy, I., Pálné Kovács, I., Pámer, Z., Proto, A., Rácz, Sz., Raffay, Z.).

Na konferenciji, koja je održana na Ekonomskom fakultetu, Univerziteta u Pečuju, je naglašen položaj Balkana, a posebno i put svake zemlje Zapadnog Balkana ka pravcu ostvarivanja integracionih procesa Evropskoj Uniji, kao i dispariteti u regionalnom razvoju u ovim zemljama. Na konferenciji čija je cilj bilo promovisanje regionalnih nauka na primeru Balkana, učestvovali su predstavnici, politički akteri, predavači, istraživači i drugi zainteresovani iz ovih zemalja.

Knjiga na preko 600 stranica prikazuje karakteristike prostornih struktura, regionalne neravnomernosti i potencijalne pravce razvoja zemalja Zapadnog Balkana (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Srbija, Crna Gora, Kosovo i Albanija). Autori daju opširni opis regiona u 5 poglavlja ove knjige.

Posmatrani makroregion je Balkansko poluostrvo. Prirodno-geografske karakteristike ovog regiona su kompleksne, geološka struktura je diverzifikovana. Glavne karakteristike su podeljenost, etnička-, kulturna- i verska raznolikost. Zbog topografskog položaja region ima strategijski značaj. Povezuje kontinente, Zapadnu i Centralnu Evropu sa Bliskim Istokom, zatim povezuje podunavske zemlje sa mediteranom i sa Azijom.

Sam položaj regiona je osetljiv, a razlog je što se kohezija različitih kultura i društvenih uticaja susednih kontinenata najjače ispoljava na ovom prostoru. Za vreme istorije Balkan pripada različitim imperijama, i uvek zauzima položaj periferije i marginalizovanog područja. U XX. veku zemlje Balkana se osamostaljuju, a razne konfederativne i federativne konstrukcije skrivaju probleme prouzrokovane verskim, kulturnim i etničkim raznolikostima. Sve to u '90-tim godinama dovodi do izbijanja građanskih ratova, a samim tim i do otcepljenja i dezintegracije države Balkana. Na početku XXI. veka ovaj region karakterišu pogoršani politički odnosi i tranziciono-privredni pad.

Zbog nestabilne političke i makroekonomske okolnosti, region nije atraktivan za strani kapital. Danas, zajednički cilj država sledbenica bivše Jugoslavije je integracija Evropi i sustizanje u razvoju. U poslednje vreme stabilizacija Balkana kod političkih aktera Evropske Unije zauzima čelno mesto. Mobilizuju se ogromna sredstva za jačanje integracionih kapaciteta ovih zemalja, i javlja se međusobni interes za pridruživanje evropskoj zajednici. I. poglavlje je posvećeno prezentaciji geografskih i istorijsko-političkih karakteristika konstruisanog makroregiona.

II. poglavlje se bavi problematikom demografije i radne snage. Prostor koji je predmet ovog istraživanja, bio je uvek šarolik po pitanju nacionalnosti, kulture i religije, te ni međuljudski odnosi nisu uvek bili bez konflikta. Prostorna distribucija nacija i raznih nacionalnosti se menjala tokom istorije. Etničko homogena područja su se razvila samo u nekim delovima Balkana, prema tome Balkan se oduvek smatrao multietničkim regionom. Razvoj velikih gradova se bazirao upravo na ovom multikulturalizmu.

Za ovaj makroregion je karakteristična izrazita migracija stanovništva, i unutar državnih granica (iz nerazvijenih delova u razvijene regione), i van državnih granica. U migracionim procesima stanovništva Balkana karakteristična je bila migracija radne snage u Zapadnu Evropu, Ameriku i Australiju. Sa građanskim ratovima se pojavio novi oblik migracije kada se odvijalo interno raseljenje stanovništva, pretežno prema etničkim motivima. Etnička čišćenja su takođe imala nepovoljni uticaj, između ostalog i na demografska kretanja stanovništva Balkana.

U predstojećem periodu se očekuje starenje stanovništva, pad broja rađanja, a pored toga i rast očekivanog trajanja života. Ova demografska kretanja se odražavaju i na tržištu radne snage. Nivo razvijenosti radne snage pokazuje velike regionalne neravnomernosti. Podjednako je karakteristično za čitav region visoka nezaposlenost (naročito dugotrajna nezaposlenost i visok udeo mladih). Ugrožene grupe po pitanju (ne)zaposlenosti na Balkanu su: osobe bez stručne spreme, pripadnici nacionalnih manjina, mlade osobe i žene. Jedan od najvažnijih zadataka regiona je razvoj ljudskog kapitala.

III. poglavlje je posvećeno izučavanju prirodnih resursa i specifičnosti mreže gradova i naselja Balkana. Geološka struktura i klimatski uslovi na Balkanu su raznoliki. Rečni i vodeni resursi su razvijeni, a zbog raznolikog reljefa, promenljive geološke strukture i vegetacije i zbog padavine, ovi vodeni (podzemni i površinski) resursi se razlikuju u značajnoj meri u određenim delovima Zapadnog Balkana. Od prirodnih resursa su najznačajniji: zemlje, šume, vode i rude.

Razvoj mreže gradova i naselja se odvijao delom pod uticajem ovih prisutnih prirodnih resursa, kao i pod uticajem kulturološke pozadine okupacionih snaga. S obzirom da je politička i ekonomska nestabilnost na ovom području uvek bila prisutna, stalno se menjala državna uprava, pa i gradovi i naselja su bili primoreni da se prilagođavaju novim okolnostima, i preuzmu nove funkcije. Tokom istorije su se značajnije razvili gradovi (primorski, i u planinskim dolinama) koji su bili uključeni u trgovinske tokove. Ipak, razvoj gradova je bio najviše izložen uticaju saobraćaja i uslovima infrastrukture. Sve više je bilo ruralnih područja i sve manje je bilo urbanih područja u regionu. Urbanizacija je kasnila zbog nedovoljne privredne razvijenosti. Seosko stanovništvo se masovno useljavalo u gradove, industrijske centre, i to zbog veće mogućnosti zaposlenja, viših ličnih primanja, i bolje infrastrukturne pokrivenosti. Intenzivna migracija sa sela u gradove je prouzrokovala pražnjenje sela.

U IV. poglavlju je opisan sistem vladine strukture, zatim socijalne strukture i javne usluge u regionu Zapadnog Balkana. Važan moment u ovom segmentu je odnos određene države prema procesima evropske integracije. Slovenija ima stabilnu i dobro koncipiranu politiku državnog upravljanja (postala je član EU već 2004. godine). Hrvatska i Makedonija su kandidati za članstvo u EU sa stabilizovanim sistemom nadgradnje. Zemlje u procesima pregovaranja (Srbija, Albanija, Crna Gora) polako usklađuju systemske parametre sa zahtevima EU. Nasuprot ovim integracionim procesima, u svakoj državi se odvija politički proces gradnje i stvaranja nacionalne države. Reč je o unitarnim državama, izuzev Bosne i Hercegovine sa federativnom državnom upravom. Na čelu državne uprave je predsednik, vladinu strukturu predstavlja skupština po sistemu izbora poslanika, na šarolikoj političkoj sceni.

Administrativno uređenje ovih država je različito.

- U Albaniji ima 308 opština, 65 gradova i 36 okruga. Broj regiona je 12, i nemaju značajnu samoupravnu ulogu.
- U Bosni i Hercegovini vladina struktura je kompleksnija, snosi karakteristike federativne države sa dve federacije i sa jednim posebnim entitetom Brčko. Federaciju čine 10 kantona sa ustavnim legitimacijama autonomije. Finansiranje i upravljanje se ipak odvija na nivou opština, po centralističkom režimu raspodele rada.
- U Hrvatskoj funkcioniše dvojni sistem lokalne samouprave: opštine (429) i gradovi (127), sa različitim nadležnostima. Srednji nivo vlasti predstavljaju (20) županije i glavni grad.
- U Makedoniji je status opština (85) različit: gradske, prigradske, ruralne. Broj NUTS regiona je 8.
- U Srbiji broj opština je 122, broj gradova je 23, i glavni grad sa posebnom ustavnom legitimacijom. Broj okruga je 25, koji imaju dekoncentrisanu ulogu državne uprave. U Ustavu Republike Srbije su potvrđene dve autonomne pokrajine (Vojvodina, Kosovi i Metohija), čije nadležnosti su propisane posebnim zakonom. Državna uprava u Srbiji je integrisana i visoko centralizovana, u kojoj Vojvodina ima asimetrični status sa političkom autonomijom (pokrajina ima svoj Statut).

- Status Kosova je specifičan. S obzirom na političke okolnosti, 2000. godine je formirano 30 opština sa širokim nadležnostima, što se sa proglašenjem nezavisnosti (2008.) još više naglašava. Broj regiona je 7.
- Ustav Crne Gore definiše 19 opština, kao i status glavnog grada Podgorice i istorijskog glavnog grada Cetinja.
- U Sloveniji je definisano 2 NUTS 2 i 12 NUTS 3 regiona, koji su nosioci regionalnog razvoja.

Siromaštvo predstavlja jedan od najvećih problema na Balkanu, sa kojim su pogođeni širi društveni slojevi, naročito marginalizovane grupe (nacionalne manjine, romi, žene). Glavni zadatak Zapadnog Balkana je rešavanje problema siromaštva i socijalne isključenosti građana.

V. poglavlje pruža celovitu sliku o privredi Zapadnog Balkana. Na formiranje privredno-teritorijalne strukture regiona su uticali: pad industrijske proizvodnje i zaposlenosti, nestajanje industrijske kulture i ljudskih resursa, kao i razvoj tercijalnog sektora. U poslednje dve decenije se odvijala snažna dezindustrializacija, i to u različitoj meri i intenzitetu u određenim državama.

Agrarna ekonomija ima značajnu tradiciju u regionu, a samim tim i visok broj zaposlenih. Poljoprivredna proizvodnja se odvija (u zavisnosti od geografskih, reljefskih, klimatskih okolnosti) u obliku privatnih gazdinstava, na sitnim, razbacanim porodičnim posedima.

Ekonomska nerazvijenost Zapadnog Balkana korespondira sa nerazvijenošću infrastrukture i saobraćaja (pre svega drumskog i željezničkog). Geostrategijski položaj Balkana najviše dolazi do izražaja u vazdušnom i morskom saobraćaju. Zahvaljujući estetskim vrednostima Mediterana turizam je jedan od najjačih privrednih aktivnosti čak i u Evropi.

Bankarski sektor Balkana se restruktuirao, sa tendencijom razvoja. Dominancija stranog kapitala je jaka, ipak bankarski sektor se suočava sa brojnim rizicima na ovom području (npr. ekspanzija kredita domaćinstava).

Visoko obrazovanje regiona se paralelno menja i razvija sa konstituisanjem tržišne privrede. Povećava se broj studenata i broj fakulteta, ali kvalitet i konkurentnost nije na zavidnom nivou. Više od polovine studenata se koncentriše u glavnim gradovima, dok su istraživački kapaciteti ispod proseka (u poređenju sa Evropom).

Pokretačka snaga privrede Balkana se koncentriše u sektoru dinamičnih mikro, malih i srednjih preduzeća, sa nekoliko zaposlenih. Njihov uspeh zavisi od konkurentnosti proizvoda i usluga. Preduzetnička skolonost je prilično visoka na Balkanu, ali nema dovoljno inovativnih kapaciteta u ovom sektoru. Veliki je broj trgovinskih radnji na malo, kao i ideo sive ekonomije u svim privrednim delatnostima. Nove perspektive za zemlje Zapadnog-Balkana donosi evropska integracija. Formiranje regiona a samim tim i razvoj posebnih institucija zaduženih za regionalni razvoj predstavljaju imperativ za ove zemlje. Evropska Unija pomaže integraciju ovog regiona od 1991. godine putem raznih razvojnih programa, koji su detaljno prikazani u poslednjem delu ove knjige.

Ova knjiga o istraživanju Balkana može služiti kao primer Srbiji za bavljenje ovom naučnom disciplinom, za korišćenje metodologije i načina naučno-istraživačkog rada u oblasti regionalnih nauka.

Odgovorni izdavač - Centar za regionalna istraživanja u Pečuju – kao institucija i mreža njenih samostalnih instituta (po regionalnim centrima poput Debrecen, Bekeščaba, Đer, itd.) isto može poslužiti kao dobar pirmer za uspostavljenje institucionalnog okvira za istraživanje i razvoj u oblasti regionalnog razvoja i za našu zemlju. U Srbiji bi takode bilo poželjno osnivanje sličnih naučno-istraživačkih baza na nivou regiona. Potrebe za regionalni razvoj i za istraživanje regionalnih nauka u Srbiji su realne i evidentne, bez obzira na to da li je u pitanju Zapadni Balkan, Region Vojvodina, ili Severni Banat. Politička i akademska elita treba da prizna, da uspostavljanje sličnog inovativnog institucionalnog rešenja nije moguće u sadašnjim uslovima centralističke nadgradnje, već isključivo pomoću decentralizacije (u ovom slučaju) naučno-istraživačkog rada.

KÖNYVBEMUTATÓ: REGIONÁLIS ÁTALAKULÁSI FOLYAMATOK A NYUGAT-BALKÁN ORSZÁGAIBAN

Magyar nyelvű könyvbemutató

2011. február 24-25. között *Regionális átalakulási folyamatok a nyugat-balkáni országokban* elnevezéssel az MTA Regionális Kutatások Központja, a Magyar Regionális Tudományi Társaság és a PTE Közgazdaságtudományi Kar szervezésében megrendezésre került Pécsen egy nemzetközi konferencia, melynek keretein belül bemutatták az MTA Regionális Kutatások Központjában megjelent, a konferenciával azonos című magyar és angol nyelvű kötetet, melynek szerkesztői prof. Dr. Horváth Gyula és prof. Dr. Hajdú Zoltán.

A könyv a Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium támogatásával jelent meg az MTA Regionális Kutatások Központja gondozásában. A kötet az MTA Regionális Kutatások Központja és az OECD LEED Helyi Fejlesztési, Foglalkoztatási és Munkaerőpiaci Központ (Trento) közös kutatási eredményeit mutatja be, amely a Nyugat-Balkán kutatási program részét alkotja. A program megvalósulását a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium finanszírozása tette lehetővé.

A kutatásban egy 22 főből álló kutatócsoport vett részt, akik egyben a kötet társszerzői is (Campestrin, E., Chizzali, R., Clarence, E., Dubarle, P., Erdősi, F., Faragó, L., Gál, Z., Grünhut, Z., Hajdú, Z., Hardi, T., Hofer, A-R., Horváth, Gy., Illés, I., Kovács, T., Lux, G., Mezei, C., Nagy, I., Pálné Kovács, I., Pámer, Z., Proto, A., Rácz, Sz., Raffay, Z.).

A könyv a Régiók Európája sorozat 4. kötete, amely a Nyugat-Balkán államainak (Szlovénia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Montenegró, Koszovó és Albánia) területi szerkezetét, területi sajátosságait, a regionális különbségek hatását taglalja mintegy 600 oldal terjedelemben. A szerzők a könyv öt fejezetén keresztül adnak átfogó képet a vizsgált régióról.

A konferencián kiemelték a Balkán helyzetét és különösen a nyugat-balkáni országok európai uniós integrációs törekvéseit, továbbá a régió területi sajátosságait, regionális fejlődését, a térségben végbement változásokat, valamint elemzik a regionális különbségek hatásait és a lehetséges fejlődési irányokat.

Az I. fejezet földrajzi szempontból lehatárolja a vizsgált régiót, áttekinti annak történelmét. A könyvben bemutatott térség a Balkán-félszigeten fekszik. Természetföldrajzi szempontból összetett jellegű, geológiai struktúrája változatos. Fő jellemzője a tagoltság, a felszabdaltság, az etnikai, kulturális és vallási sokszínűség. Topográfiai fekvésének köszönhetően a térség mindig is stratégiai jelentőséggel bírt. Területi elhelyezkedésének fontossága abban nyilvánul meg, hogy összeköti Nyugat- és Közép-Európát a Közel-Kelettel, vagyis, hogy kapcsolatot teremt a Dunamenti országok és a Dél-Adriai tenger, az Égei- és a Fekete tenger mediterrán országai között. A terület ebből kifolyólag közlekedés-földrajzi szempontból kedvező, viszont igen érzékeny is: Európa és a Közel-Kelet illetve Ázsia között helyezkedik el. Ennek következménye, hogy itt gyökeresedtek meg először a más földrészekről érkező kulturális és társadalmi hatások, továbbá fontos kereskedelmi utak haladtak rajta keresztül.

A Balkán félsziget elhelyezkedéséből adódóan stratégiai fontosságú, ezért számos birodalom foglalta el a területet a történelem folyamán. A nagyhatalmi fennhatóság gátolta a térség fejlődését és modernizálódását. Az európai eszmék átvételét nehezítették az állandó hatalmi harcok, a határvonalak folytonos újrarajzolása. A XIX. század végére sikerült a területnek felszabadulnia az idegen hódoltság alól és egységes államszövetség jött létre. A belső problémák, etnikai és vallási feszültségek azonban újabb háborúkat eredményeztek, melyeknek következtében tagállamaira hullott a soknemzetiségű ország. Innentől kezdve megbomlott a terület egysége és az utódállamok fejlődését külön-külön érdemes figyelemmel kísérni.

A megromlott politikai kapcsolatok és a rendszerváltozásokat követő gazdasági visszaesés fokozottan sújtotta a régiót. A földrajzi távolság és a gazdasági-társadalmi hátrányok miatt a térség nem volt képes a külföldi tőke vonzására. Ma az utódállamok mindegyike számára azonos a cél: felzárkózni Európához, ledolgozni a fejlettségbeli lemaradást.

Az utóbbi években a balkáni térség stabilitásának kérdése az európai politikai színtér homlokterébe került. A térség háború utáni rekonstrukciós folyamatiba viszonylag hamar bekapcsolódott az Európai Unió, azzal a céllal, hogy helyreállítsa az utódállamok közötti kommunikációt valamint, hogy a nyugat-balkáni országok demokratikus eszméket vallva induljanak meg újra a fejlődés útján. Egyes balkáni országok európai uniós tagsága erős támogatottságot élvez az unión belülről. Ennek megerősítésének jeleként említhetők az utóbbi évek jelentős anyagi ráfordításai.

A II. fejezet a demográfiai folyamatok, és munkaerő kérdésével foglalkozik. A térséget mindig is a nemzetiségi, kulturális és vallási sokféleség jellemezte. A népek együttélése sohasem volt konfliktusmentes. A nemzetek és nemzetiségek sajátos megoszlást mutatnak a történelem folyamán: etnikailag homogén területek csupán szigetszerűen jöttek létre, a balkán általában soknemzetiségűnek számított, a nagyvárosok fejlődése pedig jelentős mértékben támaszkodott a multikulturalizmusra.

Jellemző a térségre továbbá az intenzív migráció, amely a térségen belül és külföld irányában egyaránt jelen van, hiszen a nyugat - balkáni országok hagyományosan a Nyugat-Európába illetve a tengerentúlra irányuló munkaerő - kivándorlás kiinduló országai közé sorolhatók. Külön kell kezelni azonban, a háborús menekültek kérdését. Az etnikai tisztogatások szintén rányomták bélyegüket a demográfiai folyamatok alakulására.

A jövőben várhatóan a lakosság előregedése, a születések számának csökkenése és a várható élettartam növekedése lesz a legjellemzőbb demográfiai jelenség a térségben. Mindez kihatással van a munkaerőpiac alakulására is. A térségben a munkaerő fejlettsége igen eltérő, általánosan a magas munkanélküliségi ráta a jellemző. Kiemelkedő problémát jelent a tartós munkanélküliség, amely jelentős következményekkel jár a gazdasági fejlődésre nézve, ezen belül is komoly veszélyforrás a pályakezdők magas munkanélküliségi mutatója. A balkán térségében a fiatalokon kívül más veszélyeztetett csoportok is vannak: az alacsony végzettséggel rendelkezők, a kisebbségi csoportok, a nők. A régió egyik legfontosabb feladata ennek fényében a humántőke fejlesztése.

A III. fejezet a természeti erőforrásokat és a régió településhálózatát taglalja. A balkán geológiai struktúrája igen változatos, mint éghajlata is, mely lehet mérsékelt, mediterrán, mérsékelt hegyvidéki, magashegységi vagy kontinentális. A régiót sűrű folyóhálózat szövi át. A változatos domborzat és geológiai összetétel, valamint a növénytakaró és nem utolsósorban a csapadékeloszlás miatt a Nyugat-Balkán felszín alatti és felszíni vizei is nagyon különbözőek. Természeti erőforrások tekintetében a talajnak, az erdőgazdaságnak, a vízenergiának, valamint az ércbányászatnak van kiemelt jelentősége.

A térség településhálózatának kialakulására és fejlődésére az állandóan változó megszálló birodalmak mellett a régió természetföldrajzi adottságai és az eltérő kultúrkörök is befolyással voltak. Mivel állandó volt a régióban a politikai és a gazdasági instabilitás, állandóan változott a közigazgatás, a városhálózatok és a települések funkciói mindég idomultak a változásokhoz.

A térség nagy része közlekedés szempontjából kedvezőtlen, ezért elsősorban a kereskedelem, a társadalmi-gazdasági fejlődés szempontjából kiemelkedő tengerparti, valamint a hegyvidék völgyeiben épült települések tudtak ütemesen fejlődni a történelem folyamán. A városok fejlődése elsősorban a közlekedéstől függött. A legkedvezőbb helyzetben azok a települések voltak, melyek több út kereszteződésében helyezkedtek el. A régióra a vidéki térségek jellemzőek, az urbanizálás késéssel indult és lassan haladt, ami a gazdasági elmaradottsággal függ össze. A vidéki térségek legfőbb problémáit a falusi népesség városokba vándorlása okozza, ahol több a munkalehetőség, magasabbak a jövedelmek és jobb az infrastrukturális ellátottság. Az intenzív falu-város irányú migráció következtében számos elnéptelenedett faluval találkozhatunk a balkánon.

A IV. fejezet a Nyugat-Balkán kormányzati rendszereiről és a társadalmi struktúrákról, közszolgáltatásokról szól. Ebben a kérdéskörben fontos szerepet játszik a vizsgált országok európai integrációhoz való viszonya. Szlovénia politikai struktúrája kiforrott, már 2004-ben EU - tagságot nyert. A tagjelölti státusú Horvátország és Macedónia is jelentősen tudta stabilizálni intézményi rendszerét. A tárgyalói fázisban lévő Szerbia, Albánia és Montenegró is igyekszik megfelelni a konszolidációs követelményeknek. Ennek ellenére minden országban jellemző a nemzetállam-építés irányultságú politika folytatása. Unitárius országokról van szó - kivéve a föderatív Bosznia-Hercegovinát -, hasonló államfői intézményrendszerrel. Képviselő-választási rendszerük tisztán arányos, vagy többségi és kompenzációs célú arányos elemeket is tartalmaz. Jellemzőjük a változatos pártstruktúra. A választási eredmények figyelembevételével az államfő nevezi meg a miniszterek személyét, az így kialakult kabinet hivatalba lépéséhez viszont szükség van a parlamenti többség támogatására.

Közigazgatási szempontból eltérések tapasztalhatóak:

- Albániában 308 község és 65 város van. A kerületek száma 36, de az adminisztratív kerületek felett 12 régió működik. A régióknak nincs erős önkormányzati jellegük.
- Bosznia-Hercegovinának többszörösen összetett jellegű kölcsönöz a két föderáció és az oda tartozó Szerb Köztársaság (Republika Srpska). A föderációt

10 kanton alkotja, melyek nagy önállóságot élveznek. Hozzájuk kötődnek a községek. A szabályozás és a forráselosztás ezen a szinten történik. A Szerb Köztársaság 61 községre és 2 városra tagolódik. Az önkormányzatok közvetlenül tartják a kapcsolatot a központi kormányzattal, tehát erősen centralizált jellegűek.

- Horvátországban kétszintű önkormányzati rendszer valósul meg: községeket (429) és városokat (127) különböztetnek meg, melyeknek eltérő a hatáskörük, de azonos a jogállásuk. A kormányzás középszintjét 20 megye és a főváros alkotják.
- Macedóniában 85 önkormányzat van különböző státuszokat betöltve: városi, város környéki és vidéki kategóriákban. 8 NUTS3 régiót határoltak le.
- Szerbia önkormányzati egységei a községek (122), a városok (23) és a főváros, melynek kiemelt alkotmányos státusa van. Az ország területét 25 körzetre tagolták, melyek kizárólag államigazgatási funkcióval rendelkeznek. Az ország két autonómnak minősített tartománya – Vajdaság és Koszovó és Metohia – külön jogszabály vonatkozik, de Szerbia része a hatályos alkotmány szerint. A területi közigazgatást erősen integráltnak és centralizáltnak tekinthetjük, melyben Vajdaság az alkotmányban garantált viszonylagos önállóságot élvez. 2009-ben Vajdaság Autonóm Tartomány Kormánya statútumot fogadott el, amely a tartomány alaptörvényeként funkcionál és deklarálja az autonómiát és a multikulturalizmust.
- Koszovó tartomány Szerbiához tartozása már az eredeti alkotmányban sem volt részletezett. 2000-ben 30 községet alapítottak a tartomány területén, melyek széles hatáskörrel rendelkeztek a központi kormányzati hatalom hiányának pótlása okán. A 2008-as kiválást követően Koszovó Köztársaság alkotmánya a községet tekinti alapegységnek. Jelenleg 33 község létezik, melyek hozzávetőlegesen 1500 helyi egységet fognak át. A községek felett 7 régió létesült a területi tervezésről elfogadott törvény alapján.
- Montenegró alkotmánya szerint az állam 19 községre tagolódik, Cetinje történeti fővárosi státussal rendelkezik, Podgorica pedig főváros. A helyi közösségeknek joga van az önkormányzáshoz.
- Uniós tagsága ellenére Szlovéniában megmaradt az erős centralizált irányítás, ami a középszintű önkormányzatok hiányával köthető össze. Az ország területén két NUTS2 egység van lehatárolva és 12 NUTS3 régió mint a nemzeti szintű fejlesztéspolitika területi egységei. A fejlesztési ügynökségek és tanácsok ezeken belül működnek.

Ebben a fejezetben szó van még a társadalmi struktúrákról és a társadalmi szolgáltatásokról. A régióban a szegénység nem ismeretlen fogalom és soha nem is volt az. Bizonyos csoportok nagyobb valószínűséggel esnek áldozatául a kirekesztésnek és a szegénységnek. Jellemzően etnikai alapon létrejött csoportokról (nemzeti kisebbségek, romák, nyelvi kisebbségek) beszélhetünk, de ugyanakkor a nők is ide sorolhatók. A nyugat-balkáni térségben a szegénység és társadalmi kirekesztés csökkentése érdekében egy sor veszélyforrást kell mihamarabb kezelni, ugyanakkor számos akadályt kell leküzdeni a szociális és egészségvédelem terén is.

Az V. fejezet a régió gazdasági kérdéseit tárgyalja. Az ipari termelés és a foglalkoztatás visszaesése, valamint a gazdaság szerkezet terciarizációja egyaránt fontos szerepet játszott a térség átalakulásában. Az utóbbi két évtized dezindusztrializációs folyamatai jelentősen átfomálták az országok közötti különbségeket iparosodottságban. A legnagyobb problémát az ipari foglalkoztatás visszaesése, az iparvesztés, a szakmai kultúrák, intézmények, és az emberi erőforrás elvesztése jelenti.

A mezőgazdasági hagyományok erősek. Az ágazat fontos szerepet tölt be a foglalkoztatás terén. A földhasználat jellemzően a földrajzi-domborzati és éghajlati viszonyok függvénye. A mezőgazdasági termelés, döntően a magángazdálkodás keretein belül zajlik, elaprózott családi gazdaságokban.

A térség gazdasági elmaradottsága összefüggésbe hozható a rossz közlekedési feltételekkel. A szárazföldi közlekedés számára az erősen tagolt felszín rendkívül kedvezőtlen feltételeket biztosít. Az útszolgálat kénytelen volt alkalmazkodni az ortográfiai viszonyokhoz. A vasutak létesítése szintén komoly nehézségekbe ütközött a nagyrészt hegyvidéki tájon. Különleges jelentőséggel bírnak a Nyugat-Európát, Észak-Amerikát és Kelet/Délkelet Ázsiát összekötő tengeri és légi útvonalak. A tengeri hajók kikötésére igen alkalmasak az öblökkel, félszigetekkel tagolt adriai és görögországi partok.

E térségnek tájékozott értékei is kiemelkedők. A térség országai jelentős részt képviselnek a turistaérkezések számát illetően. Európa turizmusán belül, azonban nagyon eltérő az egyes országok turisztikai teljesítménye, sőt, az egyes országokon belül is jelentős különbségek tapasztalhatóak.

A térség bankszektorára jellemző, hogy strukturális átalakuláson megy keresztül, feltörekvő és növekvő tendenciájú. A külföldi tulajdonosok dominanciája meghatározó. A sikeresen

végrehajtott reformok és a stabilizáció ellenére számos külső és belső kockázattal néz szembe a térség bankrendszere. Különösen nagy kockázati tényező a jelentős mértékben devizahitelekkel finanszírozott háztartási hitelexpanzió.

A Balkán országainak felsőoktatása kapcsán elmondható, hogy a piacgazdaság kiépülésével jelentős fejlődésen ment keresztül. Ez megmutatkozik a hallgatói létszám és a karok számának növekedésében. A mennyiségi fejlődés ellenére azonban a felsőoktatás minősége és versenyképessége nem megfelelő. A hallgatói létszám több mint fele a nagyvárosokban koncentrálódik, különös tekintettel a fővárosokra. Nemzetközi összevetésben a fővárosok kutatási kapacitása átlag alattinak tekinthető: nem megfelelő az intézményi rendszer, az infrastrukturális ellátottság, sem a finanszírozás.

A balkáni országok gazdaságának mozgatói a mikro-, kis- és középvállalkozások. Általában csak néhány foglalkoztatottal működnek, mégis ezek alkotják a gazdaság legdinamikusabb szektorát. A balkáni KKV-k legnagyobb problémáját a termékek, szolgáltatások versenyképtelensége jelenti úgy a helyi, mint a nemzetközi piacokon. A Nyugat-Balkán országaiiban általában magas a vállalkozói kedv, azonban ritka az új termék, új szolgáltatás bevezetése vagy az új piac kiaknázása révén megvalósított gazdasági expanzió. Többségben vannak a kényszervállalkozások a régióban, magas a feketegazdaság aránya, jellemző a szolgáltatások és a kiskereskedelem túlsúlya. A KKV-k alacsony szintű ismeretekkel rendelkeznek az új technológiák területén, többnyire helyi piacokon működnek, innovációs képességük alacsony.

A nyugat-balkáni országok számára ma az európai uniós tagság jelenti az új perspektívát. A balkáni államok esetében a régióépítés az uniós tagság elérésének fontos kérdése. Az EU strukturális politikájának végrehajtása megfelelő népességszámú és gazdasági aktivitású régiókat kíván. Így az EU javaslati alapján a balkáni országokban már meghúzták a régióhatárokat, és folyamatban van az intézményi struktúra kialakítása is. Az Európai Unió 1991 óta nyújt különböző programok keretein belül segítséget a régió országainak.

A könyv utolsó tanulmánya a regionális fejlesztési programokat ismerteti részletesen.

Ez a balkáni térséget bemutató könyv iránymutatóként szolgálhat Szerbia számára a regionális tudományokhoz kötődő kutatásokhoz, a tudományág módszertanának és tudományos-kutatói munkájának a megismeréséhez.

A felelős kiadó (MTA Regionális Kutatások Központja), mint intézmény és önálló egységeinek hálózata szintén példaértékű lehet Szerbia számára a regionális fejlesztés intézményrendszerének felállításában, mely lehetővé teszi e területen a kutatói- fejlesztői munkát. Szerbiában a regionális tudományok kutatására és a regionális fejlesztésre valós és reális szükséglet mutatkozik, legyen szó a Nyugat-Balkánról, Vajdaságról, vagy egyes régiókról. A tudományos és a politikai elitnek fel kell ismernie, hogy egy hasonló innovatív intézményrendszer kialakítása nem lehetséges a jelenlegi központosított formában, csakis a tudományos-kutatói munka és intézményhálózat decentralizációjával.

Takács Zoltán – Szügyi Éva

Szabadka, 2011-04-27